

Det første skritt mot medborgerskap?

**Moderskap og kvinnelig medborgerskap
i Hanna Winsnes' *Det første Skridt*.**

Hege Mathilde Storheim

Masteroppgave i nordisk litteratur

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium

Universitetet i Bergen

Våren 2022

Forord

Den største takk rettes til min kunnskapsrike veileder Anna Bohlin som har veiledet denne masteroppgaven til å bli det beste jeg hadde forutsetninger til å skrive. Bohlin har ikke bare vært en veileder, men også en døråpner. *[H]un var ikke af de fine Damer, der besvime ved enhver Forskrækkelse; hendes Maneer var at tænke paa Raad og Hjælp* – Hanna Winsnes, *Det første Skridt* (1844).

Foreldre, svigerforeldre og den gode stemor fortjener en stor takk for utallige middager og timer med barnepass. I tillegg vil jeg gi en ydmyk takk til pappa som har sytt for korrekturlesing.

Takk til Silje, Ingvil, Nadja og Siri som har bidratt med kritiske kommentarer og innspill.

Sist, men derav ikke minst, ønsker jeg å takke Audun som hele veien har støttet meg. Du som motiverte meg til å fortsette alle gangene jeg ville gi opp, utelukkende fordi du vet at jeg trives best mellom bokpremen. Takk for alle våkenetter, kvelder og helger du har vært forelder på vegne av oss begge. Takk for alle tårer du gjør om til latter.

Til Ella og Eira. Nå har mamma tid.

INNHold

1. Innledning.....	s. 5
1.1 Problemstilling og framgangsmåte og presentasjon av romanen.....	s. 8
1.2 Forfatterpresentasjon.....	s.11
1.3 Historisk kontekst.....	s.12
1.3.1 Omreisende folks historie i Norge.....	s.14
1.4 Tidligere forskning.....	s.16
2. Teoretisk rammeverk.....	s.21
2.1 Medborgerskap.....	s.21
2.1.1 Begrepsavklaring.....	s.22
2.1.2 Medborgerskap og nasjonsbygging på 1800-tallet.....	s.23
2.1.3 Feministisk kritikk.....	s.26
2.1.4 Aktivt/passivt medborgerskap.....	s.28
2.2 Moderskap.....	s.29
2.2.1 Historisk kontekst om moderskap.....	s.30
2.2.2 Samfunnsmoderlighet.....	s.31
2.2.3 1900-tallets feministiske tenkning om moder skap.....	s.32
2.3 Narratologi.....	s.33
2.3.1 Noen narratologiske analysebegreper.....	s.34
3. Fortellerteknisk oppbygning.....	s.37
3.1 Den temporale oppbygningen.....	s.37
3.2 Fortellerens posisjonering.....	s.40

3.3 Delkonklusjon – fortellerteknisk oppbygning.....	s.41
4. Moralsk moderskap.....	s.43
4.1 Etnisitet og sosial klasse.....	s.43
4.2 Arven og økonomisk forutsetninger.....	s.49
4.3 Kristen etikk.....	s.52
4.4 Delkonklusjon – moralsk moderskap.....	s.57
5. Moderskapets samfunnsbyggende funksjon.....	s.59
5.1 Prestekonen Fredrikke og skipskapteinens kone Amalie.....	s.59
5.2. Lærerinnen Elise og taterfølgets leder Ingrid.....	s.69
5.3 Oppdragelsens konsekvens for neste generasjon.....	s.76
5.3.1 Alexander og Ernst – helten og antihelten.....	s.76
5.3.2 Helga og Stellas skjønnhet og lesning – to romantiske heltinner.....	s.82
5.4 Delkonklusjon – moderskapets samfunnsbyggende funksjon.....	s.89
6. Konklusjon – et skritt nærmere medborgerskap?.....	s.91
Litteratur.....	s.98
Sammendrag.....	s.105
Abstract.....	s.107
Vedlegg 1: Masterens profesjonsrelevans.....	s.109

1. Innledning

Hanna Winsnes' (1789-1872) roman *Det første Skridt* (1844) ble utgitt under en tid da Norge stod ovenfor store omveltninger i samfunnet. Det tidlige 1800-tallets Europa så en oppblomstring av nasjonalisme, hvilket innebar at nasjonale fellesskap skulle avgrenses og konsolideres (Ulvund, 2017, s. 18). Spørsmål om nasjon og den moderne idéen om medborgerskap stod sentralt. Skjønnlitterær skriving var en av få uttrykksmåter 1800-tallets kvinner hadde til å uttrykke seg i offentligheten (Owesen, 2015, s. 38), og kvinnelige forfattere deltok i den pågående diskusjonen. Denne masteroppgaven tar sikte på å belyse *Det første Skridt* som et bidrag i samfunnsdebatten om det kvinnelige medborgerskapet og oppgaven har til hensikt å vise hvordan moralsk moderskap blir en forutsetning for det kvinnelige medborgerskapet.

I romanen *Det første Skridt* (1844) overlater to kvinner barna sine for å bli oppdratt av andre. Disse to kvinnene, Ingrid og Elise, representerer motsetninger til hverandre med tanke på etnisk bakgrunn og sosial klasse. Ingrid er en taterkvinne som lever og livnærer seg på en måte som datidens samfunn ikke godkjente.¹ Elise er etnisk norsk og lever i en høyere samfunnsklasse. Kvinnene har tilsynelatende ulike grunner for at de velger å gi fra seg barna, men begge forblir i livet til barna sine på hver sin måte. I romanen blir vi også kjent med fostermødrene som tar til seg barna. Den ene kvinnen er prestekonen Fredrikke, mens den andre kvinnen er skipskapteinens kone Fru Amalie Mohr. Det er totalt fire ungdommer man stifter bekjentskap med i romanen, ungdommenes liv får forskjellige utfall. Hvordan deres liv utvikler seg kan sees i sammenheng med romanens forståelse av at kvinnelig medborgerskap har nær sammenheng med moderskapet. Romanen var populær da den ble utgitt (Hareide, 1997, s. 63), men har ikke vært et populært utgangspunkt for et større forskningsarbeid.² Det foreligger ikke et grundig litteraturvitenskaplig forskningsarbeid på romanens stemme om kvinnelig medborgerskap eller om moderskap, noe som denne masteroppgaven har i hensikt å tilføye forskningsfeltet.

Moderskap i romanen får ikke bare betydning for moralen i hele samfunnet, men også for alle aspekter av danning og dermed også for samfunnets oppbygging. Dette var en tematikk som

---

¹ For en diskusjon om hvordan tateres levemåte ble ansett i 1800-tallets Norge se Anne Minkes doktoravhandling *Tatere i Norden før 1850: Sosio-økonomiske og etniske fortolkningsmodeller* (Minken, 2011, ss. 112, 150 & 393).

² Marie Kløvstad Øye og Jorunn Hareide er litteraturforskerne som går lengst i sine undersøkelser av romanen, men begrenser forskningen til å peke på noen aspekter om setter romanen i sammenheng med resten av Winsnes' forfatterskap (Øye, 2003, ss. 100-3; se også Hareide, 1999, ss. 37-40). Anna Bohlin berører også kort Winsnes roman i sammenheng med diskusjonen om kvinnelig medborgerskap i skandinavisk litteratur under 1840-tallet (Bohlin, 2016, s. 88).

stod Winsnes nærme. Eksempelvis publiserte Winsnes i 1852 barneboken *Afterne paa Egelund* der en liten gruppe jenter blir dannet til å bli gode, kvinnelige medborgere av den strenge, men gode Fru Lind (Winsnes, 1852, s. 1; se også Imerslund, 2003a, s. 81). Winsnes er i dag mest kjent for sin kokebok *Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen* (1845), som også føyer seg inn i en Winsnes-tradisjon om å opplære og danne kvinner. Kokeboken hadde på slutten av 1880-tallet blitt trykt opp i over 50 000 eksemplarer, og hadde sitt siste opplag så sent som i 1921 (Diesen, 2000, s. 295). Koke- og husholdningsboken hevet statusen for 1800-tallets typiske kvinnearbeid og gav kunnskapsformidling på kvinnedominerte områder, som tidligere hadde hatt lite bokkunnskaper å lene seg til (Pedersen, 2003, s.40).

Kokeboken er også kjent på grunn av Arne Garborgs kritikk, «Hanna Winsnes's kokebog» (1890). Garborg mente at Winsnes ikke behersket sjangeren hun skrev innenfor da det ble alt for mye skjønnlitterære skildringer innimellom oppskriftene. Uansett var det ifølge Garborg alt for pompøse oppskrifter i forhold til hva folk flest hadde råd til, og kritiserte henne for manglende forståelse for det sosiale klasses skillet som preget samfunnet (Hareide, 1999, s. 33). Mot Garborgs kritikk kan man innvende at hun skriver flere bøker direkte rettet mot lavere samfunnsklasser. Til eksempel skrev Winsnes egne husholdningsbøker for fattige og lærebøker for tjenestepiker. I 1862 kom *Husholdningsbog for tarvelige Familier i By og Bygd, For Tjenestepiger* i 1851, *For fattige Husmødre* i 1857 og i tillegg *Væverbog eller Underviisning i Dreiels- og Mønstervæving med simple Væverstole* i 1851 (Søberg, 2003, s. 51).

Mindre kjent er Winsnes skjønnlitterære produksjon. Hun skrev både barnebøker, romaner, noveller og diktsamlinger. Størst suksess fikk hun med den allerede nevnte barneboken *Aftenerne paa Egelund* som ble utgitt for første gang i 1852, og hvor det siste og syvende opplaget kom i 1978. Barneboken ble oversatt til engelsk og tysk og innholdet hadde et moraliserende og dannende mål (Imerslund, 2003a, ss. 70 & 79). Hun utga to romaner, *Grevens datter* i 1841 og *Det første Skridt* i 1844. Utenom de to romanene utgir hun også 15 noveller i tidsskriftet *Nat og dag* (Hareide, 1997, s. 63). I en utgave av månedsmagasinet *Nat og Dag* i 1844 kom *Det første Skridt* på trykk for første gang, og senere ble romanen trykt i eget bokomslag av Guldberg & Dzwonkowskis Forlag (Diesen, 2000, s. 221). Hele hennes skjønnlitterære forfatterskap for voksne skriver Winsnes under det mannlige pseudonymet Hugo Schwartz (Øye, 2003, s. 92).³ Selv om Winsnes er mest kjent for kokeboken *Lærebog i*

---

³ ³ Slik som Hareide påpeker vekslet Hanna Winsnes mellom stavemåtene Schwartz og Schwarz (Hareide, 1999, s.33). I denne sammenheng vil Schwartz bli brukt. Hugo Schwartz har de samme initialene som pikenavnet til forfatteren, Hanna Strøm.

de forskjellige *Grene af Huusholdningen*, så publiserer altså Winsnes romaner før Camilla Collett utgir *Amtmandens Døtre* (1854-1855) som er kjent som Norges første kvinnelige dannelsesroman (Hareide, 1999, s. 34 & 47).⁴

Collett kjente Winsnes og Henry Notaker skriver i *Hanna Winsnes – mer enn matmor* (1999) at Hanna Winsnes var en av forgjengerne til Camilla Collett (Notaker, 1999, s. 7). *Det første Skridt* var veldig populær lesning i sin samtid (Hareide, 1999 s. 33), men ble fort glemt. Selv om interessen for romanen døde ut, mener Hareide at Winsnes fortjener en vesentlig plass i norsk og nordisk litteraturhistorie (Hareide, 1999 s. 33). Hareide argumenterer med tre viktige poeng: for det første blir kvinneproblemer og -traumer tematisert hos Winsnes, for det andre satte hun startskuddet for genrer som kvinner etter henne briljerte innen (Hareide, 1999, s.33), og for det tredje var romanene hennes, riktig nok sammen med Maurits Hansens romaner, viktige forløpere til den norske borgerlige realiseromanen (Hareide, 1999, s. 34). *Det første Skridt* hører hjemme i en romantisk "morskabslesnings"-tradisjon, men som Hareide påpeker, det er i Winsnes realistiske drag at hun skriver ut sine viktige refleksjoner (Hareide, 1999, s. 34).

Selv om det kan argumenteres for at det var Winsnes som skrev de første kvinnelige dannelsesromanene, har det blitt forsket lite på hennes forfatterskap. Det kan ha sammenheng med at romanenes stil ikke slo helt an i sin brytning mellom romantikk og realisme. Hareide anser det som en mulig sammenheng, og løfter fram hvordan Winsnes' forfatterskap kan ha virket passé for den kommende generasjonen med kvinnelige forfattere (Hareide, 1999, s.50). Hanna Winsnes var nemlig konservativ på mange måter (Imerslund, 2003b, s. 128). Dette gjør det ekstra interessant å undersøke hva hun tenkte om kvinners arbeid fordi hun jobbet for å heve kvinnes plass i hjemmet og ikke for å få kvinnene ut av hjemmet som flere kvinnesaksforkjempere etter henne ønsket.

Winsnes liv og virke er en viktig brikke i profesjonaliseringen av husmorsrollen (Melby, 1991, s. 187). Selve jobben med å profesjonalisere husmoren var en måte å tilføye tyngde til kvinnes medborgerskap som viktige. Winsnes jobb med å påpeke viktigheten, og ikke minst nødvendigheten, av kvinnes medborgerskap kom til syne igjennom hennes sakprosa og skjønnlitteratur. Romanen *Det første Skridt* mener jeg tematiserer nettopp det kvinnelige

---

⁴ Maurits Hansen publiserer romanen *Mordet paa Maskinbygger Roolfsen* i 1840, men det forstyrrer ikke Winsnes posisjon som forfatter av de første kvinnelige dannelsesromanene.

medborgerskapet, og jeg ønsker å undersøke hvordan moderskap skrives fram som en del av det kvinnelige medborgerskapet i romanen.

1.1 Problemstilling, framgangsmåte og presentasjon av romanen

I lys av innledningen har jeg kommet fram til følgende problemstilling:

Hvordan framstilles moderskap i relasjon til kvinnelig medborgerskap i Det første Skridt av Hanna Winsnes?

Mer spesifikt kommer jeg til å arbeide med følgende forskningsspørsmål:

- *Hvilken betydning har fortellerteknikk for framstillingen av moderskap i Hanna Winsnes sin Det første Skridt?*
- *Hvilken betydning har etnisk bakgrunn og sosial klasse for framstillingen av moderskap?*
- *Hvilken betydelse får oppdragelse i romanen?*
- *Hvordan kobles moderskap til medborgerskap i romanen?*

Det første Skridt er en mindre kjent roman og det krever dermed en presentasjon av romanen før videre framgangsmåte blir lagt fram:

Det første Skridt er en spenningsroman med familieforviklinger, bloddryppende mord og fire ulike moderskap som er sentrale for romanens oppbyggelse. Det er en komplisert handling med mange parallellhandlinger. I romanen møter man et rikt persongalleri der alle personene har en kobling til hverandre direkte eller indirekte. Ulike etnisiteter og sosiale klasser er representerte, slik som norske prestefolk og kjøpmenn fra borgerskapet, til fattige taterfølgere. Romanes to hovedpersoner er brødrene Alexander og Ernst, og deres livsveier er eksempler på diametralt ulike utviklingskurver. Romanen har fire mødre som forholder seg til moderskapet på ulike måter.

I romanen blir man tidlig kjent med lærerinnen Elise som har mye kontakt med sin nevø Alexander som utdanner seg. Det er testamentert en stor arv til Alexander, som Ernst er sjalu for. Den andre nevøen er Ernst er ikke sendt av gårde på skole eller til sjøs fordi deres mor Amalie har vanskeligheter med å gi slipp på Ernst. Faren er uenig med Amalie og det inngås et kompromiss om at Ernst kan bli sendt til L.s prestegård for å få skolering av presten der. I sitt opphold på L.s prestegård tar Ernst sitt første skritt på den uærlige vei der han stjeler penger fra

en av de andre som bor i prestegården. Ernst første feiltrinn får fatale konsekvenser for seg selv og Helga som er forelsket i Ernst og er prestefolkets fosterdatter.

Helga blir beskyldt for tyveriet og må forlate prestegården. Hun tar deretter følge med sin tatermor Ingrids reisefølge. Ingrid legger en plan om å bortføre Ernst og Helga later som at de har reddet han fra politiet som er på jakt etter ham. Hos taterfølget blir Ernst lurt til å stjele penger og begå mord på postbudet av Gustav som også er forelsket i Helga. Gustav er ikke tater, men driver forretninger med Ingrid. Gustav får Ernst sendt vekk til en institusjon i København og ingen hører fra Ernst. Alexander reiser ut med sin elskede Stellas velsignelse for å finne Ernst. Alexander har mistanke om at det er Ernst som har drept postbudet og konfronterer Ernst med dette når han omsider dukker opp. Etter konfrontasjonen tar Ernst selvmord.

I mellomtiden har Alexander møtt Helga og tilbyr henne å bli med til Elise som kan hjelpe henne på rett spor i livet. Det går bedre for Helga under Elises omsorg, men Gustav lurte Helga til å forlate Elise, og når Helga oppdager dette forsøker hun å flykte fra ham. Helga faller og dør av skadene. Alexander og Stella gifter seg og flytter sammen med Elise til Alexanders barndomshjem etter at Elise har fortalt at Alexander er hennes biologiske sønn. Både Amalie og Ingrid dør på slutten av romanen.

Moral, oppdragelse, moderskap, kjærlighet og samfunnsutvikling er gjennomgående for hele Winsnes' forfatterskap (Hareide, 1997, s. 72; Granaas & Mai, 1993, s. 204; Sørensen, s.124). Dette blir spesielt tydelig i *Det første Skridt*, der de fire mødrene i romanen alle har sine tilnæringsmåter til å fylle det moralske moderskapet. Dette skal jeg undersøke med hjelp av narratologi, feministisk teori samt teori om medborgerskap. Jeg vil bruke kontekstualiserende nærlesning som metode da min nærlesning vil ta høyde for rammene rundt romanens tematikk og hvordan romanen var en del av en samfunnsdebatt.

Masteroppgavens fire forskningsspørsmål skal undersøkes i et tredelt analysekapittel. Det første analysekapittelet heter «Fortellerteknisk oppbygging» hvor forskningsspørsmålet «*Hvilken betydning har fortellerteknikk for framstillingen av moderskap?*» diskuteres. Forskningsspørsmålet vil bli belyst av teori om narratologi som kan hjelpe med en forståelse av hvilke funksjoner den temporale oppbygningen i romanen gir. Masteroppgaven legger til grunn narratologisk teori som litteraturviteren Gérard Genette har utviklet og som Petter Aaslestad og Anders M. Gullestad bygger videre på og i tillegg presenterer et norsk begrepsapparat til.

Moderskap er et sentralt tema i feministisk teori, og har blant annet blitt anvendt til å forstå moderskapstematikk i samtidslitteraturen. Selv om vilkårene for moderskap har endret seg mye på 180 år, kan diskusjonen i vår samtid belyse forestillinger om moderskap på 1800-tallet. Å anvende internasjonalt utviklet teori når masteroppgavens forskningsmateriale er en norsk 1800-tallsroman, kan forskningen lett stå ovenfor at denne teorien kan gi et feil inntrykk av de tendensene som fantes i Norge på første halvdel av 1800-tallet.⁵ Det er et mål med dette forskningsarbeidet å løfte fram hvordan moderskap settes i sammenheng med det kvinnelige medborgerskapet, og hvordan *Det første Skridt* argumenterer for at nasjonens behøver kvinners bidrag. Det finnes mange stemmer om moderskap, og det har vært et mål med utvelgelsen av teorigrunnlaget å prioritere noen perspektiver som både kan underbygge, men også kritisk rokke ved masteroppgavens funn for å kunne komme fram til et valid forskningsarbeid.

Det andre analysekapittelet heter «Moralsk moderskap» og her blir forskningsspørsmålet «Hvilken betydning har etnisk bakgrunn og sosial klasse for framstillingen av moderskap i Hanna Winsnes sin *Det første Skridt*?» undersøkt. I dette analysekapittelet vil fokuset ligge på moderskap, etnisitet, klasse og moral.⁶ Teorigrunnlaget vil basere seg på feministisk teori som sier noe om moderskap. Mer spesifikt kommer jeg til å bruke filosof Else Ingeborg Wiestad perspektiver på moderskap hos Jean-Jacques Rousseau, trekke paralleller til den franske filosofen og feministen Simone de Beauvoirs kritiske stemme om moderskapet i patriarkatet og innom poeten og essayisten Adrienne Rich. Disse tre for å belyse moderskap i romanen. Teorigrunnlaget kommer også til å veie på Frode Ulvunds avhandling om antiborgere i Norge på 1800-tallet for å vise hvordan det moralske aspektet er viktig i Norges definisjon på hvem en medborger kunne være. I dette kapittelet vil også teoretiskere som grenser mellom moderskap og medborgerskap og bli brukt slik som Ruth Lister, Nira Yuval-Davis og Chrisinta Florin & Lars Kvarnström.

Til sist kommer analysekapittelet «Moderskapet som samfunnsbyggende funksjon», som vil undersøke oppgavens siste forskningsspørsmål «Hvordan kobles moderskap til medborgerskap i romanen?» «Hvilken betydelse får oppdragelse i romanen». I denne lesningen av *Det første*

---

⁵ Eksempelvis har den norske kvinnesaksforkjemperen Katti Anker Møller vært en sentral stemme i den norske debatten om moderskap og hennes foredrag «Moderskapets frigjørelse» i 1915 satte en viktig markør i moderskapsdebatten på første halvdel av 1900-tallet (Haavet, 1994, s. 9; se også Møller, 1994, ss. 91-119). Litteraturviter Christine Hamm argumenterer også for at det er en bevisst stemme om moderskap i Sigrid Undsets forfatterskap (Hamm, 2013, s. 263).

⁶ Det er ikke i masteroppgavens henseende å gi en veloverveid analyse av klasseperspektivet i romanen, og derfor blir ikke teoretiskere som til eksempel Karl Marx, Max Weber, Pierre Bourdieu eller andre trukket inn i denne sammenhengen. Masteroppgavens mål er imidlertid å peke på noen nedfall om klasseperspektivet i *Det første Skridt* som belyser hvordan romanen stiller seg til moderskap og kvinnelig medborgerskap.

Skridt vil det være viktig å ta høyde for hva som var utgangspunktet for medborgerskapsforskningen, og hvordan den har utviklet seg. Det betyr at i denne analysedelen vil det bli pekt på noen aspekter fra T. H. Marshalls essay *Citizenship and Social class* (1950). Ettersom masteroppgaven har i henseende å undersøke moderskap i henhold til kvinnelig medborgerskap, er det avgjørende å trekke inn andre medborgerskapsforskere som tar høyde for hvordan marginaliserte grupper sin medborgerstatus har vært. Igjen blir Lister, Yuval-Davis og Florin & Kvarnström viktig. I min lesning er jeg opptatt av distinksjonen mellom moderskapene til romanens etnisk norske mor fra en høyere samfunnsklasse, og romanens tatermor fra den laveste samfunnsklassen. Derfor har det vært sentralt i utvelgelsen av medborgerskapsforskning å velge teori som ikke bare tar høyde for kvinners medborgerskap, men også de marginaliserte gruppenes medborgerskap. Mest av alt kommer Ellen Keys begrep om samfunnsmoderlighet til å stå sentralt som et teoretisk begrep i analysen. For å anvende dette begrepet kommer masteroppgaven til å benytte Claudia Lindéns lesning og tolkning av Keys tanke om samfunnsmoderlighet.

1.2 Forfatterpresentasjon

Selv om det er romanen *Det første Skridt* som står i sentrum for analysen, har forfatterens liv betydelse som en viktig kontekst. Hanna Winsnes hadde mer erfaring av å leve under ulike økonomiske omstendigheter og i ulike miljøer enn det som var vanlig på denne tiden. I 1789 fødes Hanna Olava Strøm inn i det borgerlige miljøet med den bokkunnskapen og luksusen som førte med. Hanna Winsnes var født i selve revolusjonsåret 1789 og hennes far var en tilhenger av opplysningstidens idéer (Diesen, 2003, s. 14). Faren lærte henne skriving, lesing og fransk, mens hennes mor lærte henne kunster som å dikte og dramatisere.⁷ Noen form for opplæring i husholdningsarbeid får hun aldri fordi det hadde borgerklassen enge tjenestefolk til. Paradoksalt nok er det arbeidet som husmor og prestekone ettertiden husker henne mest for (Diesen, 2000, s. 47 & 50).

Lykken var nemlig ikke med henne hele livet. Hanna mister begge foreldrene før hun har fylt 16 år, og da faren dør først får Hanna og hennes mor dårlig økonomi (Notaker, 1999, ss. 15 & 25). Løsningen blir å flytte til København der Hannas bror studerer (Diesen, 2000, ss. 59-61). Moren og Hanna bor under stramme kår, men fra tid til annen tar broren Hanna med i Københavns mer dannede festligheter hvor hun lærer og opplever mye (Imerslund, 2003a, s.

---

⁷ Jens Henrik Strøm (1729-1800) og Karen Tyrholm Strøm, født Plathe (1755-1805).

74; Hopp, 1943, s. 22). Da også hennes mor dør står Hanna uten arbeid, og det var hennes eldre søster som tok henne til seg mot at Hanna arbeidet som husjomfru.⁸ I løpet av kort tid måtte Hanna lære seg alt av husholdningsarbeid som ble forventet av henne, og hun skulle ønske hun hadde hatt et oppslagsverk å gå til (Diesen, 2000, ss. 85-86). Denne erfaringen ble utslagsgivende for at Hanna i 1845 utgir den berømte kokeboken *Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen*.

Hanna gifter seg med presten Paul Winsnes og hun bruker sitt voksne liv til å fylle rollen som prestekone. Presteparet Winsnes får åtte barn på ti år og flytter også fem ganger til nye prestegjeld på de ti årene (Svensøy, 1997, s. 7). Paul blir etter hvert prost og sitter på Stortinget hele tre ganger (Hopp, 1943, s. 115). Skrivning var hennes fristed, og mye av den skjønnlitterære produksjonen for voksne ble utgitt under pseudonymet Hugo Schwartz. Winsnes' pseudonym var en godt bevart familiehemmelighet i over 20 år (Hareide, 1988b, s. 65).

Det første Skridt er blant materialet som ble utgitt under pseudonymet Hugo Schwartz. Winsnes må ha ansett det som nødvendig å ha et *mannlig* pseudonym når hun skulle utgi «dramatiske og eksotiske spenningshistorier» (Melby, 1991, s. 187). Å skrive dramatisk spenningslitteratur sømmet seg ikke for en prestekone på 1800-tallet (Øye, 2003, s. 92). Selv om skjønnlitterær diktning var en av få uttrykksmåter kvinnene hadde i 1800-tallets offentlige rom, gjenspeiler det likevel det faktum at det fantes visse regler for hva kvinner kunne og ikke kunne uttrykke gjennom skrivingen. Setter man dette i sammenheng med samtiden romanen ble skrevet i, kvinnenes posisjon i samfunnet, den politiske nytekingen, Winsnes sin bakgrunn, blir det interessant å se nærmere på koblingen mellom kvinnelig medborgerskap og moderskap i Hanna Winsnes sin *Det første Skridt*.

1.3 Historisk kontekst

Den franske revolusjonen fikk ringvirkninger i hele Europa og franskmennenes krav om rett til fullverdig medborgerskap ble en inspirasjonskilde til store deler av Europas demokratiutvikling. Den franske nasjonalforsamlingens deklarasjon om menneskerettighetene var en klar inspirasjon for utformingen av Norges grunnlov i 1814, og kravet om selvstendighet og løsrivelse fra Sverige (Stortinget, 2018). Selv om politikken var preget av framtidstro, vitenskap og brorskap, var samfunnet preget av utbredt fattigdom. Winsnes hadde alltid et hjerte for dem som led mest, og har vært bidragsgivende for hennes produksjon av opplæringsbøker for fattigere stilte kvinner og familier. Ektemannen Paul Winsnes ble etter hvert prost og satt

---

⁸ Petronelle Kirkegaard (f. Strøm). Hanna hadde også en annen eldre søster, Cathrine Antonia Frederica, men hun døde bare 6mnd gammel.

hele tre ganger på Stortinget, og det var ikke uvanlig at Hanna var med som publikum i Stortinget og fulgte med på sakene som ble debattert (Hopp, 1943, s. 115; Notaker, 1990, ss.135-8). Paul Winsnes satt på Stortinget i årene 1839, 1842 og 1845, og to av hans år på Stortinget ble det stemt om «Jødesaken», og begge gangene stemte Winsnes nei (Hopp, 1943, s. 115; Notaker, 1990, ss.135-8).⁹ Paul Winsnes' holdning til jødesaken var konservativ politisk holdning som i det minste i noen passasjer klart ble delt av hans kone. Det er mulig å konstatere at Hanna Winsnes på mange måter var konservativ i sin holdning til kjønn og sosial klasse (Melby, 1997, s. 58-9). Det blir derfor enda mer interessant å studere hvordan hun formulerer kvinners samfunnsdeltakelse der moderskap har en grunnleggende betydelse.

Hanna Winsnes roman *Det første Skridt* var et bidrag til den pågående samfunnspolitiskdiskusjonen om medborgerskap i Norge på første halvdel av 1800-tallet. Da Norge i 1814 skulle konsolidere en ny og selvstendig grunnlov ble de nytenkende idéene om nasjon og medborgerskap viktig. I det hele var Europa på 1800-tallet preget av «at nye nasjonale fellesskap skulle defineres og konsolideres [...]» (Ulvund, 2017, s. 18), hvorpå Eidsvollsmennene baserte hovedprinsippene i den norske Grunnloven etter inspirasjon fra den amerikanske uavhengighetserklæringen (1776) og konstitusjonen (1787) og de franske forfatningene (1791, 1793 og 1795). Deriblant skulle de kjente borgerrettighetene stå sentralt, som «skulle sikre borgernes «medfødte og umistelige rettigheter» (Stortinget, 2018). Til tross for dette ble det likevel innført en ekskluderende, og diskriminerende, paragraf som nektet jøder og jesuitter adgang til Norge som ble kalt «Jødeparagrafen». Hver definisjon av medborgerskap skaper et antiborgerskap og denne paragrafen var med på å skape et *antiborgerskap* for dem av landsmennene som ikke passet til tanken om den ønskelige medborgeren. Disse antiborgerne skriver historiker Frode Ulvund om i *Nasjonens antiborgere*. Selv om ikke fantes en egen taterparagraf, så er det gjennom ulike lover og paragrafer tydelig at denne gruppen av mennesker ikke var ønskelig og ble ikke anerkjente som fullverdige medborgere (Larsen, 2015, s. 117).

En annen gruppe som ikke ble anerkjent som fullverdige medborgere på 1800-tallet var kvinner (Florin & Kvarnström, 2001, s. 14; Pateman, 1998 s. 57). Diskusjonen om antiborgerskap og hvem som fortjente et fullverdig medborgerskap deltok kvinner i, men dette måtte gjøres med forsiktighet da det ikke sømnet seg for kvinner på 1800-tallet å uttale seg i det offentlige rom. En arena kvinner imidlertid hadde mulighet å kommunisere gjennom var skriving, og da gjerne

---

⁹ Jødesaken omhandlet arbeidet med å endre Grunnlovens §2 som forbydde jøder «adgang til riket». Ikke før i 1851 ble det stemt flertallig ja for lovendringen som gav jøder lik rett til å leve i Norge.

dagboksnotater og brevveksling (Owesen, 2015, s. 38). Winsnes anså skriving som sin arena til å formidle sine tanker. For sikkerhets skyld benyttet hun som nevnt et mannlig pseudonym da det ikke passet seg for en prestefrue å skrive slike spenningshistorier som *Det første Skridt* og *Grevens datter* er (Melby, 1991, s. 187).¹⁰

1.3.1 Omreisende folks historie i Norge på 1800-tallet

En minoritet som har opplevd utenforskap i alle de nordiske landene over lang tid er de såkalte taterne¹¹. Hvordan omreisende folk har blitt holdt utenfor fellesskapet er et sentralt utgangspunkt for min undersøkelse fordi den ene sentrale romankarakteren for min analyse er omreisende. For å kunne forstå hvordan etnisitet og klasse spiller inn på romanens forståelse av moderskap er det i denne sammenheng viktig å legge til grunn et historisk bilde om hvordan det faktisk var å være omreisende da *Det første Skridt* ble utgitt.

En som har skrevet om situasjonen til taterne i Norden på 1800-tallet er historikeren Anne Minken, i hennes doktorgradsavhandling *Tatere i Norden før 1850: Sosio-økonomiske og etniske fortolkningsmodeller* (2011). Minken skriver at taterne var en minoritetsgruppe som ble stående utenfor fellesskapet på 1800-tallet (Minken, 2011, s. 394). Den omreisende levemåten ble ansett som et samfunnsproblem, som for eksempel av Norges første psykiater Ragnar Vogt som på begynnelsen av 1900-tallet anså det som «en av de fem samfunnssykdommene sammen med sinnslidelser, alkoholisme, prostitusjon og forbrytelser.» (Minken, 2011, s. 150). Levemåten gikk gjerne ut på at taterne reiste rundt og var uten fast bopel, og vanlig inntektsgrunnlag baserte seg ofte på jobber som ble ansett som *uærlige yrker*. Uærlige yrker var gjerne jobber som majoritetssamfunnet og bondestanden ikke ville gjøre selv, deriblant «[...] bøddel, rakker, nattmann og feier, og arbeidsoppgaver i tilknytning til kastrering av dyr (hestegjeldere og svinesnidere) og flåing og nedgraving av døde dyr, spesielt hester hvor det eksisterte et sterkt tabu blant bøndene mot å gjøre denne jobben sjøl» (Minken, 2011, s. 45). Yrkene ble ansett for å være uærlige og ureine, og både de som utførte arbeidsoppgavene og familiene deres ble sett ned på (Minken, 2011, s. 112). I tillegg ble også taterne forbundet med «spådomskunst, handelsvirksomhet og tigging.» (Minken, 2011, s. 45).

---

¹⁰ *Grevens datter* ble regnet som for politisk kontroversiell at den blir forbudt i Danmark (Notaker, 1999, s. 7).

¹¹ Benevnelsen tater er en av flere betegnelser som ble brukt om omreisende folk i Norden. Sigøyner og romanifolk har også vært mye i bruk, og de to har gjerne blitt brukt om en annen (Minken, 2011, s. 241). Taterbetegnelsen kom i bruk etter behov fra krønikerskrivere og lokale myndigheter til å definere de innvandrere og omreisende gruppene på 1400-tallet, og ikke nødvendigvis fordi de omreisende gruppene selv identifiserte seg med denne benevnelsen (Minken, 2011, s. 238).

Minken trekker en historisk linje helt tilbake til 1400-tallet da omreisende fra østligere og sørligere strøk begynte å innvandre til Norden (Minken, 2011, s. 238). På 1500-tallet er ikke lengre taterbetegnelsen bare en beskrivende term, men får også en negativ konnotasjon ved seg (Minken, 2011, s. 241). I lovverk fra tidlig nytid i Norden blir omreisende omtalt på en negativ måte, og de blir ansett som fremmede i Danmark-Norge. I 1589 eskalerer den diskriminerende behandlingen: «Fra 1589 skjerpes lovbestemmelsene ytterligere. Da innføres dødsstraff for ledere og for følger som vender tilbake etter utvisning.» (Minke, 2011, s. 243). Utover 1600-tallet kan man i historiske kilder finne at omreisende nevnes sammen med andre fra lavere samfunnsgrupper, som eksempelvis i lovverk. Det finnes likevel en forskjellsbehandling av omreisende folkegrupper. De omreisende skulle behandles og dømmes strengere, enn andre fra de lavere samfunnsgruppene, selv om de hadde begått de samme «forbrytelsene» (Minke, 2011, s. 244). På andre halvdel av 1600-tallet omtales «tater» som egen folkegruppe i Kristian 5.s landslover for Danmark og Norge (1687), under overskriften «Om jøder og Tater». Andre grupper med mennesker som var omreisende ble omtalt i et annet kapittel i loven, og føringene for hvordan de skulle bli behandlet var tydelig forskjellig fra «taternes»: «Jøder og tater skulle utvises, og taternes anførere henrettes. For løsgjengere var straffen fengsel og tvangsarbeid.» (Minke, 2011, s. 245). På 1700-tallet oppheves dødsstraffen i Danmark, men «taterne» ble fremdeles knyttet til omstreiferlivet, løgn, tyveri, trolldom, og var ansett som den verste gruppen med landstrykere (Minke, 2011, s. 245-6).

Enda mer interessant for analysen i denne masteroppgaven er hvordan samfunnsendringer på 1800-tallet var med å endre hvordan det var å leve som omreisende i Norden på 1800-tallet. Minke viser til at økt folkevekst og fattigdom på 1800-tallet mest sannsynlig gjorde det vanskeligere for omvandrende folkegrupper (Minke, 2011, s. 298). I tillegg reiste det seg en ny oppmerksomhet knyttet til de omreisende i Norge på 1840-tallet. Denne oppmerksomheten knytter Minke til tre utløsende årsaker. Den ene årsaken var arbeidet med en ny fattiglov der folk som vandret fra sted til sted skulle straffes strengere, det andre var tatertellingen som ble gjennomført i 1845, og det tredje var utgivelsen av Eilert Sundts bok *Beretning Om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge* (1850) (Minke, 2011, s.393-5).

I *Det første Skridt* forelsker datteren av en omreisende slekt, Helga, seg i en fastboende fra en høyere samfunnsklasse. Hvem som er mødrene deres, og hvordan de er oppdratt til å bli moralsk gode, eller dårlige, medborgere har innvirkning på hvordan skjebnen deres ender. Hvordan forholdet mellom disse to utvikler seg er derfor sentralt å ta med i analysen. Derfor er det

interessant å ta med seg hva Minken skriver om ekteskap der den ene har røtter hos majoriteten i landet, mens den andre slekter på en tatergruppe:

En rekke kilder kan fortelle om sosialt marginaliserte personer fra majoritetssamfunnet som sluttet seg til tatergruppene. Slike personer giftet seg ofte med tatere og barna deres inngikk i taterfellesskapet. Det dreier seg om en vanlig form for etnisk grensekryssing. Den etniske grensen ble fortsatt opprettholdt selv om enkelte av grupped medlemmene hadde slektsrøtter blant de fastboende (Minke, 2011, s.429).

Dette sitatet viser også at de som giftet seg inn i en tatergruppe som regel var personer som var sosialt marginalisert fra resten av samfunnet.

1.4 Tidligere forskning

Det finnes som nevnt ikke mye forskning om *Det første Skridt* og den som finnes har mest biografisk karakter. I det følgende kommer en oversikt over tidligere forskning som i prinsippet er i kronologisk rekkefølge. Den tidligste kilden jeg har funnet er biografien *Hanna Winsnes. En Livsskizze* (1873) som kom ut året etter Winsnes' død. Her beskriver M. J. Færden først og fremst Hanna Winsnes' livshistorie og nevner hennes poetiske talent. Færden kommer aldri inn på romanene til Winsnes, men skriver at hun hadde et poetisk talent hele livet sitt. Færden løfter fram at prestekonen Winsnes alltid var opptatt av å gjøre nytte for seg og skrev derfor kun når alle andre arbeidsoppgaver var gjort og de andre i huset hvilte, og hun anså skrivingen som et nyttighetshensyn først da det kunne bringe noen penger til husholdet (Færden, 1873, s. 27).

Hanna Winsnes' oldebarn Barbra Ring samler opplysninger og fakta om oldemoren i biografien *For hundrede aar siden. Hanna Winsnes og hendes* (1924). I biografien finnes muntlige overleveringer, brev og notater av og om Hanna Winsnes. Når Ring nevner *Det første Skridt* er det for å påpeke at Winsnes utelukkende skrev romanen basert på egne erfaringer (Ring, 1924, s. 72). Spesielt trekker Ring fram Winsnes særegne bekjentskap til området der mye av handlingen i romanen går fore seg, som hele veien mellom Trysil til Hurdalen, Morskogen, Hedmarkens Almenning og opp til Trondhjems skift (Ring, 1924, s. 72). Det var ikke bare kjente områder Winsnes skrev inn i romanen, men Ring peker også på at personene i romanen er basert på kjenninger av forfatteren (Ring, 1924, s. 73). Spesielt en kjenning av Winsnes har fått en spesiell plass i *Det første Skridt* der han går under navnet Digteren Her. Engh. Personen bak denne karakteren skriver Ring var en ung mann som bodde som en «pensionær» på prestegården, som presten og spesielt prestekonen hadde mye omsorg for da han aldri klarte helt å innfri de forventningene som kom med voksenlivet. Denne unge mannen ble svært glad i Hanna Winsnes og betraktet henne som en slags mor (Ring, 1924, ss. 81-2).

Barnebokforfatter og oversetter Zinken Hopp utga i 1943 biografien *Hanna Winsnes. Dikter og kokk*. Hun nevner *Det første Skridt* og i to beskjedne setninger der hun løfter fram romanens kjærlighet og moral, og de virkelighetsnære skildringene av bøndene (Hopp, 1943, s.107). Hopp skriver om livet til Hanna Winsnes og vektlegger spesielt Winsnes' liv som prestekone. Biografien har en kontekstualiserende tilnæringsmåte og gir et bilde av prestekonelivet som strevsomt, tungt og med mange plikter, men at ingen klarte jobben som prestekone bedre enn Hanna Winsnes (Hopp, 1943, s. 44).

Litteraturforskeren Jorunn Hareide har skrevet kapittelet om Hanna Winsnes i *Norsk kvinnelitteraturhistorie* (1988). Winsnes litterære program er ifølge Hareide å innprente en stemme om god moral i alle hennes historier (Hareide, 1988b, s. 63). Hareide beskriver hvordan Winsnes ikke var en likestillingsforkjemper, men om noe så var hun mer en forskjellsfeminist, og Hareide skriver: «Men kvinnene er litt klokere, litt sterkere og mer kompetente enn mennene. Hanna Winsnes gir kvinnen en stauts – som fagmenneske, omsorgsperson og åndsmenneske [...]» (Hareide, 1988b, s. 66) Det fremgår av Hareide at Winsnes tanke om de kvinnelige ferdighetene var uavhengig av kvinnens klassetilhørighet (Hareide, 1988b, s. 64). *Det første Skridt* nevnes kun i en bisatts av i dette kapittelet (Hareide, 1988b, s. 65).

Fem år senere ble ytterligere en kvinnelitteraturhistorie publisert, denne gangen for hele Norden. Forfatter Rakel Christina Granaas og litteraturforsker Anne-Marie Mai skriver om Hanna Winsnes i *Nordisk kvindelitteraturhistorie* (1993). Her påpekes det at forfatterskapet til Winsnes er skrevet med en kjærlig og oppdragende hensikt. Viktigst er mødrenes gode tro og kjærlighet til barna, og da vil det gå godt med barna (Granaas & Mai, 1993, s. 204). Granaas og Mai nevner også at Winsnes' har melodramatiske framstillinger av spennende kvinneskikkelser (Granaas & Mai, 1993, s. 211).

I verket *Hanna Winsnes – mer enn matmor* (1990) setter journalist og forfatter Henry Notaker tematikken og motivene i forfatterskapet til Hanna Winsnes i sammenheng med Winsnes' livserfaringer. Notaker trekker fram karakteren Elise Rein fra *Det første Skridt* og mener det er mulig å tolke skildringene av Elise Rein som Hanna Winsnes' eget speilbilde (Notaker, 1990, s. 13). Ellers påpeker Notaker at Winsnes var opptatt av samfunnsforhold og politikk, og løfter fram Winsnes tidlige blikk for omreisende folk i *Det første Skridt* (Notaker, 1990, s. 120).

KvinneMinneBok til Ida Blom på 60-årsdagen, 20.februar (1991) er en hyllest til historikeren og kvinne- og kjønnsforskeren Ida Blom fra ulike forskere innen kvinne- og kjønnsforskning. Derav har historiker og kjønnsforsker Kari Melby skrevet et kapittel om Hanna Winsnes og

innleder med å kalle Winsnes det 19.århundres mest kjente prestekone (Melby, 1991, s. 187). Ifølge Melby var Winsnes en folkeopplyser i pakt med kristen troen som var den moralske rettesnoren for alt Winsnes gjorde (Melby, 1991, ss. 187 & 191). Hanna Winsnes levde i en tid der samfunnet begynte å vende seg vekk fra det gamle standsamfunnet. Melby skriver at Winsnes ville holde fast ved det gamle klasses skillet, og brukte kristentroen i sin argumentasjon (Melby, 191, s. 191).

I hovedfagsavhandlingen *Det kvinnelige selvet* (1993) undersøker Liv Reinholt Aas nyere forskning rundt noen nordiske 1800-tallsromaner. Aas ser på Thomasine Gyllembourgs, Camilla Colletts og Hanna Winsnes' forfatterskap i sin undersøkelse. I denne avhandlingen ser Aas kun på Winsnes første roman, *Grevens datter*, og ikke *Det første Skridt* (Aas, 1993, s. 44).

Antologien *Hanna Winsnes og hennes tid* (1997) er en årbok utgitt av Drammens museum i 1997. Pedersen drøfter Winsnes' mest kjente kokebok med et kulturhistorisk blikk, Kari Melby setter søkelyset på Winsnes' samfunnsinteresser, Jorunn Hareide skriver om Winsnes som underholdningsforfatter og Kari Skjønberg ser på barneboken *Aftnerne paa Egelund*. Hareide påpeker at Hanna Winsnes mente at folk det gikk dårlig med skyldtes en dårlig oppdragelse, og er en holdning som speiles i forfatterskapet hennes (Hareide, 1997, s. 73).

Skrivefryd og penneskrek (1999) er en artikkelsamling av litteraturforskeren Jorunn Hareide der Hareide drøfter skriveproblematikk 1800-tallets norske, kvinnelige forfattere stod ovenfor. Tidligere har jeg nevnt at Barbra Ring anså dikteren Herr Engh som en litt fortunlet kjenning av Winsnes, mens Hareide tolker Engh som en karikert dobbeltgjenger av Winsnes selv, hvor Winsnes skriver ut sin ambivalens og sjenanse for forfattergjerningen sin (Hareide, 1999, ss. 38-9). Hareide løfter fram at Winsnes balanserte mellom den romantiske tradisjonen og den borgerlige hverdagsrealismen (Hareide, 1999, s. 39). I tillegg gjør Hareide noen poeng om Winsnes mente at erotikk betydde dårlig moral og ekteskap skulle ikke basere seg på erotisk kjærighet, men et kyskt ekteskapsliv og Hareide mener at kjærigheten mellom mor og sønn kan sidestilles med kjærigheten mellom kjæresten i Winsnes skjønnlitteratur (Hareide, 1999, s. 45)

Hilde Diesen er billedkunstner, forfatter og tippoldebarn av Hanna Winsnes. I *Hanna Winsnes. Dagsverk og nattetanker* (2000) setter Diesen Hanna Winsnes inn i et historisk perspektiv og drar linjene helt tilbake til første halvdel av 1700-tallet, pietismen og farfaren Peder Strøm. Farfaren var prest og jobbet for å opplyse folk som var overtroisk, og Diesen mener Winsnes arv er at hun var påvirket av 1700-tallets opplysningsidéer som både farfaren, faren og onkelen

representerte (Diesen, 2000, s. 10). Diesen inntar en historisk og biografisk tilnærming til Hanna Winsnes og nevner *Det første Skridt* i sammenhenger der hun viser at romanen baserer seg på ekte opplevelser. Til eksempel er postmordet i romanen hentet fra en ekte hendelse fra Eidsvoll (Diesen, 2000, s. 234). Ellers skriver Diesen at *Det første Skridt* er en kriminalroman om «kjærlighet, feilslått oppdragelse, omstreifende tatere, prestegårdsliv og særlig – den farlige lidenskapen» (Diesen, 2000, s. 234).

Det norske Quindekjøns Pryd. Ei bok om Hanna Winsnes (2003) er en antologi skrevet etter Avdeling for lærerutdanning ved Høgskolen i Hedmark arrangerte et seminar om Hanna Winsnes i 2002 for å belyse Hanna Winsnes' bredde. I verket belyses blant annet dannelsesidealet i Winsnes' barnelitteratur av litteraturhistoriker Knut Imerslund. Imerslund konstaterer at Winsnes' dannelsesideal var preget av et luthersk-protestantisk dydsmønster: «Fred i sjelen, god samvittighet, det å være fri for anger og syndserkjennelse, det å leve kysk både i tanke og handling, er svært viktig» (Imerslund, 2003a, s. 74). Lektor Marie Kløvstad Øye skriver om Winsnes' skjønnlitterære produksjon ment for voksne og den som går lengst i å gi en selvstendig analyse av *Det første Skridt*, og Øye viser til hvordan «[d]en kjødelige lidenskapen villeder, den er livsfiendtlig og destruktiv» (Øye, 2003, s. 100) i *Det første Skridt*.

I 2017 kom Nasjonalbiblioteket med en nyutgivelse av *Det første Skridt*. Nyutgivelsen er en del av Nasjonalbiblioteket sin serie av nyutgivelser av eldre krimromaner som viser krimsjangerens utvikling i Norge (Winsnes, 2017, bokomslag). Romanen plasseres i en rekke med andre kriminalromaner, slik som Maurits Hansens *Mordet på maskinbygger Roofsen* (1939), som originalt ble utgitt bare fem år før *Det første Skridt*. Krim- og barnebokforfatter Unni Lindell har skrevet forordet til nyutgivelsen. I forordet er Lindell overbevist om at Winsnes ville si noe med verkene sine, og det hun ville si handlet om kvinneliv. Ellers beskrives Winsnes som en belest forfatter, og Lindell mener Winsnes må ha vært inspirert av både Bach, Shakespeare og Boccaccio når hun skrev *Det første Skridt*. Lindell påpeker at romanens historie handler om moral (Lindell, 2017, s.7).

Til slutt vil jeg frambringe artikkelen "Kök till vildmark. Det kvinnliga medborgerskapets spatialitet i nordisk 1840-talslitteratur" der litteraturforsker Anna Bohlin kort berører Winsnes' to romaner i artikkelen. Bohlin sammenligner Winsnes' romaner med *Syskonlif* (1848), *En dagbok* (1843) og *I Dalarna* (1845) av Fredrika Bremer, *Hundraende minnen från Österbotten* (del I-III 1844-1845) av Sara Wacklins og Emilie Flygare-Carléns *Ett år* (1846) og *Pål Värning* (1844). Bohlin undersøker hvordan det kvinnelige medborgerskapet fylles med innhold i disse ulike 1840-tallsromanene.

2. Teoretisk rammeverk

2.1 Medborgerskap

Medborgerskap omhandler de plikter og rettigheter individer har ovenfor en stat, og er et forskningsemne innen en rekke ulike fagdisipliner. Den engelske sosiologen T. H. Marshall sitt essay *Citizenship and Social Class* (1950) har dannet selve grunnlaget for dagens forskning. Marshalls studie viser hvordan det mannlige medborgerskapet i vesten har utviklet seg fra 1700- til 1900-tallet, og det konkluderes med at et fullverdig medborgerskap innebærer politiske, økonomiske og sosiale rettigheter (Marshall, 1950, s. 11). Medborgerskapsforskning har de senere år blitt et fokusområde, der eksempelvis kvinne- og kjønnsforskeren Noor Jdid disputerte med sin doktorgrad innen dette forskningstemaet i 2021 ved UiB (Jdid, 2021, s. 11). Medborgerskapsemnet er også et satsingsområde i den norske læreplanen LK20 (Kunnskapsdepartementet, 2017), og er vektlagt i FNs menneskerettigheter (FN-sambandet, 2022).

Forskning på medborgerskap er sentral for samfunnspolitiske spørsmål om innvandring og inkludering, flyktningekvoter og hvem som har rett på sosialøkonomisk hjelp fra staten. Medborgerskapsforskningen gir et innblikk i spørsmålet om hvem som inkluderes, og ikke minst ekskluderes, i henhold til rettigheter og plikter i en stat. Hvorvidt de ekskluderte medborgerne i en stat diskrimineres på bakgrunn av kjønn, klasse og etnisitet kan en mer feministisk vinklet forskning gi viktige svar på. Feministisk medborgerskapsforskning har nemlig rettet kritikk mot Marshall som kun fokuserer på den hvite og velstående mannen i sin undersøkelse av medborgerskapsutviklingen (Yuval-Davis, 1997, s. 69). Kritikken innsigelse har vært at et medborgerskapsbegrep som ikke tar for seg alle grupper mennesker i en stat, ikke representerer virkeligheten og er dermed ikke anvendbart (Florin & Kvarnström, 2001, s. 16-7). Den feministiske medborgerskapsforskningens kritikk omhandler at man også må innlemme mer ekskluderte grupper i medborgerskapsbegrepet. Det har historisk sett vært kvinner, innvandrere eller personer med annen etnisk bakgrunn, personer med funksjonsnedsettelse og personer fra lave sosiale klasser, og de kan dermed kategoriseres som marginaliserte grupper (Jdid, 2021, s. 7).

Den feministiske forskningen på medborgerskapsfeltet har gitt nye forslag til hvordan man kan forstå og forholde seg til hva medborgerskap skal innebære, slik at medborgerskap også kan gjelde for historisk sett ekskluderte samfunnsgrupper. Denne feministiske kritikken er et viktig utgangspunkt for min masteroppgave, fordi den feministiske kritikken gir gode innfallsvinkler

til hvordan man også kan omfavne de historisk sett typiske kvinnelige bidragene kvinner har stilt med til samfunnsbyggingen (Florin & Kvarnström, 2001, s. 24; Lister, 2003, s. 195). Videre gir dette et fundament for undersøkelsen av hvordan moderskap plasserer seg i forhold til det kvinnelige medborgerskapet i *Det første Skridt*. Det historiske perspektivet, som medborgerskapsforskningen gir, blir særskilt relevant for min undersøkelse fordi det bidrar til å sette forståelsen av medborgerskap inn i en historisk kontekst. Lesningen av romanen ha et historisk perspektiv, som vil bidra til forståelsen av romanen som en del av en samfunnsdebatt om kvinner sitt medborgerskap, og kvinnene sin posisjon i denne debatten.

2.1.1 Begrepsavklaring

Marshall (1950) skriver om utviklingen av medborgerskapstermen gjennom 1700-, 1800- og 1900-tallet, og legger fram en tredeling av begrepet. Medborgerskapets innhold har utviklet seg ulikt gjennom de ulike århundrene. På 1700-tallet ble de sivile borgerrettighetene innført. De sivile rettighetene er tydelig inspirert av frihetstankene som drev den franske revolusjonen frem, og handler om retten til individuell frihet. Det kommer til uttrykk gjennom individets rett til å ha tenke, tro og ytre seg, retten til å kunne eie eiendom og kravet på rettsikkerhet (Marshall, 1950, s. 10). Moderniseringsprosessene og samfunnsutviklingen på 1800-tallet førte med seg politiske rettigheter, og dermed demokratisering gjennom retten til å delta politisk i samfunnet (Marshall, 1950, s.11). På 1900-tallet kom framveksten av sosiale rettigheter. Med sosiale rettigheter mente Marshall at borgerne i en stat skulle sikres en minimumslevestandard, som gjenspeiler den gjennomsnittlige standarden i samfunnet ellers, eksempelvis tilbud fra offentlige institusjoner, som skoler og sosialhjelpssystem (Marshall, 1950, s. 11).

Det finnes imidlertid en vesentlig forskjell mellom de sivile og politiske rettighetene på den ene siden, og de sosiale rettighetene på den andre siden. De sosiale rettighetene er avhengige av de sivile og politiske rettighetene på den måten at den politiske føringen avgjør hvor mye penger som blir innvilget til å bruke på å gi innbyggerne sosiale rettigheter. Hvor mye penger som innvilges avhenger også av den offentlige økonomien er i en stat.

Medborgerskapsbegrepet er omstridt, og ikke alle medborgerskapsforskere er enig om hvordan det skal brukes. Medborgerskapsbegrepet har en flertydighet som skyldes flere årsaker, noe den danske statsviteren Per Mouritsen mener har sammenheng med at medborgerskap er et klyngebegrep. I Mouritsens studie *En plads i verden: Det moderne medborgerskap* (2015) beskriver Mouritsen klyngebegreper som «begreber, der uungåeligt refererer til andre begreber, der også på deres side er flerdimensionelle, åbne og dermed omstridte» (Mouritsen, 2015, kap. 2, avsn. 7). Dette vil si at man ikke kan forklare medborgerskapsbegrepet uten å vise til andre

ord som i seg selv er flertydig og åpne for tolkning. Eksempelvis viser Mouritsen til at ulike forskere, som skriver om medborgerskap, har ulik forståelse av hva som ligger i begrepene likhet, frihet, identitet, deltakelse og makt. Fem begreper som alle brukes til for å forklare medborgerskapsbegrepet.

Mouritsen problematiserer også hvordan det på dansk finnes flere ord som kan bety det samme. Til eksempel «statsborger», «statsborgerskab» og «infødsret», som han mener dekker det juridiske aspektet ved medlemskap i staten Danmark (Mouritsen, 2015, kap. 2, avsn. 7). Tilsvarende har vi også flere ord på norsk som kan bety det samme, eller med liten semantisk betydningsforskjell, som kan gjøre det forvirrende. Eksempelvis har man på norsk «statsborger», «statsborgerskap», «borger», «borgerskap», «medborger» og «medborgerskap». Mouritsen argumenterer for en utvelgelse i ordbruken og skriver at han velger å unngå å bruke *borgerskap* fordi det assosieres med en sosial klasse. Av samme årsak kommer heller ikke jeg til å bruke borgerskap som det overordnede begrepet. Dette spesielt med tanke på at masteroppgaven blant annet skal undersøke klasseforskjeller på 1800-tallet. Borgerskap vil derfor bli brukt i denne sammenheng til å beskrive den rike samfunnsklassen på 1800-tallet.

Medborgerskapsbegrepet er mer hensiktsmessig å bruke da det ifølge Mouritsen dekker aspekter som handler om «identitet, forpliktelse, status, adfærdsnormer og politisk kultur» (Mouritsen, 2015, forord). Statsborgerskap var fremdeles en vag juridisk kategori under utvikling i perioden denne masteroppgaven har i fokus (Mouritsen, 2015, forord). Dette er et argument for å lese *Det første Skridt* som et bidrag i den pågående debatten om hvem som skulle få rettmessig plass i nasjonen. Uavhengig av hvem som hadde rett på tilgang til nasjonen Norge, vil medborgerskapsbegrepet kunne innlemme de menneskene i samfunnet som ikke hadde formelt statsborgerskap, men som på andre vis levde i landet. Eller motsatt, mennesker som hadde statsborgerskap uten å få lov å delta i samfunnet eller få rettigheter hos staten. Eksempelvis tatere på 1800-tallet som denne masteroppgaven tar for seg.

2.1.2 Medborgerskap og nasjonsbygging på 1800-tallet

Det er et grunnleggende utgangspunkt for min analyse å se på måten marginaliserte grupper ble definert på, og som gjorde at ble ekskludert fra samfunnet. Denne tematikken skriver historikeren Frode Ulvund om i *Nasjonens antiborgere* (2017). Ulvund løfter fram hvordan det moderne medborgerskapet fikk sitt gjennombrudd på begynnelsen av 1800-tallet i Europa, samtidig som tanken om å gjøre Norge til en uavhengig og selvstendig stat ble gjeldende. Norge erklærte seg selvstendig med innføringen av Norges grunnlov 17. mai 1814, og ble senere konsolidert som en frittstående nasjonalstat etter unionsoppløsningen i 1905 (Ulvund, 2017, s.

224). Norge befant seg i «pågående moderniseringsprosesser og samfunnsomforminger – politisk og sosialt – og behovet for å skape nye fellesskap bygd på nye verdier» (Ulvund, 2017, s. 213). Verdiene som skulle bygge landet igjennom litteraturen var det særnorske (Pedersen, 2021, s. 212).¹² I litteratur og knust kom dette til syne i nasjonalromantiske framstillinger av norsk natur og de norske bøndene fikk en spesiell stilling (Pedersen, 2021, s. 215). Samtidig som det særnorske ble dyrket fram for å skape samhold, fellesskap og norsk suverenitet, ble det også skapt systematisk ekskludering av dem som ikke ble regnet for å tilhøre det norske nasjonsfellesskapet (Ulvund, 2017, s. 216).¹³

Det blir viktig å anvende det moralske medborgerskapsbegrepet i denne avhandlingen av to sammenhengende grunner. For det første hadde ikke norske kvinner på 1800-tallet politisk medborgerskap og et begrenset sivilt medborgerskap.¹⁴ Kodifisering av statsborgerskap i Grunnloven 1814 var tvetydig og paragraf 92 «Norske borgere» var åpen for tolkning, i motsetning til moderne statsborgerlover som gir eksplisitt uttrykk for kravene som stilles for godkjent statsborgerskap (Ulvund, 2017, s. 217). For det andre fikk det moralske medborgerskapet direkte betydelse for hvilke juridiske kriterier som skulle gjelde for statsborgerskapet. Dermed er det adekvat å diskutere hva som var kvinners moralske bidrag til medborgerskapet på 1800-tallet. Dermed blir det anliggende å undersøke framstillingen av hva som er kvinnes moralske bidrag til medborgerskapet og samfunnet i *Det første Skridt*.

Mellom 1750-1850 var Europa i en overgangsfase mellom standssamfunn og den moderne tid (Ulvund, 2017, s. 213), og Norge ble påvirket av strømningene i Europa. Eksempelvis fikk den franske revolusjonen stor betydning og var et viktig omdreiningspunkt «når det gjaldt hvem som hadde legitim hjemmel til statens suverenitet.» (Ulvund, 2017, s. 216). Dette påvirket også hvem som skulle få fullverdige medborgerskap i Norge. Ulvund argumenterer for at forestillinger om moral fikk direkte betydelse for de kriterier som ble gjeldene for hvem som

---

¹² Det var en stor kulturpolitisk diskusjon mellom Henrik Wergeland og Johan Sebastian Welhaven om hvordan det nasjonalromantiske i litteraturen burde utvikles etter innføringen av Norges Grunnlov i 1814 (Bohlin, 2021, ss. 9-10).

¹³ Det er noe unyansert framstilling av virkeligheten. Til eksempel skrives Wergeland *Jødinden* (1844) som kan tolkes som var et forsvar for jødernes menneskelighet og plass i Norge (Vassenden, 2008, s. 79)

¹⁴ Kvinner hadde lite eller ingen makt som selvstendige individ i samfunnet. Eksempelvis hadde fedrene bestemmelsesrett over døtrenes liv, fram til ekteskapsinngåelse, da var kvinnene ektemannens ansvar eller "eiendom" og eventuelle økonomiske verdier kvinnene hadde ble overført til mannen. Spesielt inngikk mange familier fra borgerklassen avtaler om «fornuftsekteskap», som ivaretok de to familiens status og økonomiske interesser (Erichsen, 2018, s. 36).

hadde rett på statsborgerskap, og som skulle bli regnet som fullverdige medborgere. Ulvund beskriver hvordan religiøse minoriteter som jøder, jesuitter og mormonere har periodevis blitt ansett som antiborgere i Norge til forskjell fra gode, norske borgere.

Moralske forestillinger preget synet på religiøse minoriteter og statsapparatet, sentrale myndighetspersoner i kirken og andre offentlige stemmer stemplet de religiøse minoritetene som en religiøs trussel for nasjonen (Ulvund, 2017, s. 13). Det fantes også forestillinger om hvordan religiøse minoriteter ble dermed også ansett som politisk farlig (Ulvund, 2017, s. 14). Jøder ble ekskludert under paragraf 2 i Grunnloven, og samme paragraf skulle sikre religionsfrihet for kristne (Ulvund, 2017, ss. 98 & 101). Formuleringen om kristen religionsfrihet skapte hodebry for statsforvaltningen når kvekere på 1800-tallet hadde en kristen religionsutøvelse som unnvikte fra landets religionsplikt og borgerplikter (Ulvund, 2017, s. 101). Kvekernes unnvikelse ble sentral i argumentasjonen om å stenge av for kvekernes tilgang til riket, fordi det ble hevdet at kvekerne krenket statens suverenitet (Ulvund, 2017, s. 103). Selv om jesuitter også var kristne, passet ikke deres tilnærming til religionen den ønskede for statskirken som fastholdt ved luthersk kristendom (Ulvund, 2017, s. 101). Taterne var også kristne, men likevel sett på som en religiøs og politisk trussel for rikets interesser (Minken, 2011, s. 108). Ulvund påpeker at det ikke var nok å være født innenfor en nasjons landegrenser. Det var heller ikke nok å ha et gitt «riktig» etnisk eller kulturelt opphav, men man måtte ha visse moralske egenskaper. Den viktigste moralske egenskapen var offervilje, som å ofre seg for fellesskapets interesser, og man måtte være en «god borger» (Ulvund, 2017, s. 220). En god borger var også kristen (Ulvund, 2017, s. 223), og det blir interessant å se hvordan Winsnes tilskriver religionens betydelse i *Det første Skridt*.

Ulvund undersøker ulike minoriteter som ble ettertrykkelig ekskludert fra Grunnlovens § 2. Disse menneskene ble ikke ansett som gode moralske medborgere, men ble tvert ansett som farlige for nasjonens sikkerhet og interesser, og ble *antiborgere* i staten (Ulvund, 2017, s. 18). De personene som ble ekskludert på grunnlag av etniske, religiøse og moralske grunner fordi det ikke passet den ønskede, nasjonale identiteten til en stat (Ulvund, 2017, s. 18 & 211), tydeliggjør kriteriene som stiltes for å bli inkludert. Det motsatte, anti-borgeren, syneliggjør den moralske definisjonen av borgeren. Taterne var blant dem som fikk moralsk fordømmelse over sine skikker og levemåter (Notaker, 1990, s.118), og på den måten var å anse som antiborgere i nasjonen, jf. Ulvund. Hanna Winsnes kjente Eilert Sundt (Melby, 1991, s. 190), og det gir grunnlag for å tenke at Winsnes og Sundt delte perspektiv på taterene. Det er en gjensidig oppfattelse av at disse menneskene i seg selv ikke skal fordømmes, men at de begge

setter spørsmålstegn ved deres moral (Notaker, 1990, s. 120). Dermed blir det et viktig aspekt for undersøkelsen av det kvinnelige medborgerskapet i romanen hvordan de ulike mødrenes moral skrives fram, og om taterkvinnen Ingrid bærer et moralsk moderskap og i så måte «fortjener» et fullverdig medborgerskap eller ikke.

2.1.3 Feministisk kritikk

Feministisk kritikk setter spørsmålstegn ved om ulike forskningsfelt inkluderer alle mennesker i sine teorier og forskningsarbeid, eller om forskningen bare baserer seg på en hvit, funksjonsfrisk, middelaldrende, økonomisk privilegert og arbeidstakende mann. Det finnes feministisk kritikk som har satt spørsmålstegn ved om medborgerskapsteori egentlig inkluderer alle mennesker, uavhengig av kjønn, etnisitet, sosial klasse og funksjonsnivå. Dette gjør den britiske statsviteren Ruth Lister i studien *Citizenship – Feminist Perspectives* (1997/2003). Der debatterer Lister om hvordan kvinners samfunnsdeltakelse kan, og bør, anerkjennes som del av medborgerskapsbegrepet. Lister starter med å sette begrepet i en historisk kontekst. Man må helt tilbake til antikkens Hellas og polisstatenes oppbygning, og Aristoteles som mente at politisk deltakelse, som samfunnsplikt, var essensielt for medborgerskapet til innbyggerne i en polis (Lister, 2003, s. 13). Fra antikkens Hellas hopper Lister fram til 1900-tallet og Marshall sitt essay og hans definisjon av medborgerskap: «Citizenship is a *status* bestowed on those who are full members of a community. All who possess the status are equal with respect to the rights and duties with which the status is endowed» (Marshall referert i Lister, 2003, s. 14). Det at medborgerskap bare skal defineres som en status mener Lister ikke er godt nok, og synliggjør kvinners politiske engasjement (Lister, 2003, s. 14). Derfor trekker Lister inn Adrian Oldfield (1990) sin definisjon av medborgerskap.

Oldfield deler nemlig forståelsen av begrepet i to: medborgerskap som *status*, men også som *praksis* (Lister, 2003, s. 15). Denne forståelsen av medborgerskapsbegrepet stiller Lister seg bak og grunngir det med at en slik definisjon tar høyde for de arenaene der kvinner utspiller sine medborgerskap: «Citizenship is thereby understood as both a status, carrying a set of rights including social and reproductive rights, and a practice, involving political participation broadly defined so as to include the kind of informal politics in which women are more likely to engage.» (Lister, 2003, s. 195-6). Medborgerskap forstått som status skriver seg inn i en klassisk, liberal tradisjon, mens medborgerskap forstått som praksis er under borgerlig republikanisme (Lister, 2003, s.15; se også Yuval-Davis, 1997, s.69). Lister argumenterer for at forholdet mellom praksisen og statusen er dynamisk, og at man kan bruke dette dynamiske forholdet i en definisjon av kvinnelig medborgerskap. Lister mener imidlertid at man må være

bevisst på praksis-dimensjonen må gjelde et bredere spekter av politisk deltakelse, slik at det også inkluderer uformell politikk, som det er høyere sannsynlighet for at kvinner engasjerer seg i. Status-delen må også inneholde sosiale og reproduktive rettigheter fordi disse er sentrale for kvinners medborgerskap (Lister, 2003, s. 195-6).

Historisk sett er medborgerskapet sentrert rundt friske, heterofile, voksne menn født i en gitt nasjonalstat, og har foreldre som har statsborgerskap i den samme nasjonalstaten. Lister drøfter om det egentlig er hensiktsmessig å snakke om et kvinnelig medborgerskap når begrepet historie har vært, og til dels er, så lite inkluderende for kvinners liv og bidrag i samfunnet. Lister konkluderer med at det både er mulig og hensiktsmessig, men at man må se på *hva man vektlegger* når man definerer medborgerskap: «[M]y conclusion was and remains that it is possible to conceive of a woman-friendly conceptualisation of citizenship at both the theoretical and policy level, for all its exclusionary and disciplinary tendencies» (Lister, 2003, s. 195). Dette er også viktig i relasjon til 1800-tallets kvinnelige medborgerskap.

I avhandlingen *Kvinnor på gränsen till medborgerskap* (2001) aktualiserer Christina Florin & Lars Kvarnström Listers begrep om medborgerskap som praksis til å gjelde for det kvinnelige medborgerskapet som fantes på 1800-tallet. Florin & Kvarnström påpeker at forestillinger om kjønn er innebygget i statlig politikk og statlige system, og at kvinners politiske deltakelse har vært ekskludert i forhold til de arenaene menn typisk har utspilt sine politiske medborgerskap (Florin & Kvarnström, 2001, s. 18). Det løftes fram at handlinger som utspiller seg på arbeidsplasser, i organisasjoner, i kulturlivet og i andre ikke-politiske institusjoner er også politiske når de søker å forandre det offentlige. Denne forutsetningen i forståelsen av politisk utøvelse som en del medborgerskapet åpner opp for og synliggjør kvinners politiske medborgerskap på 1800-tallet (Florin & Kvarnström, 2001, s. 19).

Lister argumenterer for hvorfor den private sfæren, og alt det innebærer, er en viktig dimensjon av medborgerskapet. Hun refererer til Ken Plummer (2001) og det han kaller for «intimate citizenship» (Lister, 2003, s. 128). Det Plummer mener at et intimt medborgerskap skal ta høyde for er hvilke rettigheter man har til å bestemme over sin egen kropp, sine egne følelser, hvem man ønsker å være i forhold med, sitt eget kjønn, sin egen seksualitet og sin egen framstilling. Plummer mener at man skal bruke intimt medborgerskap som «[A] sensitising concept which sets about analysing a plurality of public discourses and stories about how to live the personal life" (Lister, 2003, s.128). På denne måten kan kjønnsdelt arbeidsfordeling i hjemmet bli sett på som et offentlig spørsmål så vel som en privat bekymring. Lister understreker at dette ligger sentralt for kvinnelig medborgerskap og argumenterer blant annet med at selv om både mann

og kvinne i et parforhold tar lønnsarbeid, tar kvinnen større ansvar for husarbeidet. Dette går utover kvinners helse og friheten til å delta som medborgere i det offentlige sfæren. (Lister, 2003, s.132).

2.1.4 Aktivt/passivt medborgerskap

Å dele medborgerskapet opp i aktivt og passivt medborgerskap var distinksjon som forandret det kvinnelige medborgerskapets betydelse fra passivt medborgerskap på 1800-tallet, til aktivt medborgerskap i dag, som kan ta høyde for kvinner og andre marginaliserte gruppers bidrag som medborgere. En som skriver om dette og den ekskluderende siden ved medborgerskap er den anerkjente kjønns- og etnisitetsforskeren Nira Yuval-Davis i studien *Gender og Nation* (1997). *Gender and Nation* er et banebrytende feministisk verk som belyser forskningsfeltene om nasjon, kjønn, medborgerskap, etnisitet og sosiale klasser. Yuval-Davis tar for seg hvordan kjønn og nasjonalstatlige prosesser henger sammen og påvirker hverandre.

I *Gender and Nation* poengterer Yuval-Davis at både Peled og Marshall sine definisjoner kategoriserer kvinner som samfunnets kulturelle behov, fremfor å gi kvinnene en fullverdig rolle som menneske (Yuval-Davis, 1997, s. 75). Dette bringer oss videre til kontrasten som Yuval-Davis omtaler som *active/passive citizenship*. Aktivt medborgerskap handler om en innbyggers aktive deltakelse i samfunnet, for eksempel gjennom politisk deltakelse (Yuval-Davis, 1997, s. 78). Yuval-Davis understreker at denne oppfattelsen av medborgerskap ikke nødvendigvis er mer inkluderende enn andre definisjoner. For noen grupper i samfunnet kan det være vanskelig å delta fordi de eksempelvis enten mangler de formelle rettighetene til å kunne delta ved valg, men det kan også handle om at disse gruppene er fremmedgjort for hvordan man deltar i et valg. Eksempelvis blir grupper med enslige mødre trukket fram som en avgjørende stor gruppe. Barn, migranter, etniske minoriteter, og underklassen blir trukket fram (Yuval-Davis, 1997, s.79). Yuval-Davis mener at det å være en aktiv medborger kan ende opp med å bli forbeholdt de privilegerte i samfunnet (Yuval-Davis, 1997, s.79). De privilegerte i samfunnet bli her referert til de som har de formelle rettighetene på plass, og ikke passer i gruppene nevnt ovenfor. Yuval-Davis argumenterer for at medborgerskap ikke bare skal handle om man er et medlem eller ikke i samfunnet (Yuval-Davis, 1997, s. 94). En borger blir da ikke bare en statisk skikkelse, men en individuell person som kan bidra til samfunnet, eller staten, på sin måte. På denne måten klarer Yuval-Davis å innlemme gruppene som tradisjonelt sett ikke har blitt ansett som aktive medborgere til å bli nettopp det.

En annen som skriver om det sammenhengene forholdet mellom aktivt og passivt medborgerskap er Noor Jdid i hennes doktoravhandling *Taking part in society the way I am. An*

exploration of active citizenship norms in Denmark and Norway (2021). Jdid har undersøkt hvordan et aktivt medborgerskap utspiller seg, og hvem som er den *aktive medborgeren* i Danmark og Norge. I doktorgradsavhandlingen defineres begrepet slik; «Active citizenship refers to the participatory dimension of citizenship, and is concerned with the participatory processes of citizens [...]» (Jdid, 2021, s. 47). Det handler altså om den deltakende rollen til medborgeren. Jdid skriver at aktivt medborgerskap er et begrep som gjerne relateres til positive verdier i samfunnet, slik som godt naboskap, samfunnsarbeid, vise solidaritet og å være politisk aktiv (Jdid, 2021, s.7). Aktivt medborgerskap blir brukt i politisk retorikk for å fremme at borgerne skal være deltakende i samfunnet, og blir en motsetning til passive medborgere. Et viktig poeng i denne sammenhengen er at de gruppene med mennesker som blir kategorisert som passive borgere, ender opp slik ufrivillig på grunn av at de mangler de forutsetningene som skal til for å kunne leve opp til forventningene om hvordan man skal delta i samfunnet. Disse gruppene kan for eksempel være fattige, innvandrere eller mennesker med nedsatt funksjonsevne (Jdid, 2021, s.7).

Aktivt medborgerskap har flere betydninger og har blitt brukt på ulike måter, gjennom forskjellige teoretiske perspektiver (Jdid, 2021, s. 47). Det aktive medborgerskapet er en tilnæringsmåte til praksisdelen av medborgerskapet, og er avgjørende for å kunne inkludere kvinner og andre marginaliserte grupper i medborgerskapsbegrepet. Jdid argumenterer at dersom man skal bruke aktivt medborgerskap i forskningsarbeid må man ta i betraktning den feministiske forståelsen om at det personlige er politisk, og det politiske er personlig (Jdid, 2021, s. 54.). For tar man høyde for sammenhengen mellom det private og det offentlige, så tar man også høyde for spørsmål om mangfold (Jdid, 2021, s.52), og man vil på den måten kunne inkludere flere i medborgerskapstermen.

2.2 Moderskap

Moderskap er et gjennomgående tema i *Det første Skridt*. Det er med en analyse av hvilke moralske konsekvenser moderskap har å si for handlingen at romanens perspektiver på moderskap vil bli synliggjort. Det er nødvendig å legge til grunn hvordan utvikling av synet på moderskap har endret seg fra de første feministiske teoretikerne på midten av 1900-tallet skrev om emnet, til den dag i dag når disse teoriene skal anvendes på en roman som ble skrevet før de typiske teoriene om hvordan moderskap plasseres i samfunnet ble utviklet. Forståelsen av moderskap som en del av det kvinnelige medborgerskapet er en viktig innfallsvinkel som vil anvendes i analysen av hvordan moderskap skrives fram i relasjon til det kvinnelige medborgerskapet i romanen. Ikke bare nyere tids forståelse av moderskap er viktig, men også

samtidens oppfatning for kunne sammenligne hvordan romanen stiller seg mellom tenkning om moderskap som gjerne kom til syne i litteratur, til 1900-tallets mer feministiske tankesett og teorier om kvinners liv og medborgerskap, og fram til dagens forskning på moderskap i eldre litteratur.

Moderskap har vært sentralt i feministisk teori, og den feministiske teorien har sine røtter fra den begynte å utvikles i litteratur. På 1800-tallet skrives det romaner som tar opp kvinnelige utfordringer og hvordan moderskap blir kjernen i det kvinnelige selvet. Det er ikke før på 1900-tallet at det utvikles feministiske skrifter og essay (Lindén, 2002, s. 18). Selv om den feministiske teorien ikke ble utviklet før over 100 år etter *Det første Skridt* ble skrevet er det likevel viktig å se på noen nedslag i 1900-tallets feministiske tenkning. Den feministiske tenkningen og teorien fra 1900-tallet baserer seg på blant annet kvinnelige problemer som ble tematisert i 1800-talls romaner, og denne litteraturen fra 1800-tallet er forløperen til den senere feministiske teorien. Hvordan man har tenkt på moderskap som politisk potensiale har endret seg over de siste 180 årene, og det får konsekvenser for hvordan vi leser Winsnes i dag.

2.2.1 Historisk kontekst om moderskap

Moderen ble oppfattet som en grunnsten for hele samfunnsbyggingen ved midten av 1800-tallet (Blom, 2005, ss. 259-260). Derfor fikk det en sentral plass i diskusjonen om medborgerskap i flere lag. En som skrev om morsrollen før publikasjonen av *Det første Skridt* i 1844, var Jean-Jacques Rousseau i hans store avhandling *Émile – eller om barneoppdragelse (Émile, ou De l'éducation)* fra 1762. Winsnes kunne fransk og var en belest kvinne. Det er derfor ikke utenkelig at hun har lest eller i det minste hatt kjennskap til *Émile*, og Rousseaus forestilling om kvinners rolle som kvinner og mødre. Rousseau fikk både kritikk og anerkjennelse, spesielt om hans tenkning rundt barneoppdragelse (Blom, 2005, s. 259). Winsnes var preget av Rousseaus syn på kjønn, men var ikke bundet til ham.

Filosof Else Ingeborg Wiestad skriver om Rousseau sitt syn på kvinner og moderskap i avhandlingen *Kjønn og ideologi* (1989). Wiestad gjør en tolkning og kritikk av *Emile - Sofie eller kvinnen* der hun illustrerer hvordan Rousseau hadde et kjønnskloyvd normsystem. Dette kjønnskloyvde normsystemet innebar både kulturelt overleverte normer og adferdsmønstre på et patriarkalsk nivå, men også på et individuelt nivå der kvinnen skulle være underkastet en mann. Ifølge normsystemet til Rousseau var den *gode* kvinnen aseksuell, ren, uskyldig og uvitende. En god *mann* derimot mestret abstrakt og teoretisk tenking, og hadde begjær og behov. Wiestad skildrer dette som et feminint og et maskulint verdsett, hvor kvinnen ikke skulle ha noen av de maskuline egenskapene da det ville blitt tolket i den retning at kvinnen

hadde dårlig moral (Wiestad, 1989, s. 60, 72-3). Borgerkvinnen Rousseau legger frem er altså i et over- og underordnet avhengighetsforhold til menn og kunne ikke være selvstendige medborgere. Slik trekker Wiestad frem kvinneskikkelsen Julie som representerer nettopp dette normsynet til Rousseau om hvordan den *gode* mor er. Julie er ifølge Wiestad Rousseau sitt kvinneideal på måten hun utfører sin rolle som hustru og mor. I tillegg anser Wiestad Julie for å være et talerør for Rousseaus barneoppdragelse:

Julie skjenner omtrent aldri på barna, men forlater dem til gjengjeld nesten aldri; hun iakttar dem, uten å forby eller foreskrive dem noe [...]. Hun oppholder seg det meste av dagen i huset, fortrinnsvis i barneværelset. Her realiserer hun de pedagogiske prinsipper Rousseau utvikler i større detalj i *Emile*. (Wiestad, 1989, s. 88-9)

Winsnes måte å tenke på morsrollen var ikke helt ulik Rousseaus måte. Begge anså moderskapet som kvinnes viktigste bidrag til samfunnet, og at det var viktig at moderskap ble utført på moralsk riktig måte som innebar oppofrelse ovenfor barna. Tankegangen deres skiller seg ved at der Rousseau mente at kvinnen skulle være underkastet mannen gjennom ekteskap og husmorsrollen (Wiestad, 1989, s. 89; Johansen, 1998, s. 60), mente Winsnes at kvinner måtte bli anerkjent for arbeidet som mor og husmor, og Winsnes representerte en profesjonalisering av husmorarbeidet.

2.2.2 Samfunnsmoderlighet

Ut på andre halvdel av 1800-tallet lanserer forfatter og kvinnesaksideolog Ellen Key (1849-1926) begrepet *samhällsmoderlighet*. Samfunnsmoderlighet er en idé om at kvinner kan tilføre politikken og det offentlige livet noe som menn ikke kan. Dette på grunn av kvinnes moderlighet og høye moral, erfaringene fra hjemmets sfære blir viktige i det politiske bidraget kvinnene har å komme med (Gemzöe, 2019, s. 43-4). Selv om begrepet ikke defineres før mot slutten av 1800-tallet, hadde allerede Fredrika Bremer (1801-1865) skildret forestillingen samfunnsmoderlighetens vesentlighet for nasjonen i hennes romaner. Diskusjonen om samfunnsmoderlighet var dermed etablert før Winsnes' roman kom ut i 1844.

Litteraturforsker Claudia Lindén påpeker en viktig forståelse ved Keys tenkning i avhandlingen *Om kärlek* (2002): "Key visade att både moderskap och moderlighet var primärt sociala funktioner och inte naturliga reflexer" (Lindén, 2002, s. 187). Key beveget seg vekk fra den normative forståelsen av moderlighet som var tilknyttet det biologiske moderskapet, og pekte på hvordan alle kvinner, uansett posisjon, kunne utvikle samfunnsmoderlighet. *Moderlighet* anså Key både som et av kvinnens viktigste særtrekk, men også som et synonym til et omfattende moralbegrep for samfunnsspørsmål. Lindén påpeker at Key opererte med tre ulike

former for moderlighet: den faktiske moderen, samfunnsmoderen og ikke minst moderlighet som abstrakt begrep og politisk identitet som er Keys viktigste moderlighetskategori (Lindén, 2002, s. 184). Det viktige skillet mellom *moderskap* og *moderlighet* hos Key handler om å skille mellom det biologiske moderskapet, og kvinnen oppdrar barnet sitt selv, og moderlighet som en sosial funksjon i samfunnet, som hvilken som helst kvinne kunne ha (Lindén, 2002, s. 184).

Det er et viktig poeng hos Key at biologisk moderskap *ikke* er en forutsetning for at en kvinne skal kunne defineres som en samfunnsmoder. Lindén påpeker at kvinnen som ikke har et biologisk moderskap tross alt er den viktigste teoretiske grunntanken i Keys argumentasjon: «För det bare hon kan fungera som universaliserande princip, och förvandla *moderligheten* från biologisk funktion till politisk imperativ» (Lindén, 2002, s. 184). Moderlighet betrakter Key som alt som hadde manglet dersom kvinnene forsvant fra samfunnet, og ved å lansere samfunnsmoderlighets-begrepet lanserte Key samtidig et begrep for kvinnenes politiske deltakelse i det offentlige samholdet (Lindén, 2002, s. 187). Ved bruk av dette begrepet kunne Key argumentere for kvinnenes plass i samfunnet som aktive subjekt, og som derav måtte bli ansett som fullverdige medborgere, barnløs eller ikke. Begrepet samfunnsmoderlighet kommer til å bli viktig i min analyse av romanens fire mødrer.

2.2.3 1900-tallets feministiske tenkning om moderskap

Den franske filosofen, forfatteren og feministen Simone de Beauvoir har vært et viktig utgangspunkt for det sene 1900-tallets feministiske tenkning om moderskap, både som inspirasjon og som noe å ta oppgjør mot. Beauvoir utga det banebrytende verket *Det annet kjønn* (*Le deuxième Sexe*) i 1949, som har blitt stående som en grunnmur for hele den feministiske teoriutviklingen. I *Det annet kjønn* argumenteres det for at kvinner var undertrykte objekter i patriarkatet, og hevdet at så lenge kvinner var objektifisert og diskriminerte på grunn av sitt kjønn, kunne ikke kvinner bli gode mødre. Dette representerer en kritisk innstilling til moderskap, og Beauvoir går langt i å hevde at moderskap forhindrer kvinner i å bli gode medborgere (Beauvoir, 2000, s. 625).

Grunnen for at Beauvoir stilte seg så kritisk til moderskapet i Frankrikes etterkrigstid var at hun så hvordan kvinner ble oppdratt til å bli «rugemaskiner» framfor selvstendige individ slik som guttene ble oppdratt til. Dette mente Beauvoir for det første var ødeleggende for kvinnenes liv og frihet (Beauvoir, 2000, s. 594), og for det andre var det ødeleggende for barnas oppdragelse. Det kan trekkes paralleller til denne forskjellsbehandlingen guttebarn og jentebarn fikk helt tilbake til filosofen Jean-Jacques Rousseau filosofiske og pedagogiske avhandlingen *Emile – eller om barneoppdragelse* der det framgår at guttene skulle ha en fri, iakttakende og lærerik

barneoppdragelse, mens jentene skulle oppdras fra første stund til å bli mødre og underdanige koner.

Paradoksalt nok framgår det hos Beauvoir at kvinnene blir mødre som en motreaksjon eller som et følge av undertrykkelsen de får gjennom barneoppdragelsen og av patriarkatet (Beauvoir, 2000, s. 607). Enten fordi moderskap gir kvinnene noen å herske over slik de selv blir hersket over av menn, eller fordi de prøver å kompensere for sin egen undertrykkelse gjennom et barn fordi de ser seg selv gjennom barnet sitt. (Beauvoir, 2000, s. 607). Beauvoir påpeker ironien om hvordan kvinner ikke ble oppfattet som gode nok til å være selvstendige medborgere, men var god nok til å bli mødre med alt det innebar. Å oppdra og forme et menneske mente Beauvoir var den vanskeligste og alvorligste oppgaven som finnes, og fant det paradoksalt at kvinner var betraktet som inkompetent på de fleste områder, men det i samfunnets viktigste oppgave var kvinnene gode nok (Beauvoir, 2000, s. 625). Franske kvinner fikk stemmerett i 1944, så de hadde hatt stemmerett, og dermed fullt statsborgerskap i fem år når boken ble skrevet.

En annen som skrev om hvordan kvinners rolle som mødre ble plassert i 1970-tallets patriarkalske samfunn er poeten og essayisten Adrienne Rich. Rich skriver frem et eksempel på hvordan Beauvoir sin samfunnsanalyse kan brukes, men moderskapets verdi og teoretiske funksjon forskyves. I verket *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution* (1976) hyller hun moderskapsrollen som sentrum for feminitet, som ifølge henne også burde være sentrum for politikken (Rich, 1976, s. 283). Rich mener at moderskap bør være sentrum for politikken, og på den måten hevder hun kvinnes samfunnsbidrag som en viktig del av samfunnsbyggingen (Rich, 1976, s. 283).

2.3 Narratologi

Narratologi er læren om episke teksters struktur, og tar for seg hvordan man kan systematisk gå fram for å undersøke hvordan fortellende tekster er oppbygget (Gullestad, 2018, s. 47; Aaslestad, 1999, s.7). Den franske litteraturteoretikeren Gérard Genette etablerte det narratologiske forskningsfeltet med sine store verk *Narrative Discourse: An Essay in Method (Discours du récit)* (1972), og oppfølgeren *Narrative Discourse Revisited (Nouveau discours du Récit)* (1983), hvor det fremlegges et bredt begrepsapparat til bruk i litterære analyser¹⁵. En narratologisk analyse tar for seg forholdet mellom fortelling og historie, mellom fortelling og

---

¹⁵ Før Genette skrev Tzvetan Todorov om narratologi i *Les catégories du récit littéraire*. I ettertid har Genette sitt verk blitt videreutviklet av en rekke litteraturteoretikere som Mieke Bal og Dorrit Cohn. Litteraturforsker Anders M. Gullestad presenterer et narratologisk begrepsapparat i antologien *Dei litterære sjangrane* (2018). Gullestad baserer begrepsapparatet sitt på mellom annet Genette, men bruker norske betegnelser som vil bli benyttet i denne oppgaven.

forteller, og mellom historie og forteller (Genette, 1980, s. 29). Narratologien studerer også tid, stemme og karakterer som overgripende innfallsvinkler.

Forholdet mellom hva som fortelles i episke tekster og hvordan det gjøres, men også hvordan fortellersituasjonen påvirker det hele, er en grunnleggende distinksjon mellom historie, diskurs og narrasjon. Historien i en roman er hvordan handlingen utspiller seg kronologisk. Diskursen er hvordan handlingen blir lagt fram av fortelleren, slik leseren faktisk blir presentert for handlingsforløpet. Narrasjonen er selve fortellersituasjonen, som i noen tekster kommer tydelig fram, slik som den gjør i *Det første Skridt* (Gullestad, 2018, s. 48; Genette, 1980, s. 29)

Jeg vil forklare hvordan disse tre aspektene sammenfaller i *Det første Skridt* for å komme fram til dybden i romanen. For som litteraturforsker Petter Aaslestad poengterer i *Narratologi: en innføring i anvendt fortellerteori* (1999), gir ikke narratologiske begreper en automatisk god litterær analyse, men gir noen analyseverktøy til hjelp for å nå *dybden* i fortellende tekster. Aaslestad understreker at dersom man ender opp med å bli for opptatt av de narratologiske analyseredskapene, kan man miste syne av det tematiske i teksten som det litterære verket «egentlig» forteller oss: «Man må ikke glemme det «ekstra» som utspiller seg på tekstens tematiske nivå, som den narratologiske analysen kan være en veiviser inn mot, men heller ikke mer» (Aaslestad, 1999, s. 9). Derfor blir et utvalg narratologiske analysebegrep brukt for å få frem distinksjonen mellom de fire mødrene, og hvilket moderskap som blir skrevet fram som de moralske.

2.3.1 Noen narratologiske analysebegreper

Å undersøke tidsrekkefølgen i en narrativ tekst betyr å sammenligne rekkefølgen av hendelsene i fortellingen med rekkefølgen av de samme hendelsene i historien (Aaslestad, 1999, ss. 37-8; Gullestad, 2018, ss. 49-50). Grunnen for at man vil studere diskrepansen mellom de to ulike tidslinjene er at det kan tydeliggjøre rytmer og strukturer, som igjen kan avsløre skjulte tematiske sammenhenger (Aaslestad, 1999, s. 33). En framgangsmåte er å undersøke brudd i handlingsforløpet, som til eksempel analepser.

Dersom historien i en roman fortelles kronologisk er teksten synkron, mens brudd i den kronologiske historien er anakronologisk. Ulike former for brudd i handlingsforløpet påvirker budskapet som blir skrevet fram i teksten, og hvordan fortelleren i romanen forvandler historien om til den konkrete diskursen leseren har tilgang til (Gullestad, 2018, s. 63; Genette, 1980, s. 35). I *Det første Skridt* fortelles det tilbakeskuende på hendelser som har skjedd *før* fortellingens nåtid, som er viktig for historien, som kalles for *analepser*. Dette er interessant fordi Winsnes

skaper et spenningsfelt mellom narrasjon-historie-diskurs-distinksjonen når hun konsekvent bruker brudd i handlingsforløpet når fortelleren hemmeligholder, og senere avslører, avgjørende familiehemmeligheter som direkte påvirker plottet i romanen.

Det er en egen diskusjon om det estetiske verket skal sidestilles med forfatteren, eller tvert om skal skilles fra forfatteren som en autonom enhet. Til eksempel understreker Gullestad viktigheten av å skille mellom *forfatteren av* en tekst og *fortelleren i* en teksten, og at man må unngå å tillegge forfatteren meningene som fortelleren gir uttrykk for (Gullestad, 2018, s. 51; Genette, 1980, s. 213). Aaslestad drøfter derimot om det er adekvat å se på forfatteren og fortellerstemmen i en roman som to sammenhengende størrelser: «Jeg tror tiden er moden til å problematisere den noe for forenklete forestilling om forskjellen på forteller og faktisk forfatter [...] når vi vektlegger teksten som en autonom størrelse» (Aaslestad, 1999, s. 97). Dette er en interessant distinksjon for denne analysen fordi den løfter fram en prestekone som skrives fram med en viktig rolle i romanen, en rolle som Winsnes selv hadde. Samtidig skal forfatteren holdes utenfor den litterære og estetiske sfæren som romanen befinner seg i.

Det er en allvitende tredjepersonsforteller i *Det første Skridt*. Fortelleren i romanen har tilsynelatende tilgang til alle følelsene og tankene til personene i historien. Fortelleren sitter med et unikt overblikk, og er tilstedes overalt, men utenfor handlingen. En slik fortellerstemme står i en posisjon til å kunne lure leseren fordi det er nærliggende å stole på noen som har all informasjon. Gullestad belyser at den vanlige konvensjonen om at fortelleren er til å stole på i narrative tekster, ikke nødvendigvis stemmer. Det finnes en forventning om at man ikke blir holdt for narr som leser av historien: «Det er først når teksten gir indikasjoner som kan tyde på det motsatte faktisk er tilfellet at vi begynner å tvile på fortellerens pålitelighet [...]» (Gullestad, 2018, s. 57), og det er også da det er hensiktsmessig å undersøke dette nærmere. Aaslestad beskriver en slik fortellerstemme som *den upålitelige fortellerstemmen* (Aaslestad, 1999, ss. 97-8).

I Winsnes' roman blir den ene kvinnen som gi fra seg barnet delegert ordet av fortelleren slik at hun kan få gitt uttrykk for sine egne følelser, mens den andre kvinnes intensjoner med å gi fra seg barnet blir forklart igjennom en fri, indirekte diskurs. Det er derfor adekvat å undersøke om romanen har en «upålitelig forteller» og om det påvirker framstillingen av mødrene. Aaslestad beskriver hvordan fortelleren kan bli tillagt den egenskap å formidle direkte «gale» fremstillingsmåter av historien eller personene. På den måten kan fortelleren skjule viktige ting, slik som i en kriminalfortelling. Det kan også skyldes at fortelleren ikke sitter med den fulle intellektuelle forståelsen som kreves for å kunne hele historien som fortelles. *Den upålitelige*

fortellerstemmen er ikke et uproblematisk begrep da man skal vokte seg for å ikke tillegge fortellerinstansen for faste psykologiske motiver (Aaslestad, 1999, s. 98). Fortellerinstansens plassering i forhold til de ulike mødrene blir viktig for forståelsen romanens budskap om hvilke av de fire av mødrene som passer romanens forståelse av hva kvinnelige medborgerskapet bør være.

Analysen vil komme inn på hvordan de fire ulike mødrene opptrer i teksten, som litterære personer. Spørsmål om hvilken betydning etnisk bakgrunn og sosial klasse har for framstillingen av de ulike moderskapene blir sentralt for analysen. En innfallsvinkel er å se på de motstående *protagonistene* i romanen. I *Det første Skridt* skrives mødrene frem som protagonister til hverandre, og dette har nær tilknytning til om disse karakterene er *éndimensjonale* eller *flerdimensjonale personer*. Man kan nemlig skille mellom to ulike protagonister, der den ene framstår som helten mens den andre framstår som antihelten (Gullestad, 1018, s. 68-9). Det finnes flere slike opponerte protagonister i *Det første Skridt*, og er med på å tydeliggjøre en moralnorm. Antihelten mangler positive egenskaper som helten har, og man kan si at helten blir stående som utgangspunktet for hvordan en person *bør* være.

3. Fortellerteknisk oppbygging

Det første Skridt har en komplisert og innviklet handling. Handlingen følger mange personer, som viser disse personenes historie gjennom et stort antall analepser. Spesielt fremtreden er analepsene som viser historiene til to av mødrene. Det er også et stort persongalleri i romanen, der hver og en har en parallellkarakter. På ene siden har vi de gode og flerdimensjonale personene, som står i kontrast til de éndimensjonale personene på den andre siden. På denne måten skrives fram og tydeliggjøres romanens oppfattelse av de moralske moderskapene, til kontrast til de umoralske moderskapene.¹⁶

3.1 Den temporale oppbygningen

Hele romanens historie begynner ved en av Trondhjems skolestuer når: «Klokken slog fem i Trondhjems Domkirke, og fort derpaa styrtede en halv Snees Smaapiger du af et lidet simpelt Huus i en af Byens Udkanter» (Winsnes, 1844, s. 1). Pikene forsvinner ut i byens mange gater, og oppmerksomheten rettes inn i skolestuen der lærerinnen Elise Rein befinner seg. Elise beveger seg inn i sitt lille dagligværelse og fortelleren gir leseren den første analepsen om Elises liv og det forklares hvordan hun ble enke. I sin ungdom valgte Elise å gifte seg med en sjømann mot familiens vilje, og familien kuttet Elise av på grunn av ekteskapsinngåelsen.

Ikke lenge etter giftemålet drukner ektemannen på havet, og Elise fylles av sorg: «Den fortørnede Familie slog aldeles Haanden af den Forladte, og Elises dybe Sorg betog hende den gang Kraft og Mod til at benytte sine mange Talenter til sin Underholdning. Da tilbød en godmodig Kousine hende sit Huus» (Winsnes, 1844, s. 2). Det fortelles videre at Elise blir barnepike og lærerinne for kusinens to barn, og forholdet mellom kusinens eldste barn og Elise påpekes av romanens autorale, allvitende tredjepersonsforteller som helt spesielt: «Denne Gjenstand for Elises Kjærlighed var Alexander Mohr, hendes Kousines ældste Søn» (Winsnes, 1844, s. 3). Allerede her hintes det om romanens store gåte, Alexander er Elises biologiske sønn. I romanens første analepse om Elises fortid presenteres ikke hele sannheten, for Elise var nemlig med barn da kusinen tok henne imot.

---

¹⁶ For en diskusjon om personschildring i forhold til moralske egenskaper, se Gullestad i *Dei litterære sjangrane* (Gullestad, 2018, ss. 68-9).

Mot slutten av romanen har Elise og Alexander en dialog. I denne dialogen kommer Elise med en erkjennelse om at hun er hans biologiske mor, og ikke tanten slik hun har utgitt seg for å være:

Ingen af mine Venner anede min Forfatning, da jeg kom i deres Huus; men efter Din Faders Afreise aabenbarede jeg min Tilstand for Amalie, og i et mismodigt ubetænksomt Øieblik ytrede jeg det ubefindige ønske: «Å! at det ikke er Dig Amalie, der har Haab om et Barn, Dig vilde det bringe Glæde og Held; men hvorledes skal jeg kunne opdrage et saadant Væsen i min hjælpeløse Stilling og med mit nedbrudte Humeur?» Det var en tankeløs Ytring af en svag sorgfuld Kvinde, der endnu ikke kjendte en Moders Følelser; men min Kousine greb øieblikkelig denne Tanke, og hun kunde ikke forlade den [...] kun jeg sørgede. Uf, Hjertet var bleven til et Fængsel i mit Bryst, hvor alle mine bedste Følelser sad som Fanger. (Winsnes, 1844, s.162)

I denne analepsen delegeres ordet til Elise, og hun får selv forklare hvorfor hun gav fra seg Alexander og hvor mye hun har angret. Det skapes en sympati med Elise som får lov å komme til ordet og forklare følelsene sine rundt moderskapet sitt. Bakgrunnsforklaringen for at Ingrid gav fra seg sitt barn blir også presentert for leseren i en analepse. Ingrid er en omreisende kvinne og har ikke en fast bopel. En natt det er et voldsomt uvær ute oppsøker hun L's prestegård for å søke husly til seg selv og sitt syke barn:

En Kvinde af denne Slægt, ved navn Ingrid, kom flere Aar før vor Fortellings Begyndelse til Ls. Præstegaard for at bede om Nattely i et skrækkeligt Uveir; hun havde et sygt Barn med sig, og de gode Præstefolk følte en saa inderlig Medlidenhed med det smukke syge Barn, der var bestemt til et saa elendig Liv, at de besluttende at tage det til sig. Moderen syntes i Førstningen ikke om dette Forslag, da Opdragelsen ikke koster betydelig ved denne fire Levemaade, og Barn snart bliver til Nytte; men da hun betænkte, at det kunde være fordeelagtig med Tiden at have en slags Spion eller Medhjælperse blant Storfolkene, og hun ogsaa undte Barnet den gode Forpleining, saa lod hun dem beholde det. (Winsnes, 1844, s. 30-1)

Her delegeres aldri ordet til Ingrid og i kontrast til Elise får Ingrid aldri selv forklare hvorfor hun gav fra seg barnet sitt. I stedet blir leseren presentert for fortellerens forklaring på hvorfor Ingrid gav fra seg barnet. Fortelleren legger det fram som forklaring at Ingrid så muligheten for en spion på innsiden av embetsstanden som hun kan få nytte. En mulighet som Ingrid så og benyttet seg av. Det skal riktignok påpekes at fortelleren mener at Ingrid unnet barnet den gode oppveksten hos prestefolket, men leseren får ikke innblikk i Ingrids følelser. Det skapes med det et inntrykk av at det var lettere for Ingrid enn for Elise å gi fra seg barnet sitt. Fortellerteknisk delegeres ordet til den ene moren, men ikke den andre. Måten Elise blir delegert ordet, men ikke Ingrid, får betydelse for hvordan mødrenes intensjoner framlegges. Elises intensjoner med å gi fra seg barnet henger sammen med hennes bekymringer over å ikke kunne gi barnet en god

nok oppdragelse fordi hun hadde nedbrutt humør og en hjelpeløs stilling som enke som familien ikke ville ha noe med å gjøre.

Elise understreker at dette var før hun hadde fått kjenne på morsfølelsen hun fikk etter barnet kom til verden, og at hun har angret siden. Å holde det biologiske moderskapet skjult har gitt henne stor sorg og hun beskriver følelsene: «Alt var Glæde; kun jeg sørgede. Uf, Hjertet var bleven til et Fængsel i mit Bryst, hvor alle mine bedste Følelser sad som fanger. Du veed ikke, min Søn, hvor jeg har kjæmpet» (Winsnes, 1844, s. 163). Angeren og følelsene som Elise får gitt uttrykk for ved å bli delegert ordet gir en forståelse av at hun er en omtenkstom mor selv om, men også fordi, hun tok et valg hun angret på resten av livet. Ingrid får ikke gi direkte uttrykk for sitt følelsesliv uten at fortelleren gjennom en fri indirekte diskurs påvirker forklaringen. Intensjonene hennes med å gi fra seg barnet sitt kobles til et kost-nytte-perspektiv, der Ingrid overveier hvordan hun kan tjene mest mulig på barnet sitt. Morsfølelsen blir ikke nevnt i det hele som i kombinasjon med de tilsynelatende intensjonene hennes får henne til å virke som en lite hengiven og oppofrende mor i kontrast til Elise som besitter disse egenskapene som mor.

Fortelleren forsøker å overbevise den implisitte leseren om at fortelleren vet hva Ingrid føler og tenker om sitt moderskap og oppdragelsen av Helga. Florin og Kvarnström løfter fram hvordan kvinners vei til fullverdig medborgerskapet har vært lengre enn for menn, og enda vanskeligere for kvinner fra lavere samfunnsklasser (Florin og Kvarnström, 2001, s. 34). Kvinnene fra lavere sosiale klasser hadde verken penger, rettigheter og en viss form for skolering som kvinner fra embetsstanden, og de manglet med det forutsetningene som krevdes for å bli med i den offentlige debatten om hvem som skulle ha rett på fullverdig medborgerskap i samfunnet og nasjonen (Florin & Kvarnström, 2001, s. 34). Ingrid får ikke talerøret og dermed ikke mulighet til å delta i debatten om det kvinnelige medborgerskapet i Norge på 1800-tallet. Ikke engang i en roman av en kvinnelig forfatter, som dessuten diskuterer moderskap, får Ingrid som representerer en lavere sosiale klassen i romanen en stemme. Ved å mangle en stemme mister samtidig Ingrid muligheten til å hevde sin plass og argumentere for sine bidrag til nasjonen, og blir dermed avhengig av at andre vil tale hennes sak nyansert og rettferdig.

Fortelleren sitter med makt til å bestemme hvordan historien skal se ut for leseren, og påvirker romanens diskurs. Aaslestad i *Narratologi: en innføring i anvendt fortellerteori* skriver om diskrepansen mellom tidsrekkefølgen av hendelsene i fortellingen sammenlignet med tidsrekkefølgen av hendelsene i historien, kan tydeliggjøre skjulte og tematiske sammenhenger (Aaslestad, 1999, s. 33). Analepser er et eksempel på et virkemiddel som skaper anakroni i

fortellingen, og sammenligningen av disse to analepsene påpeker drivkraften bak oppofrelsene av barna som en god mot en ond mor. Den gode moren er Elise som viser følelser og anger, og den dårlige moren er Ingrid som gir fra seg barnet sitt for å senere kunne tjene på å bruke henne som en spion hos prestefolket. På grunn av den ulike framstillingsmåten av analepsene er det imidlertid ikke sikkert at Ingrid gav fra seg Helga av denne grunnen, uansett får ikke leseren innblikk i følelseslivet til Ingrid og blir dehumanisert i forhold til Elise.

3.2 Fortellerens posisjonering

I løpet av romanen delegeres ordet til Elise flere ganger, og fortelleren kommenterer uttrykkelig at ordet delegeres slik som: «men her kan vi lade Elise tage Ordet» (Winsnes, 1844, s. 10). Romanens forteller taler direkte til leseren når fortelleren sier at «vi» lar Elise ta ordet. Her etablerer fortelleren sitt etos gjennom å identifisere leseren med seg selv. Det er med stor etos at fortelleren drar med seg leseren på sitt lag når fortelleren omtaler seg selv og leseren som et *vi*. Framstillingen av Elises moral påvirkes av at fortelleren viser at hun er til å stoles på og har viktige ting å si, og dermed en stemme som leseren bør lytte til. Vi-et kan også forstås som at fortelleren ikke er alene om å fortelle leseren historien: «Det var ogsaa med denne Forretning han var beskjæftiget i det Øieblik vi fremstille ham for Læseren [...]» (Winsnes, 1844, s. 21). Her står vi-et som flere som er med å fortelle historien, og leseren hører til vi-et.

Måten fortelleren henvender seg til leseren sier noe om hvem fortelleren tenker at den implisitte leseren er. Jorunn Hareide diskuterer Hanna Winsnes mannlige pseudonym i *Skrivefryd og penneskrek* (1999) og foreslår at man kan forstå bruken av mannlige pseudonym som et grep for å beskytte mannen og henne selv når hun skrev litteratur som ikke sømmet seg for en prestekone å skrive (Hareide, 1999, s. 36). Av Hanna Winsnes' to romaner, *Grevens datter* og *Det første Skridt*, drøfter Hareide hvordan Winsnes utvikler fortellerestemmen fra sin første roman til hennes siste. Hareide peker på at Winsnes ikke klarer å opprettholde fasaden med mannlige forfatter og forteller i *Grevens datter*, men at Winsnes i mye større grad klarer å være diskret i *Det første Skridt* og mestrer det fortellertekniske bedre i denne romanen. Fortellerinstansen i *Det første Skridt* mener Hareide opprettholder en androgyn profil og trår varsomt så kvinneerfaringer ikke kommer direkte til uttrykk (Hareide, 1999, s. 36). Et mannlige pseudonym og mannlige forteller vitner om et ønske om å nå ut til et større publikum, også mannlige lesere.

For min undersøkelse blir det mer interessant å løfte fram hvordan fortelleren posisjonerer seg i forhold til klasse. Når fortelleren sier direkte til leseren: «Kjender Du et Bondebryllup i Norge,

Kjære Læser?» (Winsnes, 1844, ss. 54) så vitner det om at verken fortelleren eller den implisitte leseren er bønder, og fortelleren tar ikke for gitt at leseren vet hvordan et bondebryllup er. En annen sosial gruppe fortelleren både kjenner til og tar avstand fra er Barlinfølget: «Jeg har før bemærket, at Barlinfølget ikke egentlig gjorde Tyveri til Profesion; ja der findes og fandtes maaskee Mange, der ikke have fornærmet deres Næste for en Skillng uden ved Sunhed i Handel [...]» (Winsnes, 1844, ss. 85-6). Her henvender fortelleren seg mer indirekte, men uavhengig av framtoningen vil fortelleren også her gjøre noen bemerkninger om en lavere sosial klasse til leseren. Fortelleren sier til leseren flertallet av Barlinfølget, altså tater, ikke er kjeltringer, men at det selvsagt finnes blant dem. Fortelleren tar med det avstand fra samfunnets oppfattelse av tateres etnisitet i seg selv som en folkefiende og farlig for nasjonen. Dersom man tar i betraktning 1800-tallets samtids oppfattelse av tater er dette nokså lite fordømmende i forhold til normen.¹⁷ Standpunktet kan sees i sammenheng med Winsnes' venn Eilert Sundts oppfattelse av at man først og fremst måtte forstå samfunnsforholdene som gjorde at omreisende levde som de gjorde (Notaker, 1990, s. 120). I forhold til klasse posisjonerer fortelleren seg på den ene siden sammen med Elise som ikke er av den laveste sosiale klasse. Samtidig som at det understrekes at fortelleren ikke tilhører den lave sosiale klasse sammen med taterne, tar ikke fortelleren fullstendig avstand fra dem heller. Måten fortelleren henvender seg til leseren indikerer at fortelleren tenker at den implisitte leseren tilhører den samme samfunnsklassen som Elise, altså en høyere samfunnsklasse.

3.3 Delkonklusjon – Fortellerteknisk oppbygning

Det første Skridt har en komplisert handling med et stort persongalleri. Det er flere analepser i romanen, men spesielt analepsene som peker tilbake på hvorfor Ingrid og Elise gav fra seg barna skiller seg ut. Det ligger en meningsbærende forskjell i at Elise blir delegert ordet og kan fremme sine egne følelser. Ingrid blir i motsetning til Elise som nevnt ikke delegert ordet og får ikke selv forklare hvorfor hun gav fra seg barnet sitt og fortelleren sier ikke noen om følelsene hennes. Aaslestad poengterer at analepser skaper anakroni i en fortelling som kan skjule tematiske sammenhenger (Aaslestad, 1999, s. 33). Måten ordet delegeres til Elise i analepsen om hvorfor hun gav fra seg barnet sitt, men ikke i analepsen om Ingrids fraskrivelse av barnet, får konsekvenser for hvordan mødrenes intensjoner fremstilles. Elise fremstilles som hengivende, oppofrende og full av morskjærighet i motsetning til Ingrid. Det skapes også

---

¹⁷ For en diskusjon om taternes situasjon på 1800-tallet se Minkens avhandling (Minken, 2011, s. 349).

sympati med Elise på grunn av følelsene hennes, parallelt som Ingrid blir dehumanisert på grunn av sin tilsynelatende manglende oppofrende kjærlighet.

Fortelleren etablerer sitt etos ved å identifisere seg selv med leseren ved å si «vi». Vi-et lar Elise få ordet og tilliten til Elises moral blir en grunnstein for den moralske oppfatningen i romanen. Fortelleren posisjonerer seg ikke med en lav samfunnsklasse, men avskyr heller ikke den laverestilte gruppen med taterne. Faktisk kommer det fram nesten en liten forsvarelse av taterne, og fortelleren har tydeligvis godt bekjentskap med taterne. Fortellerens måte å henvende seg til leseren indikerer at fortelleren tenker at leseren er fra en høyere klasse. Fortellerens måte å både omtale av Ingrid og Elise som kommer fra to ulike sosiale klasser, og måten fortelleren henvender seg til leseren kan forstås som at fortelleren har et opplysende mål for den høyere sosiale klassen.

4. Moralsk moderskap

Moderskapet til lærerinnen Elise Rein er romanens store gåte som fortellerteknisk driver intrigen i romanen. Sannheten om Elises moderskap skjules og hintes om igjennom hele romanen, helt til hun forteller sønnen sannheten mot romanens slutt. Sammenhengen mellom ulike mødre og moderskapets funksjon er sentrale i forståelsen av moderskapets samfunnsbyggende funksjoner. Mødrenes samfunnsbyggende funksjoner er igjen viktig i romanens framstilling av moralsk moderskap. De fire kvinnene stiller ulikt i forhold til etnisitet, sosial klasse og økonomi. Det er prestekonen Fredrikke som lever i embetsstanden, lærerinnen Elise som tilhører den høyere klassen, men med dårlig råd, Fru Amalie Mohr som tilhører den høyere klassen og har god økonomi og til slutt lederen for Barlinfølgert Ingrid som lever i den laveste sosiale klassen og har dårlig råd. Alle kvinnene er biologiske mødre, men både Elise og Ingrid gir fra seg barna sine for å bli oppdratt av andre. Elise overlater barnet sitt til kusinen Amalie og utgir seg for å være barnets tante. Ingrid overlater barnet sitt til Fredrikke, men fortsetter å møte barnet sitt på hemmelige steder hele oppveksten hennes. Ingrid har også tidligere tatt til seg et barn, men verken hun eller Amalie omtales som en 'pleiemoder' slik som Fredrikke blir (Winsnes, 1844, s. 45).

4.1 Etnisitet og sosial klasse

Måten moderskap skrives fram som en grunnstein for samfunnsbygningen i romanen henger tett sammen med romanens forståelse av etnisitet og sosial klasse. Romanen kobler moralske kvaliteter til etnisk bakgrunn og sosial klasse. Ingrid skiller seg fra de andre mødre fordi hun er den eneste moren som er tater og lever i den laveste sosiale klassen, ref. Minken (Minken, 2011, s. 349).

I beskrivelsene av Ingrid som mor blir hennes etniske bakgrunn løftet fram. Fortelleren gir en beskrivelse av Ingrids etniske bakgrunn og sosiale klasse før fortelleren forklarer hvordan Ingrids fraskrivning av barnet sitt har med hennes etniske bakgrunn og sosiale klasse å gjøre:

Moderen syntes i Førstningen ikke om dette Forslag, da Oppdragelsen ikke koster betydelig ved denne frie Levemaade, og Barn snart bliver til Nytt; med da hun betænkte, at det kunde være fordeelagtigt med Tiden at have en slags Spion eller Medhjælperse blant Storfolkene [...]. (Winsnes, 1844, s.31)

Tidligere løftet jeg fram at ordet ikke delegeres til Ingrid, men her får faktisk leseren selv forklare gjennom en fri indirekte diskurs hvorfor Ingrid valgte å gi fra seg barnet sitt, om ikke med sin egen stemme så lytter fortelleren til leserens tanker. Gullestad belyser hvordan fri indirekte diskurs kan gi en grunnleggende usikkerhet om hvem som egentlig tenker og snakker,

og at dette medfører at grensene mellom fortelleren og den litterære personen viskes ut (Gullestad, 2018, s. 62). Tilsvarende usikkerhet om hvem sine tanker man følger kan knyttes til analepsen som forklarer hvorfor Ingrid gav fra seg barnet sitt. I Ingrids tilfelle skrives avgjørelsen fram som et følge av hennes syn på økonomi og barnearbeid, som framstår av fortelleren som en generell holdning taterne har. Hvorvidt dette egentlig er Ingrids måte å forholde seg til barneoppdragelse, eller om det er fortellerens oppfatning om Ingrids forhold til barneoppdragelse hviskes ut. Før fortelleren gir denne årsaksforklaringen gir fortelleren nærmest en etnografisk beskrivelse av taterne:

[E]n Flok omvansende Mennsker, hvilke ikke egentlig fortjene Navn af en Tyvebande, men som jeg kunde have Lyst til at kalde vore norske Sigeunere; thi deres Levemaade saavel som deres Udseende og Væsen synes at retfærdiggjøre denne Benævnelser. Man kalder dem ellers Barlinfølget eller Grønkaugfølget [...] De vandre da om og tage Logis hvor de kan. Mændene ere Kjedelflikkere, Skorsteensfeiere og Vævskeebindere, medens Kvinderne helbrede Kreature og spaa. Slaar Fortjenesten feil, saa betle de eller stjæle, alt eftersom Leilighed gives [...] De udmærke sig ved sit mørke, vilde, noget sydlandske Udseende, der ogsaa forskaffer dem Navn af Taterer, ved deres djærve, raske Væsen, deres store Behændighed, og den mere end almindelige Uforskammenhed, hvormed de betle. (Winsnes, 1844, ss. 29-30)

Fortelleren benevner Ingrids omreisende folk som «Sigeunere», «Taterer», «Barlinfølget» og «Grønkaugfølget». Benevnelsene av denne gruppen av mennesker baserer fortelleren på levemåten, yrkene karaktertrekk og moral. Anne Minken viser i sin avhandling *Taterer i Norden før 1850* at grupper med omreisende mennesker, uten fast bopel, ble ansett som et samfunnsproblem, og på 1840-tallet skulle også den omreisende levemåten straffes strengt (Minken, 2011, s. 150 & 393). Måtene Barlinfølget livnærte seg på var uønsket og sett ned på. Yrkene var på 1800-tallet å beregne som uærlige og ureine, og både dem som hadde de uærlige yrkene og familiene deres ble sett ned på (Minken, 2011, s. 112). Karaktertrekkene som blir fremhevet hos taterne i romanen er med en negativ konnotasjon, og det skapes en barriere mellom «vi» og «de andre» som både handler om hudfarge og moral. «De andre» har mørkt, vilt og sydlandsk utsende, de er pågående, frekke og tigger uforskammet.

Senere i handlingen forsvinner Ernst som bor i prestegården for å studere. Ernst blir bortført av Ingrid og slår følge med taterfølget fordi han tror kjøpmannen har oppdaget hans uærlige spill, og er ettersøkt. Hos taterfølget lures han til å begå drap på postbudet og stjeler postbudets penger. Fortelleren framstiller taternes samfunnsforstyrrende og destruktive moral som til og med fører til ødeleggelse for mennesker utenfor egen krets. Alexander engasjeres i søket etter Ernst og gjør et stopp i L.'s prestegård. Her kommer Dikteren Her Engh med opplysninger om

den ulykkelige romansen mellom Helga og Ernst og at hun muligens er sammen med Ernst. Her Engh tilbyr seg å hjelpe Alexander og reiser for å finne dem. Det ryktes at Ernst og Helga er sammen med taterfølget til Ingrid og de prøver derfor å finne Granskaufølget. På sin leting etter Ernst får de vite at taterne vil samles kommende søndag på en danseplass høyt oppe i skogen:

Efterat have gjennemvandret en temmelig vild Udmark, der bestandig gik brat opad i tyk Skog, stode de med Et for en lille Dyrehavescene. Allerede før de kom til Pladsen saae de pyntede Karle og Piger, der tyktes dem at svæve i Luften [...]

‘Det Fjæs der er mig beskjedt,’ sagde Engh om den, der gned Violinen, ‘Er han ikke en Tater, saa skal det undre mig; thi jeg har seet hans Ansigt i Trodhjems Skift, og der er ingen af Bondestanden, der streifer saaledes omkring uden disse Tatere.’ (Winsnes, 1844, s. 108)

Taterne stilles ut som dyr i det fortelleren beskriver som «en lille Dyrehavescene» (Winsnes, 1844, s. 107). Ved å beskrive dansestedet og samlingen av taterne som en dyrehavescene gir det et inntrykk av at fortelleren betrakter dem ikke som mennesker, men som dyr. Assosiasjonen til dyrehagen impliserer at taterne er interessante å observere på avstand, men de er som ville dyr som trenger bur for ellers er de farlige. En dyrehage på 1800-tallet var til underholdning for de rike som har råd til å betale for å observere fremmede arter på utstilling. Dyrehagemetaforen brukes som en fremmedgjørelse av taterne og blir en slags bevisføring om hvordan taternes levemåte og kultur ikke er passende og er farlig for nasjonens «rettmessige» borgere dersom taterne lever fritt.¹⁸ Winsnes' vektlegging av taternes moral kan sammenlignes med Frode Ulvunds analyse der han belyser hvordan statsapparatet og sentrale myndighetspersoner i kirken satte spørsmålstegn ved religiøse minoriteters moral (Ulvund, 2017, s. 13). Moral blir sakens kjerne også i *Det første Skridts* framvisning av taterne.

Winsnes etnografiske tone i beskrivelsen av taterne minne om Eilert Sundts sosialantropologiske forskning om taterne i Norge på 1840-tallet. Henry Notaker skiver i *Hanna Winsnes – mer enn matmor* (1990) at Eilert Sundt delte nok den allmenne, moralske fordømmelsen av taterne (Notaker, 1990, s. 120). Hanna Winsnes var en bekjent av Sundt og Notaker påpeker at Winsnes' skildringer av taterne i *Det første Skridt* var av de tidligste, men at hennes skildringer ikke var av de mest fordomsfulle på den tiden (Notaker, 1990, ss. 118 & 120). Det som i midlertid gjelder for både Sundt og Winsnes var at de begge var forkjempere

---

¹⁸ For en diskusjon om nasjonens «rettmessige» borgere var truet av antiborgere, og hva som kvalifiserte til å bli en antiborger, se Ulvund i *Nasjonens antiborgere* (Ulvund, 2017, s. 211). Se også Notaker i *Hanna Winsnes – mer enn matmor* for en diskusjon om Winsnes syn på taternes levemåte (Notaker, 1990, s. 118).

for folkeopplysning, og de hadde troen på at vitenskap og opplysning var veien å gå for å bekjempe samfunnsønder (Notaker, 1990, ss. 118 & 120). Slik som Anne Minken skriver i sin avhandling *Tatere i Norden før 1850* (2011) var taternes omreisende levemåte sett på som en samfunnssykdom (Minken, 2011, s. 150). På 1840-tallet reiste det seg en ny oppmerksomhet rundt taterne og Minken setter dette i sammenheng med blant annet Eilert Sundts arbeid med studiet *Om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge* (1850) (Minken, 2011, s.395), som Sundt hadde fått et offentlig stipend i 1847 til å gjennomføre (Notaker, 1990, s. 118).

I «dyrehagescenen» settes taternes omreisende levemåte opp mot bøndenes levemåte når dikteren Herr Engh sier «der er ingen af Bondestanden, der streifer saaledes omkring uden disse Tatere» (Winsnes, 1844, s. 108). På denne måten skaper Dikteren Herr Engh en kontrast mellom hvordan taterne lever og hvordan de *burde* leve, og det røper romanens forståelse av dårlig moral følger en omreisende levemåte og stilles i kontrast til bøndenes levemåte. En annen festlighet Alexander er innom på sin leit etter Ernst er bondebryllupet, som jeg nevnte tidligere at fortelleren presenterer for leseren, og sitatet fortsetter slik:

Kjender Du et Bondebryllup i Norge kjære Læser? Har Du været der, da tør jeg frit side, at Du har ønsket Dig at være vel derfra igjen; idetmindste har dette altidværet Tilfæødet med mig de saa Gange, jeg har været nødt til at deeltage deri. Jeg veed Intet, der synes mere anlagt paa at ødelægge Helbreden. Tre, fire ja undertiden ofte Dagens uafbrudte Lystighed og Dans et meget snevert, og, af den Grund, meget kvalmt Rum, og derimellem nogle Timers Hvile paa et koldt Loft eller stor Sal, saa al den Spiritus, der ophidser Blodet. Sandelig, jeg maa beundre vore Bønders Konstitution, der ikke alene kan tillade dem at svire og danse en heel Uge; men som endogsaa kan vedligeholde deres Munterhed og Vittighed lige til Afskeden, medens vi af den saakaldte høiere Klasse blive matte og kjedsommelige efter en Nats Sviir. (Winsnes, 1844, ss. 54-5)

Seansen med bondebryllupet viser at fortelleren forholder seg ulikt til bønder og taterne fordi måten de livnærer seg på blir ikke kommentert, og karaktertrekkene og levemåten får en positiv klag i framstillingen. Fortelleren forklarer den implisitte leseren hvordan et bondebryllup går fore seg, og fortelleren har ønsket seg «vel derfra igjen» (Winsnes, 1844, s. 54) de gangene fortelleren har vært «nødt» (Winsnes, 1844, s. 54) til å reise i et bondebryllup. Det påstås også at dersom leseren har vært i et bondebryllup så har leseren ønsket det samme. Bøndene drikker «al den Spiritus, der ophidser Blodet [og] svire og danse en heel Uge» (Winsnes, 1844, s. 54-5) uten å bli sliten eller miste humøret. Rusen soves av på «nogle Timers Hvile paa et kaldt Loft eller stor Sal» (Winsnes, 1844, s. 54-5) etter alle festlighetene og dansingen i et «meget kvalmt rum» (Winsnes, 1844, s. 54-5). Bøndenes evne til å feste overgår «vi af den saakaldte høiere Klasse [som] blive matte og kjedsommelige efter en Nats Sviir» (Winsnes, 1844, s.55). Her

identifiserer Winsnes uttrykkelig at «vi» er en del av den «saakaldte» høyere klassen som også kan peke på en distanse til begrepet den høyere klasse. Ellers er festlokalene kvalme, det danses og festes gjerne en uke i strekk og bondebryllup er et bedrøkket kalas. Selv om bøndenes måte å feste på kan være vulgært så sier samtidig fortelleren også «vore Bønders Konstitution» (Winsnes, 1844, s. 54) som impliserer et nasjonalt fellesskap med bondestanden. Når fortelleren sier våres bønder blir bøndene plass i fellesskapet og nasjonen hevdet, og «vi» hører sammen med eller er en del av et fellesskap med bøndene.

I denne seansen mellom fortelleren og leseren skapes det en distanse mellom «vi-et» og bøndene, og bondebryllupet skildres som lite dannet og nærmest vulgært, men skildringene er ikke bare negative. Det norske bondefolket i *Det første Skridt* er gjestfrie og inviterer til minst åtte dagers bryllup «der skal skaffe tilveie, hvad meer end hundrede Munde uafsladelig fortære, [og] holde hundrede Mellomgulv i en bestandig Bevægelse» (Winsnes, 1844, s. 55), og tar selvsagt inn Alexander når han dukker opp uanmeldt. De skildres som «de brave Folk» (Winsnes, 1844, s. 56) og bondefamiliens overhode er selveste «Bygdnes gjeveste Mand, og familien siges endog at nedstemme fra Kongen» (Winsnes, 1844, s. 55), og når Alexander danser med bruden tenker han at hun sannelig ser kongelig ut fordi hun er så vakker. Bøndene skildres som folk med kongelige aner, og passer den nasjonalistiske forståelsen av bønder som det typiske norske, og bøndenes karakter blir orienteringspunkt for nordmennenes egenart.

I Christine Hamms artikkel «Kvalitet i krim: Mord og miljø hos Maurits Hansen» (2021) løftes bondefolkets særegne posisjon fram i *Mordet paa Maskinbygger Roolsen* (1840). Hansen var en inspirasjonskilde for den nasjonalistiske diktningen i Norge på 1800-tallet som fremmet den norske og moralsk gode bonden som den idealiserte norske medborgeren (Hamm, 2021, s. 191-2), og hans roman kom ut bare fire år tidligere enn *Det første Skridt*. Hamm påpeker Hansens prosjekt om å synliggjøre at den norske nasjonen burde bygges på det særnorske og moralsk gode som man fant i bondefolket, og ikke hos embetsstanden: «Å være norsk er å være oppriktig, smart, trofast og god, og den egentlige gode smaken er tilsvarende enkel, funksjonell og vakker uten å være prangende» (Hamm, 2021, s. 206).¹⁹ Framstillingen av bøndene som særnorske og moralske finnes også i *Det første Skridt*, men bøndene mangler kunnskap og dannelse og blir dermed ikke Winsnes hovedanliggende for kvalifisering av moral i romanen.

---

¹⁹ Christine Hamm gjør en lesning av *Mordet paa maskinbygger Roolsen* (1840) der hun vektlegger blant annet smak i sin argumentasjon for hva som betraktes som god moral i Maurits Hansens roman. Smak som grunnlag for moral blir ikke vektlagt i denne masteroppgaven, men Hamms artikkel påpeker noen tendenser om bondefolks moral i nasjonalistisk diktning på 1800-tallet som kan anvendes til å analysere *Det første Skridts* forståelse av moral.

En gruppe i romanen som har dannelse og kunnskap er to av romanens mødre, Elise og Fredrikke. Utenom kunnskap og dannelse er de også oppriktige, gode og vakre uten å være prangende. I arbeidet som prestekone og lærerinne har de funksjonelle posisjoner i samfunnet, som jeg skal komme tilbake til senere i analysen.

Elise ønsker å lære Alexander gode egenskaper som etter hvert i handlingen blir en viktig del av hans evne til å utvikle en større psykologisk dybde og velutviklet indre liv, jmf. Gullestad om velutviklet indre liv (Gullestad, 2018, s. 68): «Elises Plan, hendes Hjertes inderligste Ønske var, at Alexander Mohr skulde dele den Arv, han havde faaet, med sin Broder» (Winsnes, 1844, s. 7) eller når Elise prøver å påvirke Alexander til å holde ut med studiene: «den kloge Kone vel vidste, at hun hurtigere kunde drevet ham frem til Flid og Udholdenhed ad Forfængelighedens Vei, saa valgte hun dog en ædlere; hun vilde at han skulde lære at elske Dyden og Videnskaberne for deres egen Skyld» (Winsnes, 1844, s. 7). Verdiane Elise vektlegger når hun forsøker å påvirke Alexander er kunsten å dele broderlig og kunsten å elske kunnskap i seg selv og ikke for ytre, forfengelige motivasjoner. Kjærlighet til vitenskap er ikke bare en dyd, men må også forstås som moralsk ønskelig, og Winsnes skriver på den måten ut moralen i romanen. Elises moderskap blir et talerør for romanens moral.

Ingrid forsøker å påvirke Helga etter å ha gitt henne fra seg til prestefolket, men på en annen måte enn hvordan Elise prøver å påvirke Alexander:

Helga havde mangan hemmelig Sammenkomst med [Ingrid]. Det var, som sagt, Kvindens første Tanke, at opdrage en Medhjælperke i Tyvehaadverket i sin Datter, et Haandværk, hvortil Ingrid var mere hengiven end de Fleste i hendes Stamme. Men [...] Ingrid forstod snart, at hun ikke var at stole paa i den Henseende; desforuden udviklede Pigens Skjønhed sig saa overordenlig med Aarene, saa at Moderen begynte at see hende i Haabet som en riig eller fornem Mands Husfru, og – vi ville ikke gjøre Ingrid Uret – dette var hende en endnu kjærere Tanke. (Winsnes, 1844, s. 34)

Ingrid er ikke opptatt av å oppmuntre Helga til å utvikle egenskaper som hjelper Helga med å utvikle seg selv på et indre plan. Opprinnelig var planen til Ingrid å oppdra Helga til å bli en god tyv, en måte å livnære seg på som Ingrid er dyktig på. Helga viser seg å ikke være egnet som tyv, men skjønnheten hennes er et karaktertrekk som Ingrid verdsetter høyt. Ingrid er ikke begeistret for skjønnheten i seg selv foruten at hun ser en økonomisk vinning og sikkerhet i datterens skjønnhet, og det blir det økonomiske som skal til for at Ingrid verdsetter skjønnhet. Den ytre skjønnheten til Helga gjør at Ingrid håper datteren kan giftes med en rik mann og at rikdommen vil dryppe på Ingrid. Måten Ingrid fokuserer på Helgas ytre skjønnhet står i kontrast til Elise som vektlegger Alexanders indre skjønnhet.

I henseende til romanens forståelse av om moral er det vesentlig å stille spørsmål hva som driver Elise og Ingrid til å fortsette å møte barna sine etter at de har gitt dem fra seg. Den oppdragende rollen Elise har ovenfor Alexander baserer seg på hennes ønske om å danne Alexander på et indre plan slik at han får gode verdier. Ingrid fortsetter å møte barnet sitt Helga fordi fortelleren mener hun ville oppdra en «Medhjelperske i Tyvehaandverket i sin Datter» (Winsnes, 1844, s. 34), og ikke for å hjelpe henne til dannes til et ærlig menneske. Ingrid framstilles nærmest som en slumor som ønsker å utnytte barnet sitt, mens Elise derimot omtales som «En saadan god Engel [...] for Alexander» (Winsnes, 1844, s. 6). Elises og Ingrid moralske egenskaper i morsrollen stilles opp mot hverandre, hvor Elise er den som fortelleren peker på som den med god moral.

4.2 Arven og økonomiske forutsetninger

Elises manglende økonomiske trygghet er en av faktorene som gjør at hun finner det umulig å oppdra sønnen selv. Etter Elise blir enke kort tid etter at hun har giftet seg, endrer hennes økonomiske forutsetninger til å kunne oppdra et barn seg til det verre. Det viser seg at hun er med barn og skal ha sagt 'ubetænksomt' til kusinen sin: «[H]vorledes skal jeg kunne opdrage et saadant Væsen i min hjelpeløse Stilling [...]» (Winsnes, 1844, s.162). Økonomi er også et tema for Ingrid når hun må avgjøre om hun gi fra seg barnet sitt til prestefolkene, men hun har en annen vinkling enn Elise: «[M]oderen syntes i Førstningen ikke om dette Forslag, da Opdragelsen ikke koster betydelig ved denne fire Levemaade, og Barn snart bliver til Nytte [men] hun ogsaa undte Barnet den gode Forpleining, saa lod hun dem beholde det» (Winsnes, 1844, s.30-1). Hos Ingrid er det den allvitende fortelleren som forklarer hva Ingrid tenkte om å gi fra seg Helga til prestefolket. Det bemerkes at Ingrid i utgangspunktet ikke ville gi fra seg Helga av to økonomiske grunner. For det første mener Ingrid at det ikke koster særlig å oppdra barn ved den 'frie' måten å leve på, og for det andre kan hun etter hvert dra nytte av barnet når hun blir litt større. Samtidig ønsker Ingrid at barnet skal få god 'forpleining' som hun selv ikke kan tilby barnet. Faren til Ingrid sitt barn blir aldri nevnt, og Ingrid lever et liv uten noe form for samboerskap med en mann. Både Elise og Ingrid er altså enslige mødre, og den økonomiske posisjonen de to enslige mødre står ovenfor påvirker deres moralske beslutning om å gi fra seg barna sine.

De to andre mødre, Amalie og Fredrikke, er gift med barnefaren til deres barn, og lever ikke som enslige mødre slik som Elise og Ingrid. Fredrikke er prestekone, har økonomisk trygghet til å oppdra barnet sitt og i tillegg økonomisk rom til å ta til seg et annet barn, nemlig Ingrid sin datter Helga. Det er også spillerom til å sende sitt biologiske barn «til Christiania for at benytte

Skolen derinde [...]» (Winsnes, 1844, 36). Amalie er også gift med barnefaren, og lever i en høyere sosial klasse. Amalie er gift med en kaptein, men de har ikke for mye penger å rutte med og ektemannen til Amalie sier at det er på grunn av økonomi at deres yngste, og biologiske, sønn Ernst ikke er sendt på skole tidligere. Amalie vil ikke at Ernst skal sendes vekk på skole og Herr Mohr svarer: «Han har samme Alder som Alexander, da han kom derind; det burde skeet før med dem Begge, du veed det er Pengeforlegenhed, der har hindret mig [...]» (Winsnes, 1844, s. 15). Herr Mohr vil sende vekk Ernst på skole fordi han har oppdaget at Amalie skjemmer vekk Ernst med penger, noe som fortelleren mener at «undergrov den Følelse for Redelighet, som Faderen søgte at indprente sine Børn» (Winsnes, 1844, s. 15).

Grunnen for at Amalie skjemmer vekk Ernst med lommepenger er at hun mener at han er urettferdig behandlet i testamentet etter grandonkelen som kun Alexander skal arve. Det er bare Amalie og Elise som vet at Alexander ikke er Amalies og Herr Mohr biologiske sønn, og spiller inn på hvordan Amalie opplever at Ernst blir forbigått i testamentet. Hun prøver å kompensere for dette ved å gi ham penger, og fortelleren påpeker hvordan dette påvirket Ernst sitt forhold til penger:

De bestandige [Amalie og svogeren Hans Mohr] Beklagelser over hans Uheld, at være forglemt i Testamentet, indgav Drengen den Tro, at Penge var det høieste Gode, og den hemmelige Maade, hvorpaa hun forsynede ham med Lommepenge for at bøde paa denne Uret, undergrov den Følelse for Redlighet, som Faderen søgte at indprente sine Børn. 'Du fordræver mig den Dreng i Bund og Grund, Amalie!' (Winsnes, 1844, s. 15)

Amalie skjemmer han bort med «medlidenhet» og lommepenger han ikke har jobbet for. Fortelleren understreker det umoralske i holdningen at «Penge var det høieste Gode» (Winsnes, 1844, s. 15). Amalies verdier som ligger til grunn i barneoppdragelsen av Ernst gjør at Ernst tilegner seg en løs moral som viser seg å få fatale konsekvenser. Når Ernst bor på prestegården stjeler han penger fra Morbroders skatoll, som Helga får skylden for og som tvinger Helga til å flytte fra det trygge hjemmet hos prestekonen. Helga slår følge med den moren Ingrids taterfølge, hvor hun senere blir forfulgt og jaget av en kjenning av Ingrid, Gustav, til hun sklir og senere dør av skadene. Selv ender Ernst opp med å drepe postbudet før han senere tar selvmord. Amalies umoralske oppdragelse blir en sentral forklaring i romanen til katastrofe og samfunnsdesintegrerende oppførsel og død.

Elise prøver i midlertid i skjul å oppdra Alexander til å dele arven med Ernst når de blir voksen.

[H]endes Hjerter hang ved hendes ranke Søn, som hun selv havde været saa lykkelig at kunne opamme. Og den Omstændighed, at han var tilsidesat for sin ældre Broder i Henseende til Lykkens Gaver, var en

evig Kilde til Medlidenhed i hendes Hjerte, saa at den ved at flyde sammen med Moderkjærlighedens rige Strøm, bragte denne til at gaa over sine Bredder og saaledes maatte bringe Skade istedenfor Velsignelse. (Winsnes, 1844, s. 14)

Elise forklarer hvordan Amalie angret på å ha tatt til seg Alexander. Alexander blir favorisert av Herr Mohr, og i tillegg har en grandonkel testamentert arven til Alexander. Den voldsomme morskjærligheten Amalie har for Ernst blir oppslukende for Amalie som mister fotfeste, og har ikke moralske kvaliteter i moderligheten hun viser. Elise har en like voldsom og opprivende morskjærlighet for Alexander, men hun forholder seg til kjærlighet på motsatt vis enn Amalie. Kjønnnsforsker Ida Blom skriver at morskjærlighet etablerte seg som et begrep på 1800-tallet som utviklet seg til å bli den reneste moderlighetskulten (Blom, 2005, s. 259). Morskjærligheten skulle vises igjennom en mor som var aktivt tilstede i barneoppdragelsen (Blom, 2005, s. 259). Elise plages av dårlig samvittighet for hennes streke kjærlighetsfølelse ovenfor Alexander, og tilsvarende manglende strek kjærlighetsfølelse ovenfor Ernst:

Elises Plan, hendes Hjertes inderligste Ønske var, at Alexander Mohr skulde dele den Arv, han havde faaet, med sin Broder. Maaskee laa den Følelse til Grund derfor, at Elsie, ved at bidrage til at skaffe den yngre Broder denne udvortes Fordeel, vilde undskylde sig selv, at hun havde skjænket den Ældre sin første Kjærlighed, maaskee var dog blot en simpel Retfærdighedsfølelse! (Winsnes, 1844, s. 7)

For å bøte for skeivfordelingen og forskjellsbehandlingen av hennes kjærlighet av Alexander og Ernst prøver hun å påvirke Alexander til å dele arven han skal få Ernst. Det sendes ut et budskap om at forskjellsbehandling av barn er feil. Idéen om lik behandling av finnes også i Winsnes' andre roman. Fortelleren i *Grevens datter* (1841) er en huslærer som er kritisk til hvordan et foreldrepar forskjellsbehandler sønnene sine, og favoriserer den ene. Fortelleren forsvarer den nedprioriterte Fritz for «intet kan være mere skadeligt end naar Foreldre forkjæler det ene Barn og tilsidesætter det andet [...]» (Winsnes, 1841, s. 9). På samme måte som læreren i *Grevens datter* påpeker at forskjellsbehandling er negativt, gjør også læreren i *Det første Skridt*, Elise, det samme. Forskjellen mellom Elise og Amalie i dette henseende er at Elise får skyldfølelse for å favorisere sin biologiske sønn Alexander, mens Amalie ikke får skyldfølelse for å favorisere sin biologiske sønn Ernst. Oppdragelsen er i Winsnes øyne veldig viktig i oppfostringen av medborgere og god moral er essensielt i oppdragelsesideal.²⁰

---

²⁰ For en diskusjon om oppdragelsesmønsteret i *Grevens datter* se Liv Reinholt Aas' masteroppgave *Det kvinnelige selvet* (Aas, 1993, s. 52).

4.3 Kristen etikk

Den kristne etikken er viktig i *Det første Skridt*, og er sentral i Winsnes didaktikk. Kari Melby skriver i artikkelen «Hanna Winsnes og standsinteressene» (1991) at Winsnes tok utgangspunkt i at «Kristentroen var rettesnor for god moral og for forholdet mellom klassene» (Melby, 1991, s. 191), og dette kommer til syne i arbeidet, skrivningen og diktningen hennes. I artikkelen drøftes det at det ikke var tilfeldig at Winsnes skrev underholdningslitteratur fordi Winsnes hadde en baktanke om å innprente gode leveregler og religiøst innhold i det som Melby kaller for veiledningslitteratur. Gjennom underholdning skulle Winsnes på en pedagogisk måte opplyse leserne sine (Melby, 1991, ss. 189-180).

Winsnes skrev også opplæringsbøker om den kristne læren som *Bibelhistorien udsat i Vers* (1847) og *Catechisim fem Parter* (1831), og hun var barnebarn, niese og kone til prester. Aas i avhandlingen *Det kvinnelige selvet* drar slutningen at Winsnes didaktiske stemme maner fram at lutherskristne verdier hindrer moralsk samfunnskollaps, i en tid der revolusjoner og industrialisering skapte store endringer i samfunnsstrukturen og folks liv (Aas, 1993, s. 45). Denne holdningen får også betydelse for framstillingen av moderskap og medborgerskap i *Det første Skridt*. Prestekonen i romanen er på mange måter Winsnes didaktiske stemme i romanen. Hun er opptatt av at syndere skal få tilgivelse, som i god kristen tro. Til eksempel kommer dette til syne når hun ønsker å gi Helga tilgivelse for å tilsynelatende ha stjålet fra Morbroders skatoll:

Der opsøgte den gode Præstekone hende; med Taarer foreholdt hun hende det Hæslige ved hendes Feiltrinn, men lovede hende Tilgivelse, hvis hun vilde forbedre sig.

Helga kastede sig paa Knæ for den elskede Pleiemoder, takkede hende grædende for hendes store Godhed, og tilføiede, at hun maaskee ikke var saa skyldig, som man troede [...] 'Jeg troer der stikker noget Andet under dette,' sagde den kloge Kone, og tænkte på Pigens hæslige Moder. (Winsnes, 1844, ss. 45-6)

Prestekonen ønsker å handle ut i fra sin kristne tro som innebærer tilgivelse for synder, men tilgivelsen krever en endret moralsk oppførsel. Oppførselsendringen hun krever er tilståelse og anger. Egentlig mistenker ikke prestekonen Helga for å ha stjålet, men er avhengig av at Helga sier hvem som er synderen. Helga nekter å tyste på Ernst, og prestekonen mistenker at Helgas biologiske mor Ingrid er drivkraften bak tyveriet. Prestekonen skildres som god, elsket og klok, som med sin store godhet vil vise tilgivelse. Dette står i kontrast til Ingrid som beskrives som heslig og mistenkes feilaktig for Helgas moralske fall. Tilgivelsens evne, god oppdragelse og moderlige egenskaper skrives fram som det moralsk gode, mens selv de minste tyveri skrives fram som dårlig moral. Helga må slå følge med Ingrids taterfølge når hun kastes ut av

prestegården. Lenge etter, når Alexander leter etter den forvunnede Ernst, finner han Helga i en hytte og syns hun er for skjønn til å leve et omreisende liv, overtaler henne til å bli med til Elise.

Alexander tar Helga med seg tilbake til Elise og ber henne om å ta vare på Helga. For Alexander har tillit til Elises moderlige evner og hennes guddommelige kraft. Tidlig i romanen påpeker fortelleren hvordan Elise er en engelskikkelse i livet til Alexander:

Vi have, Gud ske Taf, den glade Tro, at usynlige Engle omsvæve os, og staa os bi i Livets Kamp; men det er ikke alene usynlige Væsner, som Herren sender sine Udvalgte til Hjelp, der gives ogsaa iblandt vore Medmennesker skjønne Aander, der have en saa velgjørende Indflydelse paa vort Sind og en saa forunderlig Magt over vore Tilbøeligheder, at vi maa kalde dem vore gode Engle. En saadan god Engel var Elise Rein for Alexander [...]. (Winsnes, 1844, s. 6)

Engelen Elise er altså Alexanders egen skytsengel som er sendt av Herren selv og hennes oppdrag er å ha en «velgjøredne Indflydelse paa Alexanders Sind». Rakel C. Garnaas og Anne-Marie Mai skriver at morens tro og kjærlighet er grunnleggende i Winsnes' diktning. I tillegg til tro og kjærlighet har også ydmykhet og uselviske handlinger den høyeste prioritet i Winsnes forfatterskap (Garnaas & Mai, 1993, s. 204). Læreren oppfylder Winsnes' krav om tro, kjærlighet, ydmykhet og oppofrelse for andre. Etersom Elise skildres som en skytsengel skapes det samtidig en forståelse av at Elise vet forskjellen mellom rett og galt. Elises moral blir guddommelig i møte med «vanlige» mennesker. Den guddommelige moralen er vanskelig å motsi da den har utgangspunkt i Guds vilje, og det religiøse «trumfkortet» er mektigere noe annet. Dermed etablerer fortelleren Elises meninger som rett og galt, og blir hele romanens moralske rettesnor allerede fra begynnelsen.

Det er altså med Alexanders viten om Elise som på en pålitelig og moralsk morsskikkelse at Alexander at han vil ta med seg Helga til Elise, og han sier til Helga «[J]eg kjender en ædel Kone, der skal være Dig i Moders Sted» (Winsnes, 1844, s. 115). Selv om Helga mener at hennes mor Ingrid også er god med henne og vil ikke såre henne med å dra fra henne, men sier seg enig i at hun er «vildfarende, og jeg føler, at jeg har godt af at høre en Forstandig Røst» (Winsnes, 1844, s. 115). En slik forstandig røst som det sies at Elise har sammenlignes med Prestekonens, også Prestekonens moral forhøyes på grunn av hennes religiøse tilstedeværelse, som til eksempel når Helga sier: «[J]eg længes selv, efter at høre blide gudfryktige Ord, som dem jeg hørte af min Pleiemoder i L. [...]» (Winsnes, 1844, ss. 115-6). Elise tar seg av Helga slik som Alexander ber henne om, og Helga finner tilgivelse hos Elise som «i Helgas hjerte var mangt et godt Sædefrø nedlagt af Elises kjærlige Haand [...]» (Winsnes, 1844, s. 124). Selv om det endelig ser ut til å løse seg for Helgas skjebne som «vildfaren», blir hun en dag lurt vekk

fra Elises «behagelige Tryghed» (Winsnes, 1844, s. 124). Helga blir lurt av Gustav som sier at hennes mor er syk og venter på Helga i den lille hytten ikke så langt fra L.s prestegård. Da Helga hører dette ønsker hun å reise med en gang, men vil ikke reise før hun har fått Elises velsignelse:

‘Å! giv meg Deres Velsignelse med paa Veien, det vil styrke mig,’ og hun kastede sig ned for sin Beskytteindes Fødder.

Elise lagde sin hvide magre Haand paa det skjønne bøiede Hoved, og Bad Gud at bevare hende for Fare og Fristele.

‘Tak, tak!’ sagde den Knælende, og bedækkede den velsignede Haand med Kys og Taarer. (Winsnes, 1844, s. 125)

Hele seansen viser hvordan Helga søker velsignelse og beskyttelse hos Elise, som nok en gang inntar en engels skikkelse. Engelsymbolikken viser seg igjennom hvordan Elise står over Helga som både kneler, bøyer hodet sitt, og gjør seg underdanig for Elise som har en hånd som er både hvit og velsignet i seg selv. Dette er en typisk melodramatisk scene og hvordan Elises melodramatiske drag og kroppsspråk spiller inn på forståelsen av hennes moderskap og funksjon i samfunnet kommer jeg tilbake til senere i analysen. Scenen utspiller seg symboliserer hvordan Elise har en beskyttende kraft, og hele hennes moral som god og riktig kulmineres i hennes tilhørighet som sendebud for Gud.

Moral i romanen er nært knyttet opp mot den kristne etikken på 1800-tallet. Jorunn Hareide skriver i *Norsk kvinnelitteraturhistorie* (1988) at Winsnes lar personer med dårlig moral lide og dø i litteraturen hun skriver. Hareide trekker frem hvordan Winsnes lar Helga få en fryktelig skjebne på grunn av hennes frie seksualitet, og dermed også hennes dårlige moral (Hareide, 1988a, s. 52). Det som Hareide ikke tar høyde for i en slik tolkning er hvordan Helga på slutten av sitt liv lar seg veilede av Elises kristne etikk og moral, som hun også sammenligner med Fredrikke sin kristne etikk og moral. På dødsleiet er Helga overbevist om at Elises velsignelse er selve grunnen til at hun dør med frelse, og får befrielse fra sin vonde skjebne på jorden. Helgas siste ønske, og hennes siste ord, er en beskjed til Elise: «[D]et vist var hendes Velsignelse, der udfriede mig fra min Forfølgers Vold, og at der er hendes Værk at Helga dør i Tro og Haab til den Forbarmendes Naade» (Winsnes, 1844, s. 132). Helgas nåde kommer som en besvarelse fra Gud på Elises bønn om å omfavne Helga. Å tolke Helgas død som en form for frelse og ikke som et svar på dårlig moral gjør også Marie Kløvstad Øye i «*Det norske quindekjønns Pryd*» (2003). Øye setter Helgas død inn i et «syndens sold er døden»-motiv og skriver at seksualitet, den ytre skjønnheten og sex appeal er det som er utløsende for

menneskelige tragedier (Øye, 2003, ss 101-2). Ved å sette Helgas historie i «syndens sold er døden»-motivet, settes også Helgas skjebne i en frelse. Helga må dø for syndene sine, men som det står i bibelen: «Syndens sold er døden, men Guds nådegave er evig liv i Kristus Jesus, vår Herre» (Rom 6:23) og Helgas moralske fall redde av den kristne frelsen hos Gud.

I Elise og Fredrikke skapes det en kobling mellom Gud og menneskene. En slik kobling skrives verken Amalie eller Ingrid inn i. Hareide mener at i Winsnes lar personer med dårlig moral lide og dø, men selv om Hareide bruker eksempel fra *Det første Skridt* trekker hun ikke fram hvordan både Ingrids og Amalies skjebne er å dø før romanen når slutten. Hareide mener at Winsnes lar Helga dø på grunn av sin frie seksualitet og dermed umoralske oppførsel (Hareide, 1988a, s. 52), men som jeg har vist er ikke nødvendigvis Helgas død et svar på hennes moralske fall, nærmere tvert om. Det er enda mer interessant for denne masteroppgavens henseende å belyse at Winsnes lar begge de umoralske mødrene dø.

Mot slutten av romanen, når Elise forklarer ovenfor Alexander at hun er hans biologiske mor, forklares det at hun hadde hatt lyst å fortelle sannheten for lenge siden, men at hun hadde avlagt en ed om å ikke si noe. Da spør Alexander henne hva som har frigitt henne fra denne eden, og Elise svarer: «Din formeentlige Moders Død; hun gik herfra for to Dage siden. Hun var Aarsag i det Hele, men Du maa tilgive og beklage hende Alexander, hun har haardt bødet for sin Daarlighed» (Winsnes, 1844, s. 160). Alexander blir veldig glad for at Elise er hans biologiske mor og har ingen bebreidelser mot henne. Alexander og Stella tar med seg Elise når de flytter sammen etter at de gifter seg, og hemmeligheten som har tyngt Elise hele livet er nå kommet fram i dagslys. Det er altså Amalies død som blir forløsning for Elises lykke. Elise ber også Alexander om å ikke holde noe mot Amalie fordi hun har «haardt bødet for sin Daarlighed» (Winsnes, 1844, s. 160). Amalie har lidd mye på grunn av at hun har følt at Ernst har kommet i skyggen av Alexander for eksempel med at Alexander har blitt testamentert hele arven, som gjerne rettmessig egentlig skulle ha gått til Ernst, og fordi ektemannen hennes har favorisert Alexander. Elise sier videre til Alexander:

Dog, Alexander, Du maa ikke dømme hende forhaarst; det var ikke Trangten efter Gevinst, men Længselen efter at gjenvinde sin Mands Kjærlighed, der drev hende til denne Daarlighed. Hun udmalede det saa skjønt, hvorledes Kaptein Mohr vilde blive lykkelig ved at faa en Arving, hun ved at gjenvinde hans Kjærlighed [...]
(Winsnes, 1844, s. 162).

Avgjørelsen om å ta til seg Alexander baserte seg ikke på et ønske om å gi en moderlig omfavning av et barn der moren ikke hadde de beste rammene til å gi en god oppdragelse, men for å kunne fikse ekteskapet sitt. Når Ernst senere forsvinner fra familien og det mistenkes at

han er død, endrer Amalie oppførsel og hun begynner å forsømme familien og de huslige pliktene sine.

I sluttscenen er dikteren Her Engh på besøk hos Alexander, Stella og Elise. Da spør Alexander om han vet hva som har skjedd med Helgas mor og dialogen mellom dem utspiller seg:

‘Hun er funden død i sin Hytte i Almindingen’ var Svaret, ‘og man troer Ole Busk dertil; thi han er ingensteds at finde, og den gamle Ingrid havde samlet sig gode Grunker, der ogsaa ere borte.’
‘Og Skurken Gustav! Veed De Noget om ham?’ ‘Han skal være sat ved Bingebenet inde i Hovedstaden for nogle Tyverier.’ ‘Nu, saa gid hans Vinger maa blive Knækkede tilgavns, jeg kan aldrig tilgive ham Helgas Død.’ (Winsnes, 1844, s. 165)

Ingrid er funnet død i en hytte og Ole Busk er mistenkt for drapet, men han er ikke lenger å finne. Gustav blir også nevnt, noe som muligens ikke er tilfeldig. Senere i analysen vil jeg komme inn på hvordan Gustav lurte Ernst til å stjele fra postbudet og drepe ham, for å senere sende Ernst vekk sporløst. Det er også Ole Busk som blir sendt av Gustav for å lure Helga. Tar man i betraktning at Ingrid visste at Gustav hele veien har hatt lyst å gifte seg med Helga, men Ingrid har jobbet mot Gustav fordi hun vet at Helga aldri har elsket Gustav, kan det tolkes som et hevndrap på Ingrid som har prøvd å beskytte datteren sin.

Både på grunn av Helgas omvendelse til Gud og frelse på slutten av livet, men også fordi Ingrid og Amalie muligens dør av forskjellige grunnlag, blir det sentralt å reise spørsmålet om døden er en absolutt straff i romanen. Winsnes lar de umoralske mødrene dø, men av ulike grunner. Amalie dør fordi hun har tatt på seg fostermoderskapet på umoralsk grunnlag, hun forskjellsbehandler Ernst og Alexander og hun oppdrar Ernst til å bli en umoralsk medborger. Ingrids dødsfall kan tolkes som en oppofrelse for datteren til Helga. Den kristne etikken er viktig hos Winsnes, og som Kari Melby påpeker skrev Winsnes underholdningslitteratur som skulle danne og opplære folk i den kristenmoralske etikken (Melby, 1991, ss. 189-180). I det kristne universet, som var utgangspunkt for Winsnes diktning (Melby, 1991, s. 191), finnes det også et liv etter døden. Med dette i bakhodet er kommentaren til Alexander interessant fordi han sier om Gustav, og ikke Ingrid, «Nu, saa gid hans Vinger maa blive Knækkede tilgavns, jeg kan aldrig tilgive ham Helgas Død» (Winsnes, 1844, s. 165). I denne kommentaren ansvarliggjør ikke Alexander Ingrid for Helgas skjebne, men peker på Gustav som syndebukken. I tillegg håper han at vingene til Gustav skal bli knekt, og det kan tolkes som et ønske om at Gustav ikke skal kunne klare å fly opp til himmelriket. Tilsvarende sier han ikke om Ingrid. Selv om de ikke pekes direkte til at døden til de umoralske mødrene er en absolutt

straff må likevel de destruktive kreftene vekk for at harmonien skal kunne gjenopprettes slik at romanen kan få en lykkelig slutt.

4.4 Delkonklusjon – moralsk moderskap

Fortelleren distanserer seg selv og leseren fra taterne ved å peke på deres levemåte, hudfarge og utseende. Den etnografiske tonen i framstillingen fokuserer på de negative sidene med omreisende folk og fokuserer ikke på de aspektene som forener de omreisende med de etnisk norske i romanen. Minken bevislegger i sin avhandling at taterne ble betraktet som et samfunnsproblem på 1800-tallet (Minken, 2011, s. 150 & 393). Moralen til taterne i *Det første Skridt* settes spørsmålsteget ved fordi de er omreisende, tigger og har et sydlandsk utseende. Fortelleren fremlegger taterkvinnen Ingrid's moral med skeptisisme og hun framstilles som en umoralsk mor fordi hun er taterkvinne. I romanen settes som nevnt taterne inn i en dyrehagemetafor som fremmedgjør dem og brukes som en bevisføring om at taterne lever og oppfører seg umoralsk.

Bøndenes moral framstilles positivt i forhold til taternes moral, og fortelleren impliserer et nasjonalt fellesskap med bøndene. Bøndene skrives fram som et nasjonalt orienteringspunkt, men de mangler kunnskap og dannelses og bøndenes moral blir dermed ikke i romanens anskuelse for den høyeste moral. Selv om det finnes tilsvarende drag i Winsnes roman om de moralske bøndene, er det ikke bøndene som har den høyeste moralen. Den høyeste moralen skrives fram hos de samfunnsnyttige og -skapende kvinnene Elise og Fredrikke.

Elises moral forankres i hennes jobb som kunnskapsformidler, hennes kjærlighet til kunnskap, at hun forsøker å bygge opp samfunnets kommende medborgere, hennes oppbyggende påvirkning på Alexander og hennes kristne kobling til Gud gjennom englemetaforen hun settes i. Læreren Elise er kunnskapsformidler en i romanen, mens Fredrikke er romanens kristendidaktiske stemme. Hun gir tilgivelse for synder, men hun krever en endret moralsk oppførsel og selvrefleksjon som gir anger. Hele Fredrikkes moral kulmineres i hennes kristne tro, og det er den kristne troen hun har som grunn i barneoppdragelsen hun gir.

Amalie står som en motsetning til Elise og Fredrikke. Hennes holdninger til det moralske ansvaret som moderskapet bringer gjør at hun framstår som en umoralsk mor. Hun skjømmer bort Ernst, forskjellsbehandler barna sine og hindrer Ernst i å tilegne seg kunnskaper som han senere kan bruke for å nyttiggjøre seg som en medborger. Ingrid blir også en motsetning til Elise og Fredrikke som i romanen har sitt utspring i hennes sosiale klasse og etnisitet. Romanen kobler dermed moralske kvaliteter til etnisk bakgrunn og sosial klasse.

Alle de fire mødrene har sterk morskjærighet, men Elise og Fredrikke anvender morskjærigheten til å handle om å oppdra framtidens moralske medborgere og til å bidra til samfunnet med det morskjærigheten kan tilby. Det er en moralkodeks i romanen at kvinnene som har samfunnsnyttige posisjoner i samfunnet og nytter morskjærigheten til å oppdra gode medborgere er skapere og produsenter av samfunnsnyttig moral. Elises og Fredrikkes moderskap blir talerør for romanens moral.

5. Moderskapets samfunnsbyggende funksjon

De fire mødrene i *Det første Skridt* forholder seg alle til moderskap på hver sin måte. I tillegg til biologisk moderskap er alle kvinnene en form for «pleiemoder» eller fostermor, og noen av dem har moderlige funksjoner som strekker seg ut til et samfunnsnivå. Hvordan mødrene driver barneoppdragelse påvirker barna. Konsekvensene oppdragelsen får for barnas skjebne kan fortelle noe om hvilken form for moderskap som settes høyere enn andre i *Det første Skridt*.

I romanen finnes tre ulike holdninger til moderskap. Elise har et biologisk og moralsk moderskap ovenfor sønnen Alexander, men sannheten om hans biologiske mor holdes skjult fram til han er voksen. Ingrid og Amalie er både biologiske og ikke-biologiske mødre på hver sine umoralske måter. Til slutt er det prestefuren som har både et biologisk og moralsk moderskap, men mest av alt er hun også en ikke-biologisk og moralsk mor for fosterdatteren Helga.

Romanens fire kvinners tilnærming til moderskapet moralske ansvar kan si noe om hvordan moderskap plasseres i det kvinnelige bidraget til samfunnet og dermed det kvinnelige medborgerskapet. For å undersøke koblingen mellom romanens framstilling av moderskap og hvordan moderskapene utspiller seg som en samfunnsbyggende funksjon vil jeg undersøke de fire mødrenes dannelsesprosjekt. Deretter vil jeg trekke inn hvordan barnas liv utvikler seg og om de kan forstås som gode medborgere som unge voksne og dermed betone oppdragelsens konsekvens for neste generasjon. For å belyse distinksjonene mellom romanens ulike moderskap vil jeg først sammenligne prestekonen Fredrikkes og skipskapteinens kone Amalies moderskap. Deretter vil jeg ta for meg lærerinnen Elises og taterfølgets leder Ingrids moderskap.

5.1 Prestekonen Fredrikke og skipskapteinens kone Amalie

Prestekonen Fredrikke P. har en morderskaplig omfavelse av alle i prestesoknet og lokalsamfunnet, og har mye ansvar som ikke er uttalt for eksempel ansvar for både husjomfruer, budeier og tjenestegutter. I tillegg huser hun sin vimsete bror dikteren Herr Engh, og hennes slue og spilleglade halvbror Christoffer Munthe, som må begge holdes litt i ørene. Det er mange som er innom presteboligen og som fortelleren beretter at: «man hører uafledelig Trampen, i det hvert Par Fødder, der fulde ind i Huset fra Gaarden [...] og der var mange saadanne Par i Præstegaarden» (Winsnes, 1844, s. 27). Det er altså mange som er innom prestegården, og huset til presteparet minner mer om en slags institusjon enn et privat hjem.

Elisabeth Aasen tematiserer i *Norsk kvinnelitteraturhistorie* (1988) prestegårdslivet som arena for litterære skildringer og plassering for norske kvinnelige forfattere på 1800-tallet. Hanna Winsnes' prestegårdsskildringer nevnes sammen med Gustava Kielland og Elise Aubert, og Aasen skriver: «Prestegårdslivet var et kapittel for seg. Prestegårdene var institusjoner og kultursentre, og administrasjon og gjennomføring av det mangfoldige dagligliv var prestekonens ansvar» (Aasen, 1988, s. 72). En prestekone på første halvdel av 1800-tallet var ikke en gjennomsnittlig husholderske. Hun skulle kunne så mangt og hadde ansvar for mange menneskers liv og helse. På denne tiden var prestegårdene en viktig kjerne i samholdet som fantes på bygdene. Prestegårdene var ikke bare et privat hjem, men i tillegg et kultursenter, et apotek og «legekantor», et vandrerrhjem med kost og losji og et rådgivningssenter for alle av soknets innbyggere og ellers forbigående, skriver Zinken Hopp i sin biografi om Hanna Winsnes (Hopp, 1943, s. 44). Winsnes var selv prestekone og Kari Melby kategoriserer henne som det 19. århundres mest kjente prestekone (Melby, 1991, s. 187). 1800-tallets prestekoner hadde et ansvar for å opprettholde og konsolidere embetsstandens kultur som en sosial særgruppe. Embetsstandens særegenhet baserte seg på en forståelse av den høye klassens sosiale overlegenhet, dannelse og intelligens. Melby peker på at det fantes en oppfattelse om embetsstandens rett, men også filantropiske plikt, å oppdra og danne «folket» (Melby, 1991, s.190). Å være prestekone gav også makt som eksempelvis var det prestekonene som var husholdets økonomiadministrator (Melby, 1997, s. 50) og hadde en sentral rolle i videreføringen av embetsstanden da prestekonene og deres hushold var nøkkelen i arrangerte sosiale tilstellingene innad i embetsstanden (Melby, 1991, s. 188).

Prestekonen Fredrikkes moderlige omsorg om dette lokalsamfunnet er et tema som Winsnes gir stor plass i *Det første Skridt*, og omsorgen hennes gjelder ikke bare underordnede og menigheten, men også mannen hennes. En scene der presteboligen fylles opp av mennesker er en søndag presten skal holde gudstjeneste. Presten blir veldig sen fordi han er mer opptatt av å lese forsinket brev som han har ventet på. De Gudfryktige bøndene har trasset en voldsom snøstorm for å høre prestens preken, og har samlet seg i stuen til prestekonen for å slå følge med presten til kirken. Når presten endelig dukker opp, avlyser han gudstjenesten og prestefruen blir delegert ordet for å fortelle hva hun tenker om oppførselen hans:

Endelig kom han ned i Stuen og sagde til sin Kone: 'Veed du hvad Mo'er! Det er for stygt Veir, i Dag at jage Folk i Kirke; de ere saa vaade de Stakler, at de kom til at fruse som Hunde; nei jeg har bedet Jomfruen om at give dem en Kop Kaffe Hver, og saa kan de reise hjem igjen.'

Man saa en Indvending paa Konens Ansigt; men Præsten var allerede ude af Døren, og Fru Mohr udbrød med den høieste Begeistring: 'Nei! har man seet Mage til Mand? at give hele Menigheden Kaffe! Han er da vel et Mønster af en Præst; hvor De er en Lykkelig Kone, Fru P.'

'Ja det er jeg,' svarte Præstekonen med et neppe mærkeligt Guf, 'min Mand er iegod; men lidt Alvor og Strænghed skader heller ikke Mændene, Fru Mohr, naar den ikke er parret med Urimelighed. De ere jo den Større, som vi svage Fruentimmer have at læne os til, og det er godt at Støtten er fast, om den end er lidt haard.' (Winsnes, 1844, s. 28-9)

Etter presten avlyser gudstjenesten følger det en dialog mellom prestekonen Fredrikke og Amalie Fru Mohr. Amalie har akkurat ankommet prestegården og har vært reisefølget til sønnen Ernst som skal gå i skole hos presten. Det er en kontrast mellom Amalie og Fredrikke når det gjelder oppdragelse og moral, og dette gjenspeiles i dialogen. Den besøkende beundrer prestens bestemmelser, i motsetning til Fredrikke som er misfornøyd med prestens lettsindighet. Amalie synes det er flott at han gir kaffe i stedet for søndagspreken, og ytrer at alle menn burde være mindre streng slik som ham. Fredrikke er heller uenig med Amalie som mener at det er viktig at mannen overholder sitt store ansvar, og mener at han ikke burde ha vært så løssluppen.

Poenget til prestekonen Fredrikke er at han mangler «Alvor og Strænghed [...] naar den ikke er parret med Urimelighed» (Winsnes, 1844, ss. 28-9). Hele situasjonen blir en smule latterlig når Fredrikke ironiserende sier «De [menn] ere jo den Større, som vi svage Fruentimmer have at læne os til [...]» (Winsnes, 1844, ss. 28-9). Det sås ingen tvil om at prestekonen ønsker å se en mer ansvarsfull person i ektemannen, men når hun titulærer seg selv og andre kvinner som svake fruentimmere er det med et ironisk stikk. Presten framstilles i romanen som en flyktig mann som ikke utfører prestekallet sitt på en edelig måte og fortelleren forklarer at «Hr. P. havde ikke valgt sin Stand af Lyst og han lod sig let loffe bort fra de gamle støvede Bøger ud i den frie Luft. Stolende paa sine Bønders slette Hukommelse tog Præsten en Præken fra samme Søndag forrige Aar, og spaserede [...]» (Winsnes, 1844, s. 18). Presten flykter fra sine arbeidsoppgaver og fortellerstemmen insinuerer at presten har hatt andre motivasjoner til yrket sitt enn den indre edelige lysten. Jorunn Hareide beskriver Winsnes' menn som noe udugelige, spesielt prestene: «De er bokormer og drømmere, ofte letturte, og har liten orden i sin økonomi [...]» (Hareide 1999, s. 44). Hareide trekker fram presten i Winsnes' andre roman *Grevens datter* og anser hans lett komiske framstilling nok er hentet fra Winsnes egen ektemann, som hun elsket, men betraktet som et stort barn (Hareide, 1999, s. 44). Presten i *Grevens datter* klarer ikke å håndtere gårdsdriften og husholdningen, men når presten gifter seg den prektige Helene Breder får hun raskt sving på prestegårdens drift (Hareide, 1999, s. 44). I denne

sammenheng løfter Hareide fram kvinnene i Winsnes' forfatterskap som heltene fordi de er «stort sett klokere, fornuftigere og mer jordnære enn mennene [...]» (Hareide, 1999, s. 44).

På samme måte som presten i *Grevens datter* framstilles som en fortunlet mann som er avhengig av sin handlekraftige prestekone, trenger også presten i *Det første Skridt* sin prestekone som tar sitt ansvar med fasthet. Prestekonen Fredrikke i *Det første Skridt* beskrives som «et middelaldrende Fruentimmer med et ret smukt og temmelig determinert Udseende [...]» (Winsnes, 1844, s. 19). Hennes ytre er også beskrivende for hennes indre, skjønn og bestemt. Hun skildres som god, klok og elsket (Winsnes, 1844, s. 45-6). Mot slutten av romanen blir en hardt skadet pasient båret til prestegården for Fredrikkes hjelp for hun kunne pleie syke med en «bedre Læges Kunst» (Winsnes, 1844, s. 131) og i denne scenen understreker fortelleren Fredrikkes standhaftighet: «Præstekonen blev yderst forfærdet; men hun var ikke af de fine Damer, der besvime ved enhver Forstrækkelse; hendes maneer var at tænke paa Raad og Hjælp» (Winsnes, 1844, s. 130). Fredrikke er altså en prestekone med teft og kunnskap, og noen svak Fruentimmer er hun ikke.

Noen svak fruentimmer beskrives hun ikke som.

Prestekonen Fredrikke blir kalt Mo'er, og er beskrivende for den morsfigur hun gjør når hun tar seg av menigheten. Hun huser bøndene og er vertinne. Det er ikke bare presten som bruker «Mo'er» når hans snakker til henne, men blir også titulert som det i andre settinger. I en episode der presten snakker med noen hjelpetrequende bønder han treffer langs veien, skjønner bøndene at det er prestekonen det er snakk om når han snakker om «Mo'er»: «Mo'er skal sende hende lidt god Mad i Morgen, og saa skal jeg snart se hen til hende» (Winsnes, 1844, s. 18). Prestekonen lager mat til de trengende bøndene og får en moderlig omfavelse for prestesoknet. Når Fredrikke ikke blir omtalt som Mo'er blir hun nærmest konsekvent titulert som «Præstekonen». Fredrikke representerer dermed mer et yrke og en gruppeidentitet, enn at hennes individualitet vektlegges. Hanna Winsnes presiserer dermed prestekonen Fredrikkes samfunnsbyggende funksjon ved å referere til henne som prestekone i stedet for å bruke fornavnet hennes, og i tillegg tilegne Fredrikke en beskrivelse som skal gjelde prestekoner på et generelt grunnlag. Navnet til Amalie Fru Mohr kan også tolkes som et meningsbærende navn da Winsnes benytter seg av homofoni i Amalies etternavn. Mor og Mohr uttales likt, men staves ulikt. Selv om Winsnes stod for profesjonalisering av husmorsyrket på 1800-tallet (Melby,

1991, s. 187) blir likevel ikke Amalies etternavn «mor» løftet fram med en samfunnsbyggende funksjon som strekker seg utover hennes eget hjem.²¹

I *Det første Skridt* utfyller prestekonen Fredrikke idéen om samfunnsmoderlighet som en særegen kvinnelig og viktig sosial funksjon i samfunnet. Folkene som hører til prestegjeldet trenger hennes rådføring, kunnskaper og omsorg. Hun huser de litt forfjamsa brødrene sine, hun har ansvar for tjenestefolket og hun er overhodet i det lille samfunnets institusjon som prestegjeldet var. Fredrikke tar også imot bønder, lager mat til trengende, bruker medisinsk kunnskap til å lege sårede og hun forsøker å passe på at presten tar jobben sin på alvor.

Ellen Keys begrep om samfunnsmoderlighet kan brukes som et teoretisk begrep som belyser hvordan man kan forstå moderskap som et kvinnelig samfunnsbidrag. Selv om Keys begrep ble formulert først på begynnelsen av 1900-tallet (Gemzøe, 2019, s. 43), bygde Key begrepet videre på en refleksjon over kvinners samfunnsdeltakelse som hadde pågått i 1800-talls litteraturen og derfor kan dette begrepet også belyse Winsnes forståelse av moderskap. Keys forståelse av begrepet samfunnsmoderlighet innebærer en særegen evne kvinner har til å innta moderlige roller som på et eller annet vis er essensiell og uvurderlig for fellesskapsbygningen (Key, 1903, s. 250). Keys poeng er at alle kvinner, uansett posisjon og uavhengig av biologisk moderskap, kan utvikle samfunnsmoderlighet (Key, 1903, s. 248). Moderlighet i Keys tenkning er en grunnstein i samfunnet og nasjonen. Keys idéer var kontroversielle i hennes egen samtid liksom i dag, men hennes begrep om samfunnsmoderlighet er en teoretisk begrepsliggjøring av en tradisjon av emansipasjonstenkende om et kvinnelig og samfunnsbyggende ansvar som 1800-tallets kvinnelige forfattere skrev fram som kvinnes medborgerlige bidrag til nasjonen. En tankegang som Winsnes har bidratt til og som derfor kan synliggjøre de samfunnsmoderlighetspolitiske aspektene i Winsnes roman.

Litteraturviteren Claudia Lindén mener at Keys moderlighet baserer seg ikke på naturlige reflekser, men sosiale funksjoner, og dermed kan moderlighet ansees som abstrakt begrep og politisk identitet (Lindén, 2002, s. 184). Idéen om samfunnsmoderlighet kan brukes til å argumentere for kvinnes plass i samfunnet som aktive subjekt og for deres politiske deltakelse, og hvorfor *alle* kvinner måtte bli ansett som fullverdige medborgere (Key, 1903, s.

---

²¹ Å anse den private sfæren som et grunnlag for offentlig politikk ble senere et viktig anliggende for 1970-tallets kvinnebevegelse (Blom, 2005, s. 369). Likevel var ikke tanken om at det personlige som politisk etablert så sent som på 1970-tallet, allerede på begynnelsen av 1900-tallet jobbet for eksempel Katti Anker Møller og Johan Castberg med å innlemme kvinner, barn og familiers behov i statens ansvarsområder (Leira, 1989, s. 185). Denne utviklingen strekker seg tilbake til Hanna Winsnes, og hennes prosjekt med å tydeliggjøre kvinnes arbeid i hjemmet som samfunns viktig (Melby, 1991, s. 187).

250). Lindén synliggjør hvordan Key bruker kvinnes særegne posisjon til å hevde kvinnes medborgerskap gjennom å løfte fram kvinnes oppgaver og bidrag til samfunnet, som hadde falt vekk dersom alle kvinner forsvant fra samfunnet (Lindén, 2002, s. 187). Keys begrep om samfunnsmoderlighet begrepsliggjør hvordan prestekones samfunnsbyggende og moderlige ansvar plasseres i romanen. Rollen prestekonen Fredrikke gjør i det lille samfunnet springer ut ifra hennes kvinnelige moderlighet, høye moral og erfaringer fra hjemmets sfære. I Lindéns lesning av Key finner hun at samfunnsmoderlighet baserer seg på «pirmärt sociala funktioner och inte naturliga reflexer» (Lindén, 2002, s. 187). En slik definisjon speiler Fredrikkes handlinger i prestesoknet fordi hennes bidrag er nettopp gjennom sosiale funksjoner som hele prestesoknet trenger, hun blir et knutepunkt, og hun skrives på den måten fram som en samfunnsmoder.

Ruth Lister skriver i studien *Citizenship – Feminist Perspectives* at sosiologen og medborgerskapsforskeren T. H. Marshall bare har forholdt seg til forståelsen av medborgerskap som status i hans anerkjente essay *Citizenship and Social Class*. Lister mener at det ikke er tilstrekkelig å bare se på medborgerskapstermen som status fordi det historisk sett ekskluderer det som tradisjonelt har vært kvinners bidrag til samfunnet og staten (Lister, 2003, s. 14). For å synliggjøre kvinners politiske engasjement og de arenaene som kvinner både i for- og nåtid utspiller sine medborgerskap foreslår Lister at man må forholde seg til medborgerskap også som praksis (Lister, 2003, s. 15). Å forstå medborgerskap som praksis innebærer å ta høyde for alle bidrag personer har til statens gode (Lister, 2003, s. 128). Dersom man løfter fram Fredrikkes bidrag og ansvarsområder, som også gjelder på et overordnet plan for alle prestekoner, så vil hun ifølge Marshalls tradisjonelle medborgerskapsdefinisjon falle igjennom. Marshall baserer forståelsen av medborgerskap på en forståelse av at medborgerskap er en status gitt til dem som er fullverdige medlemmer i en stat (Marshall, 1983, 36), men fordi kravene til å bli ansett som fullverdig medborger på 1800-tallet baserte seg på å være en voksen, hvit, mann ble parallelt kvinners måte å kvalifisere seg som medborgere usynliggjort (Florin & Kvarnström, 2001, s. 14). Dersom man i stedet betrakter Fredrikkes bidrag til samfunnet i lys av Listers praksis-forståelse av medborgerskapsbegrepet (Lister, 2003, s. 128) kvalifiserer prestekonen Fredrikkes ansvar, plikter og bidrag henne til en kvinnelig medborger.

Slik som tidligere forklart blir Winsnes titulering av Fredrikke som prestekone en generalisering av prestekoner flest. Fredrikkes funksjon i L.'s prestegård i romanen løftes til et metaperspektiv og et budskap om hva prestekones samfunnsbidrag til nasjonen er skrives fram. For Fredrikke er ikke uenig med Amalie om at presten er god og snill, men han er for løssluppen. Ergrelsen

over ektemannens oppførsel blir også et tema for barneoppdragelsen til presteparet som har en biologisk sønn i tillegg til å ta til seg to barn, Ernst og Helga. Ernst er ungdom når han kommer til prestegården og han skal gå i skole hos presten. Det andre barnet er taterjenten Helga, hun var liten da hun kom til prestefolket og som prestekonen får et nært forhold til. Prestekonen mener hennes biologiske sønn ikke får god nok oppdragelse hjemme hos presten og derfor har han blitt «sendt til Christiania for at benytte Skolen derinde, da Moderen forstod, at han havde formegen Frihed hjemme» (Winsnes, 1844, s. 36). Fredrikkes moderlige, moralske ansvar leder til at hun til og med sender bort sin biologiske sønn for at han skal få moralsk oppdragelse og kunnskap nettopp fordi han skal kunne bidra til samfunnet som voksen.

Fredrikkes moralske og samfunnsbyggende avgjørelse om å sende sønnen på kostskole står i kontrast i kontrast til Amalie som forholder seg til moderskapets moralske ansvar på en annen måte. Herr Mohr har lyst å sende Ernst hjemmefra til et sted han kan dannes fordi Amalie «undergrov den Følelse for Redelighed, som Faderen søgte at insprente sine Børn» (Winsnes, 1844, s. 15). Amalie blir knust av tanken om å sende vekk sønnen, svogeren til Amalie overhører samtalen om Ernsts framtid, og svogeren foreslår en løsning:

‘Var jeg i min Broders Sted, saa sendte jeg ikke Ernst paa Skolen, han er for fiin og spæd til slig Traktement. Nei! Jeg vilde see ham til Præsten P.; det er en Mand der er skikket til at opdrage den gode velsignede Dreng [...]’
‘Og De troer ikke, at Hr. P. bruger Pryl?’
‘Ikke en Irettesættelse engang. Ernst kom til at have sin egen Villie, og leve som en Koe i en grøn Eng.’
(Winsnes, 1844, ss. 16-7)

Svogeren foreslår å sende Ernst til presten for å bli oppdratt der, fordi presten er ikke streng og Ernst vil kunne høste mange goder derifra. Friheten som presten gir i barneoppdragelsen anser Fredrikke som et problem for deres sønns dannelse og oppdragelse, mens den samme friheten anser Amalie som bra for hennes sønn og er selve grunnen for at hun vil at Ernst skal gå i skole hos presten.

Taterbarnet Helga blir tatt inn som prestefolkets fosterdatter fordi «de gode Præstefolk følte en saainderlig Medlidenhed med det smukke syge Barn, der var bestemt til et saa elendig Liv [...]» (Winsnes, 1844, s. 30). Kari Melby skriver i artikkelen «Hanna Winsnes og standsinteressene» at Hanna Winsnes’ forfatterskap og hennes rolle i samfunnet hører til i en folkeopplysningstradisjon sammen med Eilert Sundt, med en forståelse av at borgere skulle oppsøke fattige for å gi dem moralsk oppdragelse og bevirke sosial forsoning (Melby, 1991, s. 189). Borgerskapets moralske og oppdragende plass i samfunnet kommer til syne igjennom

prestefolket som vil ta til seg et pent barn som «var bestemt til et saa elendig Liv [...]» (Winsnes, 1844, s. 30) blant taterfølget.

Forholdet mellom prestekonen og Helga utvikler seg til å bli et forhold basert på kjærlighet og prestekonen «elskede Helga» (Winsnes, 1844, ss.44-5). I Lindéns sin lesning av Keys idé om samfunnsmoderlighet finner Lindén moderkjærligheten som en viktig faktor i Keys forestilling om samfunnsmoderen. Moderkjærligheten mener Key er uavhengig av barnefødsel, men moderkjærligheten er en viss måte å forholde seg til et barn uavhengig av det biologiske moderskapet (Key, 1903, s. 248). For Key er det moderkjærligheten som kulturfenomen som er interessant, som Lindén løfter fram i sin tolkning av Key (Lindén, 2002, s. 180) og prestekonen i *Det første Skridt* oppfyller det som Kari Melby kaller for 1800-tallets embetsstand filantropisk plikt med å oppdra og danne lavere sosiale klasser (Melby, 1991, s. 189). *Det første Skridts* prestekone viser sine evner til moderkjærlighet når hun ser forbi fosterbarnets biologiske opphav, og elsker Helga.

Det er imidlertid ikke alle i prestegården som liker «at En af Barlinfølget skulde bo under samme Tag [...]» (Winsnes, 1844, s. 31), og Morbroder, altså Fredrikkes bror, anklager Helga som tyv når han plutselig savner noen penger fra skatollet sitt. Morbroder mener Helga ikke er til å stole på grunn av hennes etnisitet, men prestekonen mener hun er til å stole på fordi hun har fått en god *opdragelse* og sier imot sin bror:

‘Hvor kan du nære nogen Stygt for Helga?’ sagde hans Søster til en slig Yttring, ‘hun har jo faaet en god Opdragelse, og er den trofaste af alle vore Tjenestefolk.’

‘Men Arten, Arten, Fredrikke! Du kan tro mig det ligger i Blodet, det er farligt at have med slige Folk at bestille, og det vil engang vise sig.’

Præstekonen paastod, at Menneskets Karakter beroede mest paa Opdragelsen; hendes Broder taug omsider, men beholdt sin Mening. (Winsnes, 1844, s. 32)

Helgas fostermor holder fast ved at Helga umulig kan ha stjålet pengene til Morbroder, og forankrer det i den gode oppdragelsen hun har gitt Helga. Det skapes en diskusjon om arv og miljø. Fredrikke er overbevist om at oppdragelsen hun har gitt Helga har lært henne at man ikke skal stjele og på den måten oppdratt Helga til å bli en god medborger. I tillegg beskriver Fredrikke som den mest trofaste og kommer samtidig med et stikk til tjenestefolket som ikke er like trofast som Helga. Morbroder mener Helga likevel ikke er til å stole på fordi det ligger i hennes blod, altså natur og arv, å stjele. Fortelleren bryter inn og sier helt spesifikt at prestekonen Fredrikke er overbevist om at det er i barneoppdragelsen at menneskers karakter, og dermed moral, skapes.

Jeg har tidligere sitert den melodramatiske scenen der Morbroder finner det han tror er bevis for at Helga er tyven. Det finnes grunn for å komme tilbake til den scenen her, for å tydeliggjøre hvordan Fredrikke fremdeles er overbevist om Helgas uskyld, og er opptatt av å behandle Helga med en moderlig kjærlighet selv når alle andre mener at Helga må kastes ut av prestegården:

[M]ed Taarer foreholdt hun hende det Hæslige ved hendes Feiltrin, men lovede hende Tilgivelse, hvis hun vilde forbedre sig. Helga kastede sig paa Knæ for den elskede Pleiemoder, takkede for hendes store Godhed, og tilføiede, at hun maaskee ikke var saa skyldig, som man troede.

‘Har Nogen forført dig Helga.’

‘Nei! ak nei, der har ingen Anden Deel deri.’

‘Jeg troer der stikker noget Anden under dette,’ sagde den kloge Kone, og tænkte paa Pigens hæslige Moder. (Winsnes, 1844, ss. 45-6)

Fredrikke tror på at Helga forteller sannheten og har lyst å gi fosterdatteren tilgivelse. Helga nekter å fortelle hvem som egentlig har stjålet pengene og fostermoren er nødt til å utvise henne fra prestegården selv om hun ikke har lyst, fordi alle andre enn henne er sikker på at Helga er tyven. Fremdeles preges framstillingen av Helgas oppdragelse av arv- og miljødiskusjonen. Fredrikke kommer også til å tenke på Ingrid's påvirkning på Helga, og finner det som forklaringen på hvorfor Helga har gjort en så «Hæslig» feil som å stjele. Selv om fostermoren tvinges av de andre på prestegården til å forvise Helga, glemmer hun aldri jenten som hun tok til seg, og tar henne imot med åpne armer når Helga dukker opp mange år senere.

Helga kommer utfor en stor ulykke når hun forsøker å rømme fra en mann som vil bortføre henne. Det er en gjetergutt fra L.s prestegård som finner Helga hardt skadet i en steinrøys, og tar henne med tilbake til prestegården. Den skadde sier sammen ved føttene til Prestekonen og sier: «Forbarm Dem over mig» (Winsnes, 1844, s. 130). Prestekonen gjør som Helga ber om uten å nøle, og det kommer en viktig skildring av Prestekonenes kunnskaper og morskjærlighet:

Præstekonen blev yderst forfærdet; men hun var ikke af de fine Damer, der besvime ved enhver Forskrækkelse; hendes Maneer var at tænke paa Raad og Hjælp.

‘Helga, mit kjære Barn! hvor kommer Du fra i denne Tilstand?’ sagde hun meget bevæget. ‘Tak, at Du tyede til den, der saa gjerne vil hjelpe Dig. Kald øieblikkelig paa en af Pigerne, Jomfru! vi maa faa hende til sengs.’ [...]

‘Helga skal dø i Fred i mit Huus.’ Som livløs blev hun bragt til sengs, og Præstekonen anvendte sin hele Gunst for at redde hende; men selv en bedre Læges Gunst havde her været unyttig, Helgas Timeglas var udrunden. [...] Helga talte aldrig mere; hun fastede sine halvbrunste Øine paa sin Pleiemoder, og i det et Smiil udbredte sig over hendes Ansigt, lukkede hun dem for evig. (Winsnes, 1844, ss. 131-2)

Prestekonen forbarmer seg over Helga som om hun er hennes eget barn, og hun lar seg ikke skremme av en sjokkerende situasjon. I stedet tenker hun ut løsninger, viser handlekraft og prøver å redde Helga med sine medisinske kunnskaper. Hun utbryter takknemlighet for at Helga har oppsøkt henne, og hun er beskyttende ovenfor fosterdatteren som er døende. Fostermoren viser en strek morskjærighet ovenfor Helga, og overser feilene Helga gjør. Winsnes bruker et eget begrep på fostermoren Fredrikke, nemlig pleiemoder. Litteraturviter Anna Bohlin har forsket på kvinnelig medborgerskap i nordisk 1840-talls litteratur og løfter fram hvordan Fredrika Bremer anvender begrepet *den andra moderen* om kvinner som har moderlige evner og posisjonering i samfunnet uten å nødvendigvis være biologisk mor selv (Bohlin, 2016, s. 88). *Den andra moderen* er en beskytterinne, lege, omsorgsperson som har moderlige egenskaper som skal komme nasjonen til gode (Bohlin, 2016, s. 88). På samme måte som Bremers *den andra moderen* stilles i en særegen og moralsk bærende posisjon som en moder, en kvinnelig medborger, så stilles prestekonen Fredrikke i samme posisjon. Winsnes bruker sitt eget begrep *pleiemoderen* for Fredrikke som skrives fram som denne kvinnen med moderlige omsorgsegenskaper. Bohlin kobler Bremers begrep *den andra moderen* til Keys begrep om samfunnsmoderlighet (Bohlin, 2008, s. 90-1). Pleiemoderen hos Winsnes er kvinnen som skaper og produserer en medborgerlig moral og har et oppdragelsesansvar som strekker seg ut til hele samfunnet og nasjonen. Winsnes' *pleiemoder* kan på det settet forstås som Keys begrepsliggjøring av disse kvinneegenskapene i hennes begrep *samfunnsmoder* (Key, 1903, s. 250), på lik linje med Bremers *den andra moderen*.

Amalie er i likhet med prestekonen både en biologisk mor og en fostermor, men hun blir aldri titulert som *pleiemoder* av Winsnes. Jeg har tidligere sitert episoden der Elise forteller om sitt biologiske moderskap til Alexander. Da forklarer Elise at Amalies motivasjon til å ta til seg Alexander var for å gjenvinne kjærighet hos ektemannen og det var ikke morskjærighet som styrte henne. Fostersønnen Alexander blir på den måten en brikke i Amalies spill om å oppnå en annen form for kjærighet enn den oppofrende morskjærigheten. Morskjærigheten kommer fram i Amalie når hun får sin egen biologiske sønn, men hos Ernst hadde Amalie «en evig Kilde til Medlidenhet i hendes Hjerte, saa at den ved at flyde sammen med Moderkjærighedens rige Strøm, bragte denne til at gaa over sine Bredder og saaledes maatte bringe Skade istedenfor Velsignelse» (Winsnes, 1844, s. 14). Slik som jeg tidligere har vist at Amalies morskjærighet leder feil, skrives det her helt spesifikt at når Amalies store medlidenhet blandes med morskjærigheten blir dette utgangspunkt for ulykke. Den onde stemor er en kjent type som går igjen i eventyrsjangeren og knyttes til ondskap og utnyttelse av sine stebarn. I *Det første Skridt*

taler aldri Winsnes om den onde stemor, men Winsnes vrir litt på forestillingen om den onde mor og plasserer Amalie som den onde og umoralske fostermor i romanen.

I *Det første Skridt* blir den oppofrende morskjærligheten det mest moralsk høytstående i romanen, mens det umoralske moderskapet får samfunnsoppløsende konsekvenser. Slik som nevnt tidligere er Frode Ulvunds funn var at moral var en viktig vurderingsfaktor for hvem som skulle bli innlemmet i medborgerskapet i Norge etter 1814 (Ulvund, 2017, s. 220). Moral blir også en viktig vurderingsfaktor i romanen om kvinnene er egnet som kvinnelige medborgere, og moralen gjenspeiles i kvinnenes samfunnsmoderlige evner som å vise morskjærlighet til andre sine barn og ta ansvar for et lokalsamfunn som Fredrikke gjør.

5.2 Lærerinnen Elise og taterfølgets leder Ingrid

Lærerinnen Elise har i likhet med prestekonen Fredrikke et moderlig ansvarsområde i samfunnet som strekker seg utover hennes biologiske moderskap. På lik linje som Fredrikke tituleres med navnet på yrket hennes, blir også Elises yrke presisert av Winsnes. Individualiteten til Elise skinner mer igjennom enn hos prestekonen Fredrikke da Elise ofte blir titulert med fornavnet. I tillegg har hennes kroppsspråk ofte en melodramatisk tone som gjenspeiler hennes tanker og følelsesliv, som kommer spesielt til uttrykk når Elise er i nærheten av Alexander.

Elise flytter til Trondheim og åpner en pikeskole da kusinen ikke lenger trengte henne som barnepike og lærer. På pikeskolen har Elise en moderlig omfavelse av elevene sine og «Der herskede et kjærlig Forhold imellom Lærerinden og Eleverne [...]» (Winsnes, 1844, s. 3). Det kjærlige forholdet mellom elevene og lærerinnen underbygger at Elise er i stand til å vise kjærlighet til andre barn. Den barnløse lærerinnen beskrives som en kvinne som er i stand til å elske andre sine barn som sitt eget, som hennes nære forhold til Amalies eldste sønn Alexander. Bakgrunnen for Elises hengivende kjærlighet forklares:

En ædel og følende Kvinde maa stedse have Noget, som hun kan elske med sin hele Sjæl, og jo mere Døden frariver hende, jo mere bliver Kjærligheden concentreret og henvendt paa det Lidet hun har tilbage. Manden kan nedsænke sig i Studeringer, han kan glemme sit Savn over sin Grublen, eller han kan glæde sig i sin Hæder, naar han virker for det Offentliges Vel; men Kvindens Virkefreds er saa snever, hun maa have en enkelt Gjenstand, hvortil hun kan hænge sit Hjerte, og som hun kan gjøre lykkelig med sin Omhu og sin Kjærlighed. Denne Gjenstand for Elises Kjærlighed var Alexander Mohr, hennes Kousines ældste Søn. (Winsnes, 1844, s. 3)

Fortelleren forklarer at enhver edel kvinne må ha noen å elske av hele sin sjel, og sidestiller den oppofrende og voldsomme kjærligheten med mannens «virke for det Offentliges Vel»

(Winsnes, 1844, s. 3). Elise er en edel og «følende» (Winsnes, 1844, s.3) kvinne og derfor må hun plassere all sin kraft og innsats i kjærlighet til et annet menneske som hun kan gjøre lykkelig og denne oppgaven er det som sidestilles med mennenes virke for «Offentligens Vel» (Winsnes, 1844, s. 3). I sitatet over forklarer fortelleren at menn har en annen måte å takle sorg på enn kvinner og at menn har en annen mulighet enn kvinner til å leve ut sine medborgerskap. En god moralsk *mannlig* medborger formidler kunnskap og gjør en innsats for «Offentligens Vel» (Winsnes, 1844, s. 3). En god moralsk *kvinnelig* medborger derimot gir av seg selv, er kjærlig og oppofrende. Fortellerens utbrodering om kvinner og menn sine plasseringer i samfunnet er en av de viktigste stedene der fortelleren uttrykkelig diskuterer kvinnelig medborgerskap. Fortelleren gjør selv koblingen mellom medborgerskap, offentlighet, personlige følelser og kjønn. Florin og Kvarnström underbygger at det fantes en kjønnsdelt oppfattelse av menn og kvinners bidrag i samfunnet, og poengterer at kvinners bidrag var knyttet til den moderlige og oppdragende rollen i samfunnet, mens menn hadde en politisk rolle i samfunnet. Akkurat slik som fortelleren i *Det første Skridt* beskriver samfunnssituasjonen. Den moderlige og oppdragende rollen til 1800-tallets kvinner mener Florin og Kvarnström at var relatert til «föreställningarna om hennes biologiska bestämmelse [...]» (Florin & Kvarnström, 2001, s. 24) og de påpeker at moderskap var tett sammenkoblet med det kvinnelige medborgerskapet.

Lister sin formulering om medborgerskap som praksis, og ikke bare som status, vil kunne validere Winsnes' samfunnsmødre i medborgerskapstermen til og med i et 1800-talls perspektiv. Medborgerskap som praksis tar høyde for at de arenaene som eksempelvis hjemmet og oppdragelse også er et bidrag som er viktige for samfunnets oppbyggelse (Lister, 2003, s. 159-6). Lister mener den private sfæren er viktig i en stats medborgerskap, og hun nyter Ken Plummers begrep «intimt» medborgerskap for å argumentere for at kjønnsdelt arbeidsfordeling i hjemmet er et offentlig diskusjonsemne og ikke en privatsak (Lister, 2003, s. 123). Fortelleren i *Det første Skridt* belyser kvinnenens plass i hjemmet og det kjønnsdelte samfunnet med Listers forslag om medborgerskapet forstått som praksis. Med det intime medborgerskapet kan framskrivningen av de «typiske» og særegne kvinnerollene forstås som et uttrykk for hevdelse av det kvinnelige medborgerskapets viktighet for nasjonen.

Dersom man igjen tar opp tråden om Elises kjærlighet for Alexander, så framstår det først i romanen som om Elise elsker en annen kvinnes barn som sitt eget. På slutten avdekkes hemmeligheten om at Alexander er hennes biologiske sønn, og morskjærligheten til Elise skrives fram får betydning på flere plan. Lindén mener at Keys begrep om samfunnsmoderlighet hviler på den barnløse kvinnen som evner å vise morskjærlighet, for det er bare den barnløse,

men moderlige kvinnen som kan «fugera som universaliserande princip, och förvandla *moderligheten* från biologisk funktion till politisk imperativ» (Lindén, 2002, s. 184). Ved å legge fram en forestilling av lærerinnen Elise som en barnløs kvinne som klarer å vise morskjærighet til andre sine barn, understrekes hennes rolle som en samfunnsmoder. Forståelsen av Elises moderlighet som samfunnsbyggende funksjon får likevel et litt annet grunnlag når det viser seg at Elise er Alexander sin biologiske mor. Elises moderlighet for sine elever, og senere Stella og Helga, er Elises viktigste samfunnsinnsats, men den springer likevel ut av et biologisk moderskap. Utgangspunkt for Elise til å bli lærerinne var at hun skulle være lærerinnen til Alexander mens han var liten for å kunne holde kontakten og bidra i hans barneoppdragelse. Hun flytter så til Trondheim og oppretter en pikeskole der parallelt med at Alexander blir sendt på latinskole i Trondheim. Stella bruker Elise mye tid på fordi det utvikler seg et kjærlighetsforhold mellom Stella og Alexander, og Helga som ungdom blir tatt under vingene av Elise fordi Alexander ber Elise om å hjelpe Helga. Det politiske imperative som Elise gjør som lærerinne mister en del av sin kraft når det viser seg at hun er Alexanders tante, og dermed får prestekonen Fredrikke et sterkere alibi for sin rolle som samfunnsmoder.

Dersom man i stedet ser Elises oppofrelser og handlinger i lys av termen aktivt medborgerskap kan det endre posisjoneringen til Elises medborgerskap. Nira Yuval-Davis og Noor Jdid skriver om aktivt medborgerskap og det innebærer en forståelse om at alle kan på den ene eller andre måten bidra til samfunnet (Yuval-Davis, 1997, s. 78; Jdid, 2021, s. 47). Forståelsen rundt aktivt medborgerskap spiller videre på medborgerskap forstått som praksis, og Elises aktive medborgerskap er nettopp å danne og oppdra neste generasjons medborgere. Den bakenforliggende drivkraften blir irrelevant fordi det kommer samfunnet til gode. Samtidig er det et poeng hos Winsnes at den moderlige kjærligheten skaper de kvinnelige samfunnsbidragene.

I romanen er Elises melodramatiske kroppsspråk et ytre tegn på morskjærigheten, som i sin tur kobler Elise til det kvinnelige medborgerskapet. Ved en anledning Alexander besøker Elise blir hun så rørt av det uanmeldte besøket at hun begynner å gråte og rødme når hun ser ham komme utenfor, som er eksempel på det melodramatiske kroppsspråket Elise har. De melodramatiske følelsene vil hun ikke vise til Alexander, da hun ikke vil påvirke ham på en dårlig måte slik at han skal miste sin mannlige karakter:

Gud velsigne ham! O, Gud velsigne ham! sagde hun blidt, og et Par Taarer stjal sig fram i de mørke øine; men det var kun i ensomme Timer, at Elise saaledes overlod sig til sin altfor store Følsomhed, i Drengens Nærværelse viste hun sig aldrig saaledes. Hun var for klog og hun vilde ham for vel, til at ville gjøre ham

blød og kvindelig, og hun havde atter sit milde og rolige Udseende, da Alexander stak sit krøllede Hoved ind af Døren. (Winsnes, 1844, s. 4)

Leseren skal forstå at Elise har sterke og opprivende følelser for Alexander, men leseren skal også forstå betydningen av at Elise velger å ikke vise dem ovenfor Alexander. Det er med overlegg at Elise skjuler sine sanne følelser. Elise forsøker å oppdra en god medborger av Alexander, og dermed kan hun ikke gjøre han bløt og kvinnelig. I tillegg skal det føre leseren inn på sporet av den store familiehemmeligheten og romanens store gåte. Opprivende familiehemmeligheter, store følelser og kvinner som forsøker å tydeliggjøre sin skjebne gjennom teatralisk oppførsel og tomme ord er typisk melodramatiske trekk (Karlson, 2002, s. 24; Hamm, 2006, s. 67 & 100). Fortelleren beskriver Elise som en person som har «mange Spor av af dyb Følelse, af ustandne Lidelser og tilkjæmpet Ro [...]» (Winsnes, 1844, s. 2). Beskrivelsene av Elise markerer hennes moralske kvaliteter og de er et resultat av hennes personlige historie og følelser. Elise ofrer seg selv for andre som eksempelvis gjennom jobben hun gjør som kunnskapsformidler til elevene hennes, og fortelleren forklarer:

Der herskede et kjærlig Forhold imellem Lærerinden og Eleverne; men, da hendes Nervesystem var svækket ved Sorg og ved Kampen imod et heftigt Temperament, saa følte hun sig ofte udmattet, og der klang som oftest et hemmeligt 'Gudskelov' i hendes Indre, naar Klokkeren forskyndte hendes Frihedstid (Winsnes, 1844, s. 3)

Ikke bare har Elise et melodramatisk kroppsspråk, hennes karakter er melodramatisk i seg selv. Selv om hun er full av sorg og tristesse finner hun arbeidet som barnepike for Alexander og Ernst givende og hun føler seg nyttig: «Denne tanke gav hende atter mod til Livet, og hun gjorde sig selv det Løfte, at anvende alle sine Evner for sine Venners Lykke» (Winsnes, 1844, s. 3). Elise bruker altså ikke de overveldende følelsene til å syns synd i seg selv. Tvert om bruker hun all sin kraft og alle sine evner til å skape andre sin lykke. Dette gjør hun ved å være kjærlig, omsorgsfull og oppofrende, og hun leger sin egen tristhet ved å hjelpe andre.

Morskjærligheten til Elise kobles til hennes melodramatiske kroppsspråk. Spesielt får rødmen til lærerinnen en sentral plassering i framstillingen av hennes oppofrende morskjærlighet. Torill Moi argumenterer for at rødme i *Amtmandens Døttre* er et ytre tegn hos de overfladiske kvinnene som mangler sjelelig dybde og evne til å elske dypt og inderlig (Moi, 2014, s. 46). Tvert om finner man rødme som et tegn på dybde, kjærlighet og sjelelig begjær hos kvinnene i *Det første Skridt*. Selv den blekeste av dem alle, Elise, rødmer i nærvær av sitt livs største kjærlighet, sønnen Alexander. Elise skjuler både tårer og rødme ovenfor Alexander for å ikke gjøre ham «blød og kvindelig» (Winsnes, 1844, s. 4), som den lidende og oppofrende kvinnen

hun er. En av anledningene der Elise rødmer fordi hun får besøk av Alexander, blir det tydelig at rødmen speiler morskjærligheten hennes:

[M]en en glad Anelse foer igjennem hendes Hjerte ved Synet af hans Skikkelse [...] og i vilde, i Udbruddet af sine heftige Følelser, kastet sig om han Hals; men hun stansede nogle Skridt foran ham, i det hun betænkte, at han nu var en Mand, og at en saadan Omfavnelse ikke længer var passende. Denne Tanke jagede Blodet op i hendes blege Kinder [...]. (Winsnes, 1844, ss. 75-6)

Rødmen som speiler den kvinnelige sjelen er autentisk og ærlig fordi rødmen kommer rett fra hjertet. Det er hjertet som pumper blodet opp i hennes ellers hvite kinn, og dermed blir også rødmen et tegn på en pulserende og naturtro kvinne. Årsaken til Elises rødme er ikke denne gangen kun fordi han kommer på besøk, men fordi hun skjønner at det ikke lenger sømmer seg for en tante å klemme nevøen som nå har blitt en voksen mann. De sosiale kutymene setter grenser for hennes utløp for den morskjærligheten hun har for Alexander. Moi argumenterer for at det er de bleke, men uttrykksfulle, ansiktene som viser om en kvinne har sjel i *Amtmandens Døttre* (Moi, 2014, s. 44).²² Tvert om er Elises rødme et ansiktsuttrykk i seg selv om symboliserer hennes dype sjel og kjærligheten hun besitter.

Blekhet i *Det første Skridt* kan også sees i sammenheng med de medborgerskapelige egenskapene til kvinnene. Elises blekhet er en form for hvithet som på den ene siden kan symbolisere spinkelhet, lidelse og død, akkurat som Moi mener at blekhet fungerer i Collets roman (Moi, 2014, s. 15). Lidelsen og døden har kommet som følge av dyp, sjelelig sorg og oppofrelse slik som man kan finne i Elises ansikt: «Hun havde aldrig besiddet Skjønhed; men den, der endnu i hendes nærværende Alder kastede er Blik paa dette magre blege Ansigt, opdagede saa mange Spor af dyb Følelse, af ustandne Lidelser og tilkjæmpet ro [...]» (Winsnes, 1844, s. 2). Des mer en kvinne har lidd, des høyere status har hun (Moi, 2014, s. 46). Elises bunnløse sorger kommer over mannen som døde til havs og sønnen som hun gav fra seg.

Rødmen og blekheten til Elise blir kroppslige tegn på hennes oppofrende moderskap. Til sammenligning mener Else I. Wiestad at Jean-Jacques Rousseau sin idealkvinne skulle vie hele seg til rollen som mor (Wiestad, 1989, 72-3). Det ligger imidlertid en forskjell i det Wiestad mener at Rousseaus moderskap er en underkastelse i seg selv og bare når mødrene underkaster seg menn er de moralsk gode mødre (Wiestad, 1989, s. 60 & 89), mens hos Winsnes blir det oppofrende moderskapet tegn på moral hos kvinnene. Det er Elises oppofrende moderskap som plasserer henne som en moralsk bidragsyter til samfunnet og på den måten tydeliggjør Elises

---

²² Moi trekker også paralleller til hovedpersonen Corinne i Mme de Staëls roman *Corinne, eller Italia* (1807). Der Corinnes ansikt beskrives som det mest uttrykksfulle, men det er også tynt og blekt. (Moi, 2014, s. 44).

politiske imperativ som kvinnelig medborger. Winsnes tydeliggjør av kvinnes viktige posisjon i hjemmet og mødre er en tankegang som Simone de Beauvoir på 1940-tallet tar avstand fra. Beauvoir mente at kvinnene var undertrykte individ i et patriarkat, og så lenge kvinner ble begrenset til å kun opptre i hjemmet kunne kvinnene verken bli gode mødre eller medborgere (Beauvoir, 2000, s. 594). Beauvoir fant det paradoksalt at kvinner ikke fikk hevde sin rett som medborgere, men ble tildelt den viktigste samfunnsoppgaven som hun mente var å oppdra barn (Beauvoir, 2000, s. 625). Ut på 70-tallet mener en annen feministisk teoretiker, Adrienne Rich, at femininitet og moderskap burde være selve sentrum for politikken, og på den måten hevdet hun kvinnes samfunnsbidrag som den viktigste delen av samfunnet (Rich, 1976, s. 283). Rich deler altså Winsnes forståelse om at moderskap er det mest elementære i samfunnsbyggingen og derfor bør være grunnlaget for all politisk føring. Selv om Beauvoir tok sterk avstand fra forståelsen om hjemmet som kvinnes eneste sfære, mente også hun at moderskap var den viktigste samfunnsoppgaven. Hvordan man skal forholde seg til moderskap har altså forandret seg igjennom tidene, og i romanen skrives Elises oppofrende måte å forholde seg til moderskapet på som viktig i Alexanders mønstring til å bli en god medborger. Elises blekhet og rødme er hennes ytre tegn på morskjærligheten og det oppofrende moderskapet, og hennes moderskap blir dermed forhøyet i romanens forhold til moral.

Til forskjell fra lærerinnen Elise har ikke taterkvinnen Ingrid melodramatiske trekk. Ingrids moderskap sitter ikke fast i ytre trekk som i ansiktet, væremåten og hennes kropp slik som hos Elise. Framtoningen til Ingrid blir i sin helhet nærmest en pikaresk skildring fra fortellerens side, som en pikaro.²³ Ingrid er nemlig en leder med makt over et lokalsamfunn, akkurat slik som Elise er leder for sine skoleelever og Fredrikke er leder sitt hushold. Dersom man tar høyde for det Minken skriver i sin avhandling om omreisende folk før 1850 fikk ledere for omreisende folk ekstra streng straff om de ble oppdaget (Minken, 2011, s. 243). En leder for et omreisende folk ble tvert om oppfattet som en nobel leder for hele samfunnets oppbygging. Likevel er det ikke til å stikke under en stol at fortelleren tilskriver Ingrid en del ansvar og makt som leder for en hel gruppe med mennesker. Til og med innad i Barlinfølget er de ikke så begeistret for Ingrids lederskikkelse:

Dette bestod da Ernst først mødtes med dem, blot af fire Personer: Helga, hendes Moder, en stor stærk Karl, Ole Busk, og en halvoren Dreng, Knud Lie. Man saae ved føste Øiekast, at Ingrid var den Befalende; men man saae ogsaa paa de Grimasler, som Mandfolkene gjorde til hinanden, naar hun vendte dem

---

²³ Ikke til forveksling av pikareskroman som sjanger der hovedpersonen ofte er pikaroen og jeg-fortelleren i handlingen (Ridderstrøm, 2021, s. 1), noe som Ingrid ikke er i *Det første Skridt*.

Ryggen, at det ikke var et Kjærlighedens, men Frygtens og Egennyttens Herredømme, hun førte. (Winsnes, 1844, s. 84)

Ingrid er ingen kjærlig leder og hennes autoritet baserer seg på frykt, stikk motsatt til Elise og Fredrikkes lederskikkelser. Helge Ridderstrøm skriver i *Pikareskroman* at pikaroen ofte er en evig omreisende, bedragersk antihelt som er en kjeltring. Pikaroen gjør hva som helst for å oppnå ting som er til pikaroens fordel. Den evige driven og nøden pikaroen står ovenfor gjør han eller henne til «oppfinnsom og utspekulert, slu og utilregnelig» (Ridderstrøm, 2021, s. 2). Handlingene og tankesettet til pikaroen er fragmentert og umoralsk i forhold til hva som ansees som ærefullt etter tidens standard. Det umoralske ved pikaroen ligger i blodet og sjelen og preger alt ved livet hans eller hennes (Ridderstrøm, 2021, s. 30). Ingrids mål som leder er egoistiske og egennyttige, og selv ikke hennes egne undersåtter liker henne.

Til forskjell fra Fredrikke, og tilsynelatende Elise, klarer ikke Ingrid å elske andre enn sitt biologiske barn. Ingrid tok også til seg et barn lenge før handlingen foregår i romanen. Fortelleren utbroderer om Ingrids intensiver bak å ta til seg et fosterbarn var å bruke barnet til tigging og på den måten tjene penger på ham. Det var ikke for å nære og danne barnet med morskjærlighet:

Knud var endog et Produkt af hendes egen Opdragelse; hun havde faaet ham medens han var et lidet og sygeligt Barn for at betle med, og siden sporet gode Anleg hos Drengen [...]. Og Ingrid havde Glæde af sin Discipel, det var Synd at sige Andet; Knud blev hendes høire Haand. (Winsnes, 1844, s. 86)

Fortelleren legger det fram som om at Ingrids baktanker med å ta til seg et barn ikke baserte seg på et ønske om å gi et morløst barn den kvinnelige morskjærligheten, men fortelleren hevder at hun kun tenkte på profitt og utnyttelse av barnet. Dette står i kontrast til forholdet Ingrid har til sitt eget biologiske barn og fortelleren sier om Ingrids kjærlighet til Helga: «Af alle gode Følelser er vel Moderkjærligheten den sidste, der uddør i en fordærvet Kvindes Hjerte» (Winsnes, 1844, s. 35). Ingrids morskjærlighet ovenfor Helga viser at hun setter Helga høyest av alle, og morskjærligheten er det siste som varer til siste stund selv når det ikke finnes noe annet godt i hjertet til Ingrid. Morskjærligheten gjør at Ingrid er villig til å oppofre seg for Helgas beste, og er en mulig forklaring på hvorfor hun gir fra seg barnet til en annen kvinne. En del av det å elske Helga blir å la prestekonen oppdra Helga og gi henne den dannelsen og livet hun fortjener, selv om Ingrid ikke har lyst å gi fra seg Helga: «[...] Moderen syntes i Førstningen ikke om dette Forslag, da Opdragelsen ikke koster betydelig ved denne fire Levemaade [men] hun også undte Barnet den gode Forpleining, saa lod hun dem beholde det» (Winsnes, 1844, s.30-1). Ut i fra hvordan fortelleren legger fram fostermoderskapet til Ingrid

virker det som at Ingrid ikke evner å gi morskjærighet til andre barn enn sitt eget biologiske barn.

Ingrids moderskapelige funksjoner i samfunnet kommer til i rollene hun gjør som leder for Barlinfølget og gjennom moderskapet til Helga og til Kund. Ingrid oppdrar Knud til å bli en tyv, og utnytter at han var et lite, sykt og foreldreløst barn. Dermed forsøker ikke Ingrid å utvikle egenskaper hos Knud som kan komme til nytte for samfunnet når han blir voksen. Barlinfølget er en omreisende gruppe som ikke ble sett på som en samfunnsnyttig instans for nasjonens fellesskap, jmf. Minken om omreisende grupper som samfunnsfiende (Minken, 2011, s. 150). Morskjærigheten til Helga kan forstås som sterk, men det er som nevnt kun til sitt biologiske barn at hun har denne morskjærigheten. Slik som tidligere nevnt trekker Lindén en slutning om at Key forholder seg til morskjærighet som et politisk imperativ så lenge morskjærigheten ikke baserer seg på et biologisk moderskap (Lindén, 2002, s. 184). Ingrids måte å forholde seg til moderskapet gjør henne på den måten ikke til en samfunnsmoder, jmf. Keys definisjon av samfunnsmoderlighet (Key, 1903, s. 250), fordi hennes moderlighet ikke produserer moral til anliggende for fellesskapet.

5.3 Oppdragelsens konsekvens for neste generasjon

Det første Skridt følger dannelsesutviklingen til fire barn. Gjennom analepser får leseren bruddstykker om hvilken oppdragelse barna har fått, og mot slutten av romanen får vi vite hvordan det ender for barna når de har blitt unge voksne. To av barnas skjebner ender det godt med, mens de to andre dør. Hvordan livene utvikler seg for de fire peker tilbake på hvilken oppdragelse mødrene gav dem. Ungdommene er konstruert motsatspar liksom mødrene. Først vil analysen ta for seg motsetningene man finner hos brødrene Alexander og Ernst, deretter vil analysen ta for seg de to unge kvinnene og heltinnene Stella og Helga.

5.3.1 Alexander og Ernst – helten og antihelten

Romanens store helt er Alexander Mohr, det noterer blant andre Garnaas og Mai i deres lesning av *Det første Skridt* (Garnaas & Mai, 1993, s. 204). Alexander er Amalies eldste sønn, og Elises tantebarn, men som forklart tidligere er Alexander egentlig Elises biologiske barn i all hemmelighet. Fortellerstemmen beskriver hvordan Alexander mangler ytre skjønnhet, men besitter den indre skjønnheten:

[H]an var intet Mønster hverken paa Skjønhed eller Fuldkommenhed; men han var saare elskværdig. Paa hans vide Pande, hvorover det mørke Haar smukt bølgede, og i hans livlige Blik laa saa megen Forstand og Hjertensgodhed, at man derover forglemte man ogsaa hans smaa Feil over hans mange elskværdige Egenskaber. (Winsnes, 1844, s. 4-5)

Alexanders indre skjønnhet bygger på god «Forstand og Hjertensgodhed» (Winsnes, 1844, s. 5) som synes i sjelens speil, øyene. Hans mange «elskværdige Egenskaber» (Winsnes, 1844, s. 5) bøter for de feilene han gjør. Ungguttens indre skjønnhet blir en symbolikk for hans moralske egenskaper. Den indre skjønnheten og moralen skrives fram som viktigere egenskaper framfor ytre skjønnhet.

Helt i begynnelsen av romanen besøker Alexander Elise og det kommer frem at Alexander ikke trives på latinskole. Alexander føler seg som en håpløs elev og vurderer andre måter å få seg et levebrød på enn igjennom skole. Elise tar til motmæle og insisterer på at det er viktig at han fortsetter på latinskolen. For første gang blir det nevnt en arv som er testamentert til Alexander. Tanten prøver å påvirke Alexander til å ikke ligge på latsiden selv om han skal arve penger. Tidligere i analysen har følgende sitat blitt belyst i henseende til Elises sterke kjærlighetsfølelse for Alexander, men sitatet sier også noe om hvilken medborger Elise forsøker å påvirke og oppdra Alexander til å bli:

Elises Plan, hendes Hjertes inderligste Ønske var, at Alexander Mohr skulde dele den Arv, han havde faaet, med sin Broder [...]. Da Alexander med sin eiendommelige Hjertelighed lovede hende, at stræbe til dette Maal, maatte Elise vende sig bort for at skjule et Par Glædestaarer. (Winsnes, 1844, s. 7)

Elise ønsker at Alexander skal dele av arven med sin bror. Medborgerskapsaspektet i Elises oppdragelse innebærer at hun vil lære Alexander å dele sine økonomiske fordeler til den vanskeligstilte broren, som kanskje egentlig har like stor eller mer rett på pengene fordi Ernst er i hemmelighet Amalies egentlige førstefødte. Det er med kunnskap og aktsomhet at Elise forsøker å oppdra Alexander til å ta de moralske valgene og dermed forme ham til en god medborger som er oppofrende for andre som ikke er like godt stilt som han selv.

Alexander forsøker å stille opp for Ernst på andre måter enn å bare dele arven sin med ham. Til eksempel skaffer Alexander Ernst jobb i Christiania når Ernst ikke lengre vil være på prestegården:

Alexander modtog ham med et oprigtigt Broderhjerte, og med den ømme Velvillie, som vi ofte føle for dem, der ere betroede til vor Omsorg, og som vi forstaa at have en saadan faderlig Omsorg behov. Dessuden havde Elise Rein saa tidlig vidst at vække, og saa klogt vidst at vedligeholde denne inderlige Hengivenhed, at den var som indgroet i Alexanders Hjerte [...]. Han [Ernst] havde tidlig lært at misunde Alexander, og ærgede sig over at denne bestandig blev ham foreholdt af Faderen, som et Mønster. (Winsnes, 1844, s. 61)

Alexander har et stort «Broderhjerte» og «faderlig Omsorg» (Winsnes, 1844, s. 61) som fortelleren utelukkende gir Elise kreditt for å ha utviklet gjennom hennes oppdragelse av

Alexander. Elise har innprentet i Alexanders hjerte og hjerne at det riktige å gjøre er å vise Ernst kjærlighet med å passe på ham og innta en farsfigur for Ernst. Fortelleren forklarer at Ernst har tidlig lært å misunne Alexander og med det peker fortelleren tilbake på Amalie som har lært opp Ernst til å mislike hvordan Alexander har blitt forfordelt arven. I tillegg er Ernst misunnelig fordi faren deres favoriserer Alexander. På tross av at Ernst misunner Alexander, viser Alexander denne omsorgen tilbake, slik som han har blitt oppdratt av Elise til å gjøre.

Ikke bare skaffer Alexander Ernst jobb, men han leter også etter Ernst når han forsvinner, og prøver å få Ernst på rett spor når han tar dårlige valg. Alexander gjør de tingene som Elise har lært ham er rett. Faren liker bedre Alexanders indre enn Ernst sitt indre, og sier til Alexander når Alexander bestemmer seg for å dra å lete etter Ernst som har forsvunnet: «Saa reis med Gud, Alexander; men glem ikke, at Du nu sandsynligviis er mit eneste, som Du altid har været mit kjæreste Barn. Sæt Dig ikke selv i Fare [...]» (Winsnes, 1844, s. 83). Faren er uvitende om at Alexander ikke er hans biologiske barn og hvordan Elise har forsøkt å påvirke og danne Alexander til å bli et godt menneske i hans barne- og ungdomsår. Det betyr at han også er uvitende til at Ernst er det eneste biologiske barnet han og Amalie deler. Hvordan faren favoriserer Alexanders indre oppførsel framfor Ernst peker tilbake på en forståelse av at Elise har oppdratt en god moralsk medborger gjennom sitt moderskap, mens Amalie ikke har oppdratt en god moralsk medborger gjennom sitt moderskap.

Amalies moderskap og oppdragelse av Ernst får konsekvenser for Ernst som voksen. *Det første Skridt* har melodramatiske drag med store følelser og slemme skurker som står i kontrast til de gode heltene. Heltene representerer den «rette» moralen og vinner til slutt selv om intriger, halsspekkende hendelser og ondskapsfulle personer jobber stadig mot de moralsk gode personene. De vonde kreftene driver fram handlingen i en melodramatisk roman, men det er de gode kreftene som skal seire til slutt (Karlsson, 2002, s. 33). I *Det første Skridt* svermer de vonde kreftene rundt Ernst. Ernsts historie er en sterk melodramatisk historie som inkluderer bortføring, mord og lidenskap. Det er hendelsene knyttet til Ernst som driver historien fram, men det er Alexander som står som helten ved romanens slutt. På grunn av oppdragelsen han har fått av Elise får han gifte seg med den elskverdige Stella, han får vite sannheten om Elise, han forsoner seg med sin far som viser seg å ikke være hans biologiske far. Alexander flytter sammen med de viktige kvinneskikkelsene Stella og Elise, han har en strek Gudstro, han har tatt utdanning og han ønsker alltid å hjelpe andre. Ikke minst, Winsnes lar Alexander leve i motsetning til Ernst.

Ernst skildres med en ytre skjønnhet som er slående flott, men «Der var ikke Alvor i hans Sjel, og ingen dyb Følelse kunde fæste Rod i hans letsindige Hjerte» (Winsnes, 1844, s. 13). Winsnes' forteller overlater ingenting til leserens egen slutningsevne, men gir tolkningen av Ernst dirkete, som også er et melodramatisk trekk ved en roman. Ernst er en type som mangler teft og er et lett bytte for «slette Menneskers Planer» (Winsnes, 1844, s. 13). Ernst i seg selv er altså ikke en «slett» person, men hans «lettsindige» hjerte, «indskrænket Dømmekraft» og «Ustadighed» gjør han til et lett offer for de andre slette personene, og Ernst dukker stadig opp i dramatiske hendelser. Ernst er altså Alexanders motpol i alt dette, og romanen framstiller det som en konsekvens av det henholdsvis det umoralske moderskapet til Amalie mot Elises moralske moderskap.

For Ernsts historie begynner med oppdragelsen han får av Amalie. For som jeg tidligere har påpekt at Amalie har gitt Ernst et umoralsk forhold til økonomi ved å la ham tro at «Penge var det høieste Gode» (Winsnes, 1844, s. 15). I den scenen sier også fortelleren at Amalie «undergrov den Følelse for Redlighet, som Faderen søgte at indprente sine Børn» (Winsnes, 1844, s. 15). Amalie setter kjepper i hjulene for ektemannens forsøk på å danne Ernst til en god medborger. Ektemannens siste forsøk på å gi Ernst god dannelse feiles fordi Amalie stopper ham fra å sende Ernst på skole eller til sjøs. Ved hjelp av svogeren Hans Mohr får Amalie Ernst innlosjert hos Presten i L.s prestegård i stedet. Dette går ikke veien da Presten selv ikke er så nøye på sine arbeidsoppgaver og sitt prestekall.

Det er den umoralske holdningen til penger som fører Ernst ut på skråplanet når han for første gang stjeler på L.s prestegård og fortelleren avslører konsekvensene denne handlingen får for Ernst:

DET VAR HANS FØRSTE SKRIDT. O! vidste den Unge, hvor mørk og glædesløs den Vei er, over hvis Indgang han træder ved sit første Bedrageri, han vendte hurtig om; men Døren er snart lukket, det Skeete kan ikke blive ugjort. Vel er der to andre Udgange af denne Labyrinth: Anger og en aabenhjertig Tilstaaelse; men de ere haarde for Menneskehjertet at betræde, og de blive sjelden betraadte. Desuden synes Veien saa let, fordi den gaaer nedad, og det hemmelighedsfulde Irllys synes ofte saa tillokkende. Den Ulykkelige vedbliver sin Vei, der altid bliver mere og mere usikker, indtil han omsider styrter i Afgrunden; da er der ingen Redning mere for Forbryderen i denne Liv, Loven kræver sin Ret. (Winsnes, 1844, ss. 40-1)

I romanen utheves dette med stor skrift når fortelleren forklarer Ernsts handling. Tittelen på romanen forklares og den refererer til oppdragelsen Amalie gir og framfor alt hva den leder til, nemlig et ulykkelig liv og død. Ernst blir skjemet bort av Amalie som barn, og utvikler seg

til å bli en slett person som har en ytre skjønnhet, men mangler den indre og viktige skjønnheten. Følgelig av Amalies verdier ender Ernst opp som en person som tar lettvinne valg. Det begynner i det små med at han stjeler noen penger fra Morbroders skatoll, og senere er han med på å underslå penger med «dobbel bokhandleri» hos en kjøpmann han har fått jobb hos takket være Alexander. Når han mange år etter dukker opp igjen begynner Alexander å mistenke at det er broren som har drept postbudet, og konfronterer han med det. Det ender med at Ernst drukner seg selv.

Ernst umoralske liv fører til at han bokstavelig talt ødelegger seg selv. Hans dårlige moral bryter ham ned slik at han ikke kan bidra positivt til samfunnet, ikke engang overleve konsekvensene av hans umoral. Denne selvdestruktive konsekvensen av dårlig moral kan settes i relasjon til Ulvunds diskusjon om moralsk medborgerskap. Ulvund skriver at forestillinger om moral fikk direkte betydelse for de kriteriene som ble lagt til grunn for hvem som hadde rett på statsborgerskap i Norge på 1800-tallet. De moralske egenskapene baserte seg på et kristent verdisett og stor grad av offervilje for fellesskapet (Ulvund, 2017, s. 220). Sett i lys av 1800-tallets holdning til moralsk medborgerskap kunne den eneste formen for «selvmord» muligens vært martyrdød for nasjonens anliggende, uten å bli betraktet som noe annet en synd og skam.

I ph.d.-avhandlingen *Nådeløs omsorg. Kjærlighet, selvmord, kunst og overskridelse i Olav Duuns fiksjonsverden* ønsker litteraturviter Grethe Fatima Syéd å understreke at selvmord «[...] er noe allment, ahistorisk og universelt, historiske og kulturelle forskjeller til tross» (Syéd, 2012, s. 183). Til tross for at det finnes noe universelt med selvmord, påpekes det at det er skrevet lite om selvmord som litterært motiv. I *Det første Skridt er* Ernst sitt selvmord et viktig litterært motiv, men på et dypere plan er ikke tematikken og budskapet sentret rundt selvmordet i seg selv, men rundt umoralen som har framprovosert selvmordet. Selvmord kan også fungerer som et litterært topos i litteraturen (Syéd, 2012, s. 138), og i Winsnes roman brukes det for å belyse romanens tema og for overbevise leseren om romanens budskap. Romanens budskap er at moderskap er et særegent moralsk ansvarsområde som er en helt sentral del av kvinnenes medborgerskap, og nasjonen er avhengig av de moralsk gode samfunnsmødrene. Gjennom moderskap danner kvinnene gode medborgere, noe som Amalie ikke har klart med Ernst. Ernst svarer ikke til romanens moralsett fordi han er egoistisk, han velger de lettvinne måtene framfor ærefulle måtene, han er ikke arbeidsom, men han stjeler, dreper og tar ikke Gud på alvor.

Medborgerskapsmoralen på 1800-tallet baserte seg i stor grad på et kristent verdisyn (Ulvund, 2017, s. 223). I det kristne moral og verdisynet som fantes på 1800-tallet var både mord og selvmord synder. Den pietistiske teologen, forfatteren og biskopen Erik Pontoppidan utga i 1737 den mye brukte katekismeforklaringen *Sandhed til Gudfrygtighed*. Pontoppidan hadde fått i oppdrag å skrive en katekisme etter innføringen av konfirmasjonen i 1736, og boken ble dermed lærebok i skolen og ble stående som pensum for opplæringen til langt ut på 1800-tallet. I *Sandhed til Gudfrygtighed* tok Pontoppidan grundig for seg retningslinjene i pietismen, og det ble et oppslagsverk der man kunne finne svar på teologiske spørsmål (Hodne, 2020, s. 119). Deriblant finner man spørsmål og svar til de ti bud. Under det femte bud kommer spørsmål om selvmord er tillatt, og Pontoppidan svarer: «Nei, det er å drepe både legeme og sjel, og lukke nådens dør til, liksom Judas, det fortapelsens barn» (Pontoppidan, 1954, s. 55). Pontoppidans *Sandhed til Gudfrygtighed* gjenspeiler synet på selvmord i Norge på 1800-tallet, og man kan gå ut ifra at Winsnes var godt kjent med dette tankesettet. Winsnes publiserte selv sin egen katekisme, kalt *Catechismi fem Parte: udsatte i Vers* (1831), også her står det femte bud: «Slaae Ingen i hjel og tilføi ei din Fiende Skade, Hans Legem du spare, og Sjelen ei heller du hade!» (Winsnes, 1831, s. 4), men det står ikke noe eksplisitt om selvmord.²⁴ Det gjør det heller ikke i hennes andre bok om bibellære *Bibelhistorien udsat i Vers* (1846). Ernst har altså brutt med det femte budet og det er årsaken til at han tar sitt eget liv.

Winsnes klargjør at Ernst selvmord skal oppfattes som en dyp synd i romanen. Etter Ernsts «skjæbnesvangre Dag» (Winsnes, 1844, s. 153) har Alexander ubeskrivelige følelser for «Han havde nu den skrækkelige Vished om sin Broders Udaad, og hans Udsagn var besglet med en ny Synd» (Winsnes, 1844, s. 153). Ernst sine «udaader» er så skamfulle at Alexander frigir Stella fra forlovelsen de har fordi mordet kaster skam på familien. I tillegg velger han å holde Ernst sin sine synder skjult for foreldrene. Første gang Amalie tror hun har mistet Ernst til døden har hun «[...] de bittreste Bebreidelser mod sin Mand, de havde sendt det stakkels Barn saa langt bort, mod Alexander der ikke havde havt bedre Tilsyn med sin yngre Broder, og endelig mod sig selv» (Winsnes, 1844, s. 82). Amalie viser også anger over sin egen oppdragelse av Ernst, men hun er ikke i stand til å forstå hva som er den egentlige grunnen til at barneoppdragelsen til Ernst slo feil: «Dog her mærkede man først, at hun talte i Blindelse;

---

²⁴ Med «Sjelen ei heller du hade!» menes det nok ikke selvmord, men tvert om refereres det nok til Bibelens budskap om at det er like ille å utøve psykisk vold som fører til død, som fysisk vold som fører til død, jf. Matteus 5: 21-22, Matteus 18, 6.

thi hun anklagede sig for Ukjærlighed og Ubillighed mod det arme Barn, og enhver af de Tilstedeværende havde dog Vidne til hendes overdrevne Ømed» (Winsnes, 1844, ss. 82-3). Fortelleren er svært forsiktig med sin moralske vurdering av Amalies oppdragelse. Amalies moderskap og «overdrevne Ømhed» ovenfor sønnen blir sentral i forståelsen av Ernst sine livsvalg. For hun har ikke oppdratt ham til å gå den edlere veien, som innebærer å «lære at elske Dyden og Videnskaberne for deres egen Skyld» (Winsnes, 1844, s. 7) slik Elise hadde gjort med Alexander. I en slik tolkning ansvarliggjøres Amalie for at Ernst har blitt til en «slett person».

5.3.2 Helga og Stella – to romantiske heltinner

Helga og Stella er to unge kvinner som har sentrale roller i *Det første Skridt*. Foreldrene til Stella har ingen fremtredende rolle i romanen, men Elise har en moderlig funksjon i livet til Stella. Elise deler av sin kunnskap med Stella og blir sentral i Stellas dannelselse. En kveld Alexander og Stella besøker Elise beskrives forholdet mellom dem:

[D]enne Aften tilbragte de hos Tante Elise, hvor Stella nu ogsaa var som hjemme. Fra den Tid, hun blev Alexanders Forlovede, havde hun altid tilbragt en Timestid hver Dag hos Madame Rein, og det inderlige Venskab, der lige siden Underviisningstiden havde hersket imellem disse To [...]. (Winsnes, 1844, s. 77)

Den unge og den voksne kvinnen har utviklet et nært forhold og vennskapets knutepunkt er deres kjærlighet for Alexander. Ikke bare er Stella en venn av Elise, men hun får også større oppgaver av Elise. Når Alexander tar Helga med seg til Elise og ber henne om å hjelpe Helga på rett spor er Stella til stede og Elise sier: «‘Jeg skal ellers gjøre Mit for at vinde denne elskeværdige Pige for Sandhed og Pligt, og jeg haaber at vor kjære Stella vil være mig en tro Medhjelperske’» (Winsnes, 1844, s. 117). Stella får i oppgave å hjelpe Elise med å veilede Helga til å vende ryggen til et liv med synder og dårlig moralske valg, og hjelpe med å lede Helga til å bli en moralsk medborger i stedet. På denne måten får Elise en oppdragende funksjon både i Helgas og Stellas liv. Ovenfor Stella blir Elises oppdragende mål å videreføre en kunnskap om å danne gode medborgere i andre mennesker. Elises mål for Stella er at hun læres og dannes til å innta den særegne kvinnelige og moderlige rollen i samfunnet som er å oppdra og danne framtidens medborgere, som er oppofrende og til nytte for samfunnsbyggingen.

Elise blir viktig i Helgas dannelsesreise, men først og fremst er det fostermoren Fredrikke som oppdrar og danner Helga. Helgas kunnskaper som hun har lært av Fredrikke kommer til nytte hos Elise. Tidligere i analysen har jeg fremhevet scenen i Elises stue der Helga sitter og jobber for å belyse den kristne etikken som skrives fram i Elise og Fredrikke. I denne sammenhengen

ønsker jeg å gå videre og belyse hva som skjer når Helga har vært hos Elise en stund. Våren er ankommet og såkornet i jorden har begynt å spire, som blir satt i en sammenligning med Elises dannelsesprosjekt med Helga:

Ogsaa i Helgas Hjerter var mangt et godt Sædefrø nedlagt af Elises kjærlige Haand, og den Sorg og Anger, der hvilede i Helgas Sind, havde gjort Jordbunden blød og frugtbar. Hun lønnede de ædle Mennesker der havde antaget sig den Vildfarende, med den inderligste Taknemmelighed og Hengivenhed, og kun Natten saae hendes stille Taarer; hun havde atter tager fat paa sit Ungdomsarbeide Vævning, og tjente derved sit Ophold [...]. (Winsnes, 1844, s. 124)

Hos Elise tjener Helga penger med å veve slik som hun har lært i ungdomsårene. Veving er blant kunnskapen Helga fikk av sin fostermor Fredrikke. Barneoppdragelsen Fredrikke gav Helga blir uunnværlig for at Helga klarer å tjene til livets opphold som voksen og gjøre nytte av seg i stedet for å leve som omreisende og bli betraktet som en samfunnstrussel, jf. Minken (Minken, 2011, s. 150). «Elises kjærlige Haand» (Winsnes, 1844, s. 124) blir en metafor for all den tid, krefter og kvinnelig morskjærlighet Elise har brukt til å endre livsveien til en «Vildfaren» (Winsnes, 1844, s. 124). Elise viderefører barneoppdragelsen og dannelsesprosjektet til Fredrikke, og gjør Helga til en god medborger som gjør nytte for seg.

Ikke alle i prestegården likte at Helga fikk husrom der fordi de var mistenksomme til å bo sammen med en person fra Barlinfølget. Slik som poengtert tidligere blir Helga tatt i forsvar av Fredrikke. Fredrikke går god for Helga fordi hun selv har stått for oppdragelsen. Det Fredrikke ikke vet er at Ingrid har fortsatt å møte Helga i skjul etter hun overlot Helga til Fredrikkes omsorg, som jeg i det følgende vil diskutere hvilke konsekvenser det får for Helga.

Helga har fått opplæring som tjenestepike og hun har lært å lese. Dette er eksempel på kunnskaper og ferdigheter som Ingrid ikke har, og som Helga kan bruke som voksen. Hun kan for eksempel ta jobb som tjenestepike, noe som ble ansett som et verdig yrke i forhold til det omreisende livet som hennes tatermor lever. Denne analysen har tidligere løftet fram episoden der Helga blir kastet ut av prestegården etter å ha blitt beskyldt for å ha stjålet penger fra Morbroders skatoll. Etter denne episoden blir Helga gjenforent med Ingrid og Barlinfølget. Overgangen fra livet på prestegården til Barlinfølget blir vanskelig:

Hun længtes ofte tilbage til de gode Mennesker, hun havde forladt, og fandt sin Stammes Levemaade langt under hendes romantiske Indbildning; men deres værste Handlinger bleve altid skjulte for Helga. Moderen havde en Slags Undseelse for sin mer dannede Datter; med smaating var Helga, som vi vide, ikke saa nøieregnende, endskjønt de forekom hende mere modbydelige i Virkeligheden end i de romantiske Fremstillinger. (Winsnes, 1844, s. 87)

Helga har romantisert den omreisende livsstilen og savner livsstandarden hun hadde hos de gode prestefolkene. Fredrikke har gitt Helga dannelse som Ingrid verken har selv eller kunne ha gitt Helga. Ingrid skjemmes over livet sitt og er med på å opprettholde Helgas romantiserte forestilling om det omreisende livet som hun har fått igjennom romantisk litteratur.

Helgas skjebne er en tidlig og fæl død, men som jeg har påpekt tidligere dør Helga med frelse og fred på grunn av Elise og Fredrikkes omfavelse. Noe fortelleren peker på som et feilsteg av Helga er når hun og Ingrid kidnapper Ernst og lurert han til å tro at Helga er redningen hans, og følgende konsekvenser. I taterfølget blir Ernst lurt og presset til å begå postranet, Ernst forsvinner og man mistenker at han er død. Da sier forteller hva Helga tenker om saken:

Hun indsa, at hun havde handlet feilaktig, og at Kjærligheden hverken lader sig kjøbe eller tvinge, og hendes Sorg havde naaet sin høieste Spidse ved den Tanke, at hun maaskee havde været Aarsag til dens Død, som hun elskede mest paa Jorden. (Winsnes, 1844, ss. 112-3)

Helga innser at hun muligens er den bakenforliggende årsaken til at Ernst dør, og klandrer seg selv for det. Det er dog ikke Helga som legger planen om å bortføre Ernst, det er det Ingrid som gjør. Ingrid regisserer det hele og plasserer Helga som en brikke i spillet og bestemmer hva Helga skal gjøre. Det er Ingrids påvirkning på Helga som får dominoeffekt på både Helga og Ernst sine liv.

Analysen har tidligere dreid seg inn på Ernst som stjeler penger fra skatollet til Morbroder. I en videreførelse av denne seansen ønsker jeg å kommentere hva som skjedde før tyveriet fant sted og hvordan fortelleren leder dette tilbake til oppdragelsen Ingrid har gitt Helga. Det er nemlig Helga som i utgangspunktet viser Ernst skatollet med alle pengene i. Da Ernst har lyst å forsyne seg av det de finner i skatollet stopper Helga ham fordi hun ikke vil gjøre noe urett i fostermoren Fredrikkes hus. Det utspiller seg en dialog mellom Ernst og Helga:

‘Pyt, at tage en Knap, er det at stjæle?’

‘Ja, det sagde Tante Elise, at hvis vi tog den mindste Ting, der hørte en Anden til, saa var det at stjæle.’

‘Aa ja, de Fornemme de have mange Regler. Men jeg skal sige Eder, hvordan det er: at tage Noget fra en Fattig det er at stjæle, og det stor Synd; men at tage fra de Rige det som de ikke behøve, og som de blot lade ligge til ingen Nytte, det er der intet Ondt i.’ [...]

Om disse frie Ideer opstod af Helgas Taterblod, vil jeg ikke afgjøre [...]. men saa meget er vist, at hun ogsaa kunde have erholdt dem ved Samtaler med sin Moder; thi Helga havde mangan hemmelig Sammenkomst med hende. (Winsnes, 1844, s. 34)

Robin Hood-symbolikken om å ta fra de rike og gi til de fattige er en tankegang som Helga har. Fortelleren påpeker at Helga har møtt sin mor i hemmelighet flere ganger gjennom oppveksten.

Selv om fortelleren ikke vil si om hvorvidt Helgas «frie» idéer kom av hennes taterblod, legger fortelleren likevel fram denne forklaringen til leseren som en mulighet. Robin Hood-tankegangen står ikke høyt i kurs hos fortelleren som framstår med en noe konservativ holdning i forhold til en mer sosialistisk grunntanke. Romanens framstilling peker på at Helgas tankegang og frie moral kommer av innflytelse fra tatermoren Ingrid. Distinksjonen mellom arv og miljø i romanen peker tilbake på Ingrid som sydebukken for Helgas «frie» idéer, og derav «frie» moral. Selv om Fredrikke forsøker å oppdra Helga til å bli moralsk medborger, henter fortelleren til at påvirkningen fra Ingrid har ødelagt for dette dannelsesprosjektet. Fri moral ble ansett som skadelig for nasjonens interesser og suverenitet, jf. Ulvund (Ulvund, 2017, ss. 216 & 220). Dermed blir det et budskap i romanen om at Fredrikkes innsats som pleiemoder for Helga har blitt forstyrret av den biologiske morens innflytelse. Likevel har Fredrikke dannet et viktig grunnlag i Helgas karakter, som Elise kan oppspore og gjenoppta, og som gjør at Helga dør med de rette moralske holdningene og frelse. Konsekvensene av Elises og Fredrikkes oppdragelse av Helga blir vendt fra et syndig liv til et liv der hun legger fra seg de romantiserte forestillingene om det omreisende livet og hvorpå hun bidrar til lokalsamfunnet med «kvinnelige» sysler.

Helga leser romantisk litteratur som til sammenligning noe som også Stella gjør. Karakteriseringen av de unge kvinnenens indre skjer blant annet av en nøye gjennomgang av deres lesevaner. Mens Stella leser den engelske romanen *Camilla* (Winsnes, 1844, s. 80), leser Helga røverromaner som «Lafontaines mest følsomme Fortællinger, og det som verre var, to Røverromaner, Rinaldo Rinaldini og Mazarino den store Røver [...]» (Winsnes, 1844, s. 35). Det er kun disse romanene Helga kan velge mellom på prestegården, og fortelleren er overbevist om at Helgas skjebne kunne blitt annerledes om hun hadde lest litteratur med mer oppbyggende kvalitet:

Havde Helga været saa heldig at erholde en saadan Lecture, som den der nu er os skjænket ved de mange ypperlige engelske Forfattere, og som er lige meget skikket til at berige Forstanden som til at forædle Følelsen, da havde maaskee hendes hele Liv taget en anden Retning [...]. (Winsnes, 1844, s. 35)

Det er bare røverromaner Helga har å velge mellom på prestegården, og fortelleren mener livet til Helga kunne tatt andre vendinger om hun hadde lest engelsk kvalitetslitteratur i stedet og blir en kontrast til Stella som leser nettopp engelsk litteratur.²⁵ Det var en stor diskusjon ved midten av 1800-tallet om hvorvidt kvinner burde lese romaner, og hvilke romaner i så fall (Arping,

---

²⁵ Mulig det refereres til *Camilla* av Frances Burney (1796) som også var en romantisk roman.

1997, s. 94), og Helga og Stellas ulike lesninger blir en del av romanens diskusjon om kvinner som leser litteratur.

Jorunn Hareide tar til orde for at Winsnes med vilje lar Helga lide en grusom skjebne fordi hun ikke lever opp til et prektig liv med vekt på indre skjønnhet (Hareide, 1988a, s. 52). Hareide forankrer denne argumentasjonen i at Helga blir villedet av umoralsk litteratur (Hareide, 1988a, s. 52). Bevisføringen til Hareide tar ikke høyde for at fortelleren gjentatte ganger kommenterer at Helgas indre er godt, slik som i denne kommentaren: «Ja, Helga havde en kongelig Sjel, hun var modig og selvoppofrende [...]» (Winsnes, 1844, s. 37). Fortelleren sier at Helga har en kongelig sjel, noe som uttrykker eleganse og ærverdighet. Sjelen hennes er også modig og selvoppofrende som var to moralske kvaliteter som ble vektlagt når man på 1800-tallet skulle avgjøre hvem som skulle ha tilgang på riket, jf. Ulvund (Ulvund, 2017, s. 220). Helga skrives altså fram med et skjønt indre, men det rekker ikke for å stå imot den dårlige innflytelsen hun får fra sin biologiske mor Ingrid. Tidligere i denne analysen har jeg løftet fram at årsaken til Ernsts tragedie og død var at han hadde blitt oppdratt av sin mor Amalie til å verdsette penger høyere enn noe annet. Dårlig moral har ført han på feil vei i livet, han gjøre umoralske handlinger og til slutt begår han selvmord. Winsnes lar nok ikke Helga lide en grusom skjebne på grunn av manglende indre skjønnhet, men heller at den indre skjønnheten gjør det mulig for Helga å gjennomgå en selvransakelse på sine siste dager, lar seg vende til Gud og dør med frelse.

Romanen skifter mellom en realistisk skrivemåte der person og miljøskildringene er virkelighetstro, og over til en mer romantisk skrivemåte med voldsomme følelser, vakker natur og individets skjebne i fokus. Den romantiske stemningen oppstår ofte når enten Helga eller Stella er framtreddende i handlingen, slik som den første gangen leseren blir presentert for Stella. Det banker på døren til Elise og Stella går inn: «[D]e [Alexander og Elise] ikke bemærkede de lette Fødder der trippede over Skolestuen, førend Døren aabnedes, og en lille Pige stak sit smukke Ansigt ind, i det hun rødmende bad om at saa tale nogle Ord med Madame rein» (Winsnes, 1844, s. 11). Stella er en *skjønn* pike, som går med lette steg og *rødmer* når hun snakker. Stellas rødme er tegn på hennes ydmykhet og varme, som betyr at hun har en kjærlig og kvinnelig sjel. Stellas rødhet blir fysiske tegn på følelser.

I likhet med Elise og Stella har også Helga rødmende kinn, men hun har ikke den hvitheten som Elise og Stella har:

Men Helga havde ikke alene en kongelig Aand hun havde ogsaa et kongeligt Ydre; en høi Figur og en rank Holdning gav hende noget Majestætisk, og hendes ædle Ansigtstræk svarede fuldkommen til hendes Skabning. Vel var hendes Hudfarve en Smule mørk; men hendes Kinder havde en frisk Rødme, og de kloge mørkebrune straalende Øine og det sorte blanke Haar, som hun saa net vidste at ordne, bødede paa denne Mangel af Hvidhed. (Winsnes, 1844, s. 37)

Helgas røde kinn kan bøte for hennes «mangel av hvithet». Mangel på hvithet kan bety brist i selvkontrollen og dermed bli et tegn på bristende evne til å delta i medborgerskapet.

Riktignok beskrives også noen av mennene med rødmende kinn. Av ren forlegenhet får Alexander rødmende kinn fordi han vet at han skal arve både penger og familiegården når han bli voksen, og dermed ikke trenger å utdanne seg, men han blir flau når det framstår at penger er hans eneste motivasjon for å bli en lærd mann (Winsnes, 1844, s. 5). Mannen Elise var gift med hadde hatt rødmalte kinn fra solen som gikk ned da han vinket farvel på skuten han senere sank med. Ernst rødmer flere ganger, men hos ham skrives det fram som et tegn på svak karakter.

Går vi tilbake til samme kveld der Stella dukker opp i døren til Elise ber Elise Alexander om å følge Stella hjem. På hjemturen utveksler de en dialog om jentens navn på veien, og den romantiske stemningen oppstår:

‘Hvad heder du?’

‘Stella Werner.’

‘Stella! det var et smukt Navn, det betyder en Stjerne, jeg maatte deklinere det i Gaar.’

‘Saa! det har jeg aldrig vist; men det er moersomt; thi jeg holder af de blanke smukke Stjerner; maaskee er det derfor Mo’er fik mig kaldt Stella, jeg skulde egentlig hedt Stine efter Bedstemo’er.’

‘Det var Ret gjort af din Moder, thi du ligner de lyse Stjerner’ sagde Alexander, uden i mindste Maade at tænke paa, at han her gav Pigen en Kompliment; ‘Jeg vil altid komme til at tænke paa dit venlige Ansigt, naar jeg deklinerer Stella.’

‘Og jeg vil tænke paa dig hvergang jeg gaar denne Vei om Aftenen og seer Stjernene blinke deroppe’
(Winsnes, 1844, s. 12).

I denne samtalen komplimenterer Alexander Stella for hennes «smukke» navn, og sammenligner hennes ytre med de lysende stjernene på himmelen. Navnets betydelse markeres gjennom å bli et diskusjonsemne og hvordan det stilles mot det mer jordnære Stine. Selv om Stine er et slektsnavn passer jenten bedre til navnet Stella som kobler hennes skjønnhet til det himmelske. Alexander forklarer at navnet hennes betyr stjerne på latin, noe som hun er uvitende om. Navnet Stella var allerede etablert som et romantisk navn ved utgivelsen av *Det første Skridt* gjennom Henrik Wergeland sin Stella-diktning. Wergelands fiktive Stella er Wergelands

svar på hvem idealkvinnen er og som Hopp skriver i sin biografi om Winsnes: «Fru Winsnes syntes Wergeland var en herlig dikter» (Hopp, 1943, s.71) hvorpå Hopp også trekker paralleller til Winsnes fasinasjon av Wergelands Stella-diktning (Hopp, 1943, s. 71).

Henrik Wergelands Stella er kvinne i en åndelig form. Stella representerer alt godt gjennom sitt himmelske nærvær, og i diktet *Til Stella* finner Alvhild Dvergsdal både et sentralt frihetsmotiv og et kjærlighetsmotiv (Dvergsdal, 1991, s. 42). Konflikten i *Til Stella* er hvordan dikterjegets (en mann) diktning begrenses av hans jordiske fotlenker, mens Stella er en «himmelsk brud» som frigir dikterjeget fra sine fotlenker med sin åndelighet (Dvergsdal, 1991, s. 32). Dermed kan diktersjelen ta del i alt av glede og harmoni som den åndelige sfæren representerer. Idealkvinnen Stella gir dikterjeget en åndelig inngangsport og forkaster dermed hans jordlige sorger (Dvergsdal, 1991, s. 33). Kvinnen Stella kan tilføye mannen noe åndelig som mannen mangler og trenger for å overvinne de jordiske sorgene. I *Det første Skridt* blir Stella Alexanders romantiske heltinne som veileder ham gjennom de jordiske dilemmaene og problemene han møter, og hennes kjærlighet til ham blir forløsende for hans konflikter og jordlige fotlenker. I dype samtaler er Stella Alexander sin veiviser gjennom de utfordringene han møter.

Helgas navn knyttes også til navnebærerens ytre skjønnhet, som også har blitt endret fra den opprinnelige tanke om hva Helga skulle hete: «Helga, hvem Præsten for sin Skjønheds Skyld som oftest kaldte Skjøn Helga, men som oprindelig heed Helge [...]» (Winsnes, 1844, s. 31). Barnet ble egentlig kalt Helge av sin tatermor, blir heller kalt Skjøn Helga av presten. Overgangen til fosterhjemmet, hos en høyere klasse markeres i barnets identitetsbærende navn. Maria Kløvstad Øye skriver i artikkelen «Fornuft og følelser – og farlige drifter» (2003) at Helgas navn gir allusjon til islendingsagaens Helga den fagre (Øye, 2003, s. 101).

Helges navnebytte til Skjøn Helga markerer en klassereise, og det gjør også posisjonen hun får på prestegården: «Hun var bestemt til at opdrages til Tjenestepige, men Helgas kraftige og høitflyvende Aand Lævede hende snart et Trin høiere: hun dannede et Slags Mellemlid mellom Herskab og Tjernere» (Winsnes, 1844, s. 31). Planen var i utgangspunktet at prestefolket tok til seg Helga får å oppdra henne til å bli deres tjenestepike, men Helgas indre skjønnhet gjør at hun fortjener en høyere plass på prestegården. Hun får en særegen posisjon og fungerer som et mellomledd mellom flere klasser. Helga har en fot hos tjenestefolket, og en fot hos herskapet, men siden hun også har jevnlig kontakt med sin biologiske mor hele oppveksten, har hun også en åpen dør hos taterne. Ung kvinne i mellomposisjon mellom ulike klasse, som prøver å finne seg selv mellom ulike kulturer og identiteter, er en velprøvd sosial posisjon for den realistiske romanen som vokste fram ved midten av 1800-tallet. Det er samme posisjon fortelleren i

Fredrika Bremers debutroman *Familjen H**** (1830–31), som kom 14 år før *Det første Skridt*, og ikke minst Charlotte Brontës roman *Jane Eyre* som ble publisert tre år etter *Det første Skridt*.

5.4 Delkonklusjon – moderskapets samfunnsbyggende funksjon

Oppdragelsen mødrene i romanen gir barna danner grunnlaget for hvordan barna vokser opp til å bli som voksne medborgere. Avgjørelser mødrene tar i barneoppdragelsen får dermed samfunnsbyggende konsekvenser. Helga blir et bevis på at noen kvinner besitter en moderlighet og god moral som resulterer i at oppdragelsen overviner den biologiske bestemmelsen. Morskjærligheten er viktig, men ikke nok alene, og dessuten skriver Winsnes fram et behov om en morskjærlighet som er oppofrende og baserer seg på strenghet og kunnskap. Oppdragelsen og dannelsen som alle kvinner kan gi, uavhengig det biologiske moderskapet, blir en av nøklene i Winsnes tanke om kvinners plass og funksjon i samfunnet og nasjonen.

Både prestekonen og lærerinnen har sentrale og avgjørende posisjoner for å holde samfunnshjulene i gang. Begge kvinnene har en moderlig omfavnelse av mange mennesker rundt seg og denne omfavnelsen strekker seg lenger enn til deres egne biologiske moderskap. Dette står i kontrast til Amalie og Ingrid som ikke klarer å elske andres barn som sine egne, og heller ikke har noen form for samfunnsbyggende funksjon gjennom samfunnsoppdrag. Det er gjennom prestekonens og lærerinnens viktige oppgaver at moderskap aktualiseres som en samfunnsbyggende funksjon.

Selv om samfunnsmoderlighetsbegrepet ble etablert av Ellen Key først rundt århundreskiftet 1900, så bygde begrepet på en diskusjon om moderskap som allerede fantes i forfatterskapet til eksempelvis Fredrika Bremer. I litteraturen ble kvinners særegne moralske og oppofrende bidrag til samfunnet, igjennom deres roller som kvinner og mødre, løftet fram. En lignende diskusjon har jeg sporet i *Det første Skridt* der prestekonens og lærerinnens ansvarsområder kvalifiserer dem til samfunnsmødrer. Igjennom ansvarsområdene utspiller de sine kvinnelige medborgerskap, og deres bidrag blir tydeliggjort av fortelleren som viktig for samfunnsbyggingen.

En edel og følsom kvinne trenger noen å elske med hele seg da hun ikke kan hengi seg selv til kunnskapens og offentlighets beste slik en mann kan, mener fortelleren i romanen. Kvinnes medborgerskap skrives fram som en viktig del i oppdragelsen og skapelsen av landets medborgere. Kvinnens plass i samfunnet er oppofrende og uselvvisk, og kvinnenes bidrag er nasjonen helt avhengig av. Det var nettopp dette som skulle synliggjøre kvinners bidrag til samfunnet, som Beauvoir stilte seg imot hundre år senere. Ifølge Beauvoir var det en slik

holdning til kvinner som hindret kvinner i å bli selvstendige, politiske subjekter. I Winsnes roman stilles brødrene Alexander og Ernst opp mot hverandre, hvor Alexander skrives frem som helten mens Ernst skrives fram som antihelten. Livet til de to unge mennene får veldig forskjellig utfall, og i romanen pekes det tilbake til Amalies og Elises oppdragelse.

6. Konklusjon – et skritt nærme medborgerskap?

Masteroppgavens mål var å undersøke hvordan moderskap framstilles i relasjon til kvinnelig medborgerskap i Hanna Winsnes' roman *Det første Skridt*. Ved å undersøke romanens framstilling av det moralske moderskapets sammenheng med oppdragelsens konsekvens for neste generasjons medborgere har jeg løftet fram Winsnes' stemme om det kvinnelige medborgerskapets bidrag til samfunnet og nasjonen. Problemstillingen ble undersøkt i en tredelt analyse med vekt på den fortellertekniske oppbygningen, romanens framstilling av det moralske moderskapet og til slutt moderskapet som samfunnsbyggende funksjon i romanen. Resultatene mine viser at den mest forhøyede formen for moderskap i romanen er den som er oppofrende, kjærlig, som danner moralske medborgere gjennom oppdragelsen og som ikke nødvendigvis er bundet til kvinners biologiske moderskap. For å begrepsliggjøre funnene mine har jeg anvendt Ellen Keys begrep om samfunnsmoderlighet som et teoretisk begrep. Ved bruk av Keys begrep har jeg vist at det kvinnelige medborgerskapet, gjennom kvinners evne til å utøve samfunnsmoderlige oppgaver, er essensielt for samfunnsbyggingen i romanen. Samfunnsmodrene Elise og Fredrikke blir Winsnes svar på hvordan det kvinnelige medborgerskapet bør leves ut.

Analysens første kapittel «Fortellerteknisk oppbygning» har tatt sikte på å undersøke hvilken betydning fortellerteknikk har for framstillingen av moderskap. Undersøkelsen av dette forskningsspørsmålet har sentrert seg rundt de to mødrene Elise og Ingrid som i fortiden gav fra seg sine barn. Analysen har vist at dette kommer til syne gjennom analepser, men på to ulike måter. Årsakene til at de gav fra seg barna framstilles i romanen til å handle om økonomiske fordeler for Ingrid, men for Elise framstilles det som at det handler om frykten for å ikke kunne gi en god nok oppdragelse og dannelse til sønnen. Fortellerteknisk ligger det en forskjell i at Elise blir delegert ordet i analepsen, som peker tilbake på hennes historie og sitt moderskap, men denne sjansen får aldri Ingrid. Dette resulterer i at Elise får uttrykke følelsene sine over den tapte sønnen, angeren over å ha gitt fra seg barnet sitt og morskjærligheten hun har. Anger eller andre følelser får ikke Ingrid gitt uttrykk for utenat fortelleren gjennom en fri indirekte diskurs påvirker Ingrids historie. Leseren får vite av fortelleren at Ingrids begrunnelse for å gi fra seg barnet var at hun så for seg at datteren kunne med tiden brukes som «en Slags spion eller Medhjelperske» (Winsnes, 1844, s. 31) i prestegården. Riktignok unnet Ingrid også Helga å kunne få ta del i den gode levestandarden som prestefolket kunne tilby, men noe om Ingrids følelser rundt å gi fra seg barnet blir ikke bragt fram. Fortellerens innblanding resulterer i en oppfattelse av at Elise bør få komme til ordet og få sympati for sin historie og oppofrende

kjærlighet til sønnen. Den fortellertekniske framstillingen av mødrene bestemmer hvem leseren skal sympatisere med nesten ubemerket, og det er Elise fortelleren vil at leseren skal sympatisere med selv om også hun har samvittighetskrupler.

Elise framstilles nemlig oppofrende, mens Ingrid framstilles som slø fordi hennes intensjoner med å gi fra seg sin datter kobles til et kost-nytte-hensyn. Framstillingene av de to kvinnene blir overbevisende når fortelleren etablerer et etos gjennom å identifisere leseren med seg selv. Ikke bare handler det om å skape et troverdighetsbånd mellom seg selv og leseren, men også et spørsmål om sosial klasse. Resultatene som er framlagt i analysekapittelet «fortellerteknikk oppbygning» har vist at det finnes en framstillingsforskjell av romanens to mødre som gir fra seg barna sine, og at denne framstillingen setter den moren som er fra en høyere klasse og er etnisk norsk, altså Elise, i et bedre lys enn tatermoren Ingrid. Det skrives fram en moral om hvilke grunner som er legitime for å gi fra seg et barn, men også følelsene skal i ettertid legitimere om de har handlet ut ifra det riktige moralske intensjonene.

Moralen som skrives fram i romanen har vært av sentral betydelse for min analyse. Hvilken betydning etnisk bakgrunn og sosial klasse har for framstillingen av moderskap har vært et fokusområde i arbeidet med denne masteroppgaven. Funnene mine i analysekapittelet «Moralsk moderskap» viser at etnisk bakgrunn og sosial klasse spiller inn på framstillingen, men om mødrenes handlinger i barneoppdragelsen defineres som moralske eller umoralske bærer ikke en klar parallell med mødrenes etniske opphav. Eksempelvis er det ikke en svart-hvit-framstilling av Ingrid som er den eneste moren med en annen etnisk bakgrunn og lav sosial klasse i romanen. I analysen kommer jeg fram til at Winsnes lar de umoralske mødrene dø, men resultatene mine har også vist at Winsnes lar Amalie og Ingrid dø på forskjellige grunnlag. Romanen kobler moralske kvaliteter til etnisk bakgrunn og sosial klasse, og Amalie blir straffet for å ikke opprettholde et moralsk moderskap når hun har forutsetninger til å klare det. Hun er gift, i motsetning til Elise, har en høy klasse og en god økonomi i forhold til Ingrid og hun har god tid i forhold til Fredrikke. Amalie er den eneste av kvinnene som ikke har en lederrolle. Basert på det som er kommet fram av analysen er svaret på forskningsspørsmålet at betydelsen etnisk bakgrunn og sosial klasse har for framstillingen av moderskap i romanen, er at etnisitet og sosial klasse gir noen rammer og forutsetninger for om kvinnen kan gi en moralsk oppdragelse til samfunnets anliggende.

Et annet funn i denne masteroppgaven er at morskjærligheten er den mest høytstående formen for moral i romanen. Romanens fire mødre drives alle morskjærligheten, men analysen min har vist at kvinnene forholder seg til morskjærligheten på ulike måter. Det er Elise og Fredrikke

som evner å la den kvinnelige morskjærligheten gå utover rammene for det biologiske moderskapet og lar morskjærligheten komme til nytte for samfunnet rundt dem, og i et metaperspektiv også for hele nasjonens anliggende. Dette gjør Elise ved å jobbe som lærerinne, og hennes engleaktige omfavelse av de ikke-biologiske ungpikene Helga og Stella. I romanen opprettes Elises moral gjennom hennes kjærlighet for kunnskapsformidling, koblingen hun har til Gud og hennes melankolske og oppofrende følelsesliv.

Det er imidlertid bare Fredrikke som elsker et barn som ikke er hennes biologiske. Det siste analysekapittelet «Moderskapets samfunnsbyggende funksjon» undersøker hvilken betydelse oppdragelse har i romanen og hvordan moderskap kobles til medborgerskap i romanen. I min bevisføring for hvordan morskjærligheten blir et argument for det viktige kvinnelige medborgerskapet hos Winsnes, har jeg anvendt Ellen Keys begrep om samfunnsmoderlighet. Tanken om samfunnsmoderlighets fantes allerede i 1800-tallslitteraturen, og som Key bygget videre sin teoretisering av fenomenet som allerede fantes i kvinnelige dannelsesromaner, og som speilet flere kvinners plass i samfunnet. Jeg har nyttet litteraturviteren Claudia Lindéns fortolkning av Keys begrep som en inngangsport for vise hvordan samfunnsmoderlighet kan brukes som et teoretisk begrep. Lindén løfter fram at i Keys tenkning om samfunnsmoderlighet er morskjærligheten den viktigste teoretiske grunntanken hos Key. Dersom morskjærligheten ikke baserer seg på et biologisk moderskap så kan morskjærligheten også forstås som et politisk imperativ (Lindén, 2002, s. 184). Fredrikke blir stående som romans politiske imperativ til det idealiserte kvinnelige medborgerskapet. Hun tar til seg Helga og evner til å vise ekte morskjærlighet til henne. Selv om Helgas skjebne er å dø en fryktelig død, så er det med frelse som reflekteres i Fredrikkes barneoppdragelse som har dannet et moralsk fundament i Helgas karakter.

Fredrikke bidrar også til samfunnet og nasjonen igjennom hennes rolle som prestekone. Hun har ansvar for alle tjenestefolkene som jobber på prestegården og for alle innbyggerenes ve og vel i prestesoknet. Prestekonen Fredrikke fungerer dermed som et nav i prestegjeldsinstitusjonen, som et prestegjeld var på første halvdel av 1800-tallet. Slik som jeg har vist i oppgaven er ikke Fredrikke bare en representant for sin egen individualitet, men hun representerer den generelle prestekonen på 1800-tallet. Winsnes belyser dermed den viktige dannelses og oppdragelsesjobben prestekonene gjorde for hele nasjonen på 1800-tallet gjennom deres morskjærlighet, som de klarte å forplante i hele samfunnet og ikke bare til sine egne biologiske barn. Det er prestekonen Fredrikke som fyller romanens moralske kodeks fordi hun elsker pleiedatteren Helga som om hun var sitt eget barn, men både Elise og Fredrikke danner

neste generasjons moralske medborgere på hver sine måter. Jeg har vist at kristen etikk er viktig i romanens forståelse av god moral, og når man viser anger for sine synder og feilsteg kan man få tilgivelse for det. Eksempelvis viser Elise anger for å ha gitt vekk Alexander, og Fredrikke krever at Helga viser anger og endret oppførsel etter at Helga blir beskyldt for tyveri på prestegården. Både Elise og Fredrikke skrives fram med en beskyttende, velsignet kraft og blir i romanen et sendebud mellom menneskene og Gud, og deres moralske indisier hevdes således også gjennom deres kobling med Gud.

I det siste analysekapittelet «Moderskapets samfunnsbyggende funksjon» har to forskningsspørsmål vært forsøkt besvart. Det har vært et utgangspunkt å undersøke hvilken betydelse oppdragelse får i romanen, og hvordan moderskap kobles til medborgerskap i romanen. Funnene mine har vist at oppdragelsen har en viktig samfunnsbyggende funksjon fordi en moralsk oppdragelse, som kvinnene står i en særegen posisjon til å kunne utføre på grunn av sin kvinnelighet, skaper framtidens medborgere som er til nytte for nasjonen. Ingrid oppdrar fosterbarnet Knud til å bli en tyv og han lærer ikke samfunnsnyttige egenskaper som han kan bruke til å bidra med positivt i samfunnet som voksen. Helga blir satt vekk til å bli oppdratt av prestefolket, og fortelleren legger det fram som om at det handler om Ingrids ønske om å ha en spion og høyre hånd på innsiden av embetsstanden. Selv om Ingrid selv mener at det ikke er et økonomisk problem å oppdra et barn i den omreisende livsstilen sier forteller eksplisitt at Ingrid likevel ønsker at Helga får den gode forpleining som hun vet Helga kan få hos prestefolket. Det ligger en tvetydighet hos fortelleren fordi på den ene siden framstiller fortelleren Ingrid som selvopptatt og profittorientert. På den andre siden gjør fortelleren et poeng ut av at Ingrid ønsker Helga den gode levestandarden hun kan i prestegården.

Amalie oppdrar Ernst til å tenke at penger er det viktigste i verden og fortelleren påpeker selv det umoralske ved denne holdningen til økonomi. Ernst blir også skjemet vekk av Amalie og vokser opp til å få en dårlig arbeidsmoral som ikke kommer samfunnet til gode. Konsekvensene av Amalies form for oppdragelse er at Ernst ender opp på en syndefull sti der han både stjeler penger og begår drap, før han til slutt ender det tragiske livet med selvmord. Fredrikke og Elise står som kontraster til Ingrid og Amalie. Elise er lærerinne og bidrar til samfunnet med kunnskapsformidling. Selv om jobben tapper henne for energi fortsetter hun arbeidet som lærerinne og hun tar også til seg både Stella og Helga deler sine kunnskaper til dem slik at de dannes til å bli like idealistiske og oppofrende kvinneskikkelse som henne selv. Til tross for at Elise gir fra seg sønnen sin Alexander forblir hun i livet hans, og hun forsøker å påvirke han

hele veien til å ta de riktige valgene. Hun fungerer som en veiledende skikkelse i livet hans, en oppgave som Stella etter hvert overtar mer og mer.

Moderskap er selve grunnen i det kvinnelige medborgerskapet. Biologisk moderskap er ikke en forutsetning for at en kvinne skal kan utvikle morskjærlighet. I det hele er det faktisk kvinnene som evner å bruke morskjærlighet på en måte som kommer til nytte for samfunnet og nasjonen, som er det samfunnsbyggende i det kvinnelige medborgerskapet i *Det første Skridt*.

Prestekonen Fredrikke evner å overføre morskjærlighet til et barn som ikke er hennes biologiske. I tillegg gjør prestekonen en morsskikkelse for hele prestesoknet. Det store ansvaret prestekonene hadde på 1800-tallet gav også makt. Prestekonen i *Det første Skridt* får makt til å ta avgjørelser for hvordan prestegjeldet skal drives, og makt til å bestemme utformingen av oppdragelsen til hennes biologiske sønn og fosterdatteren Helga. Fostermoderskapet prestekonen har for Helga er ett viktig ledd i romanens diskusjon om oppdragelsens betydelse for karakterutvikling, og spørsmålet om det biologiske moderskapet er det beste for barns oppdragelse og dannelselse. Det foreligger en forståelse i romanen om at det biologiske moderskapet har en naturgitt form, mens moderlighet er en forhøyet og ikke selvsagt egenskap.

Lærerinnen Elise Rein skrives fram som en samfunnsmoderlig figur i *Det første Skridt*. Elises rolle som lærerinne er viktig i forståelsen av hennes samfunnsmoderlige plassering i romanen. I hele romanen skjules hennes identitet som Alexanders biologiske mor. Det er ikke før på slutten av romanen, etter at Amalie har gått bort, at hun innrømmer sitt biologiske moderskap ovenfor sønnen. Selv om det biologiske moderskapet holdes skjult blir hennes rolle som lærerinne beskrevet som moderlig, til eksempel der fortelleren sier at «Det herskede et kjærligt Forhold imellem Lærerinden og Eleverne [...]» (Winsnes, 1844, s. 3). Elise mestrer å overføre morskjærligheten til andre barn i samfunnet enn bare sin egen sønn, og hun legitimeres med det som en kvinne som har samfunnsmoderlige egenskaper.

Elises funksjon som en samfunnsmoderlig lærerinne, og Fredrikkes funksjon som prestekone, må sees i sammenheng med Winsnes dannelses- og samfunnsoppdragene prosjekt. Prosjektet hennes var å opplyse, dele kunnskap og profesjonalisere husmorarbeidet. Læreryrket var en av få yrkesmuligheter for kvinner på 1840-tallet. I romanen skrives dette yrket fram som en oppgave som krevet den kvinnelige kjærligheten og kunnskapen. Lærerrollens plassering i samfunnet er viktig for å danne og utdanne framtidens medborgere, og kvinnens medborgerskap underbygges med deres særegne evne til å ta med seg den kvinnelige kjærligheten og kunnskapen, som kreves for å oppdra en ny generasjon av samfunnets sønner. Gjennom Elise

skriver Winsnes fram den særegne rollen som hun mener kvinner har i samfunnet til å skape de gode medborgerne. Hanna Winsnes lar Fredrikke og Elise overleve, mens de to umoralske mødrene Ingrid og Amalie dør.

Fredrikkes jobb som prestekone skrives fram som en viktig samfunnsoppgave, på samme måte som Elises jobb som lærerinne er viktig for samfunnsbygningen. I masterens tittel stiller jeg spørsmål om *Det første Skridt* var et bidrag i det første skrittet mot medborgerskap for kvinner. Basert på det som er kommet fram av denne masteroppgaven kan man konkludere med at det var det ikke. Det kvinnelige medborgerskapet fantes allerede, men måten begrepet blir definert og anvendt har mye å si for om kvinnenens bidrag til samfunnet blir innlemmet i medborgerskapsbegrepet. Da Thomas H. Marshall skrev essayet *Citizenship and Social Class* i 1950 satt Marshall utviklingen av medborgerskapet i et historisk perspektiv fra 1700-tallet og fram til og med 1900-tallet. Medborgerskap er et plikt- og rettighetsforhold mellom innbyggere og staten, og i Marshalls essay peker han på hvilke rettigheter som ble etablert i de ulike århundrene. På 1700-tallet oppstod de sivile rettighetene, på 1800-tallet de politiske rettighetene og på 1900-tallet kom de sosiale rettighetene. Medborgerskapsforskere med et feministisk tilnæringsmåte har kommet med kritikk mot Marshall for å ikke innlemme kvinner i sitt essay om medborgerskap. I denne masteroppgaven har jeg trukket fram hvordan Ruth Lister anvender begrepet medborgerskap som praksis for å innlemme kvinner i forståelsen av hva et medborgerskap er. I tillegg har jeg også løftet inn Nira Yuval-Davis' og Noor Jdids anvendelse av forståelsen av aktivt medborgerskap som fungerer som en forlengelse av medborgerskap forstått som praksis, og har også som mål å innlemme kvinner og marginaliserte grupper i medborgerskapsbegrepet.

Ved bruk av Lister, Yuval-Davis og Jdids forståelser av medborgerskapsbegrepet har jeg vist at det kvinnelige medborgerskapet fantes selv om kvinnene på 1800-tallet ikke hadde formelle rettigheter som stemmerett, og ikke minst har jeg vist at Hanna Winsnes tydeliggjør kvinnenens viktige bidrag til nasjonen gjennom romanen *Det første Skridt*. Med det kommer man også fram til svaret på oppgavens problemstilling: moderskap framstilles som helt essensielt for det kvinnelige medborgerskapet i Hanna Winsnes' *Det første Skridt*.

Av det som framgår av funnene mine er det mulig å trekke en konklusjon om at romanen anser kvinnenens moralske bidrag som mødre som selve byggesteinene i samfunnet. Dermed kobles moderskap til det kvinnelige medborgerskapet i romanen via kvinnenens oppdragende og dannende plass i samfunnet. Mødrene som besitter samfunnsmoderlige evner er de som skrives fram med den mest dannede moralen for neste generasjon medborgere. Biologisk moderskap

er ikke en forutsetning hos Winsnes for at kvinnene kan bli skrevet fram med samfunnsmoderlige evner. Tvert om er det romanens ikke-biologiske mor Fredrikke, som i tillegg evner å elske fosterbarnet som sitt eget, som blir Winsnes idealistiske morsfigur i romanen. Til syvende og sist er det lærerinnen Elise og prestekonen Fredrikke som er de samfunnsbærende mødre i romanen.

Hovedpoengene i denne masteroppgaven er viktig for vår forståelse av kvinnekampens utspring i Norge. Selv om Hanna Winsnes aldri var en uttalt feminist, så jobbet hun med å tydeliggjøre hva som var kvinnes viktige bidrag i samfunnet og hun skrev de eldste, norske, kvinnelige dannelsesromanene. Denne masteroppgaven har løftet fram hvordan *Det første Skridt* inneholder en didaktisk og politisk stemme om viktigheten av moderskapets funksjon i samfunnet, og dermed nasjonens behov for det kvinnelige medborgerskapet. Hele Norges husmor og prestekone Hanna Winsnes brakte det kvinnelige medborgerskapet på bordet, hjemme på kjøkkenet og i den offentlige samfunnsdebatten.

Litteratur:

Arping, Å. (1997). Hushållet som romanverkstad. *Samlaren*, 118 (hefte), ss. 91-111.

Beauvoir, S. d. (2000). *Det annet kjønn* (B. Christiansen, Overs.). Oslo: Pax Forlag A/S.

Blom, I. (2005). Den vestlige verden 1750 til våre dager. I I. Blom, S. Sogner & B. Rosenbeck (Red.). *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag*. (ss. 153-389). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Bohlin, A. (2008). *Röstens anatomi: Läsningar av politik i Elin Wägners Silverforsen, Selma Lagerlöfs Löwnsköldtrilogi och Klara Johansons Tidevarskåserier*. Latvia: Bokförlaget h:ström -Text & Kultur.

Bohlin, A. (2016). Kök till vildmark. Det kvinnliga medborgerskapets spatialitet i nordisk 1840-talslitteratur. I A. Borg, A. Hedberg, M. Karlsson, J. Määttä & Å. Warnqvist (Red.). *Konstellationer. Festskrift till Anna Williams*. (ss. 79-93). Hedemora: Gidlunds förlag.

Bohlin, A. (2021). Innledning. I A. Bohlin, & E. Stengrundet, *Nation som kvalitet. Smak, offentligheter och folk i 1800-talets Norden* (ss. 8-42). Bergen: Alvheim & Eide Akademisk Forlag.

Diesen, H. (2000). *Hanna Winsnes. Dagsverk og nattetanker*. Oslo: H. Aschehoug & Co.

Diesen, H. (2003). Dagsverk og nattetanker. Streiflys over Hanna Winsnes' liv og virke. I A. Skaret & K. Imerslund (Red.). «*Det norske Qvindekjøns Pryd*» *Ei bok om Hanna Winsnes*. (s. 11-36). Vallset: Oplandske Bokforlag.

Dvergsdal, A. (1991). *Klassisistiske mønstre i Henrik Wergelands Digte Første Ring*. Oslo: Solum Forlag A/S.

Erichsen, B. C. (2018). Ekteskap og likestilling. I B. C. Erichsen. *Norske kvinners liv og kamp. 1850-2000* (ss. 15-62). Oslo: Res Publica.

Florin, C. & Kvarnström, L. (2001). Innledning. I C. Florin & L. Kvarnström (Red.). *Kvinnor på gränsen till medborgarskap: Genus, politikk och offentlighet 1800-1950*. (ss.13-40). Stockholm: Bokförlaget Atlas.

- FN-sambandet. (2022). *FN. Demokrati og medborgerskap*. Hentet fra:
[\[https://www.fn.no/tema/menneskerettigheter/demokrati-og-medborgerskap\]](https://www.fn.no/tema/menneskerettigheter/demokrati-og-medborgerskap).
- Færden, M. J. (1873). *Hanna Winsnes: En Livsskizze*. Hamar: Hamars Stiftstidene.
- Garborg, A. (1890). *Hanna Winsnes's kokebog*. Samtiden.
- Gemzöe, L. (2019). Fyra matriarker: Liberalfeminism, radikalfeminism, marxism/socialistisk feminisme och sosialistisk radikalfeminism. I L. Gemzöe. *Feminism*. (ss. 33-78). Falun: Bilda förlag.
- Genette, G. (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. New York: Cornell University Press.
- Granaas, R. C. & Mai, A.-M. (1993). Der vades i æg, sukker og smør: Om Hanna Winsnes. I E. M. Jensen & E. Andersen. *Nordisk kvindelitteraturhistorie 2. Faderhuset 1800-tallet*. (s. 204-214). København: Rosinante/Munksgaard.
- Gullestad, A. M. (2018). Epikk. I A. M. Gullestad, C. Hamm, J. M. Sejersted, E. Tjønneland, & E. Vassenden, *Dei litterære sjangrane: Ei innføring* (ss. 27-80). Oslo: Det norske samlaget.
- Hamm, C. (2006). *Medlidenhet og melodrama: Amalie Skrams romaner om ekteskap*. Unipub forlag.
- Hamm, C. (2013). *Foreldre i det moderne: Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatik*. Trondheim: Akademika forlag.
- Hamm, C. (2021). Kvalitet i krim: Mord og miljø hos Maurits Hansen. I A. Bohlin, & E. Stengrundet, *Nation som kvalitet. Smak, offentligheter och folk i 1800-talets Norden* (ss. 191-208). Bergen: Alvheim & Eide Akademisk Forlag.
- Hodne, H. (2020). Pietismen og opplysningen. I H. K. Sødal, *Kristendommen II. Tro og Tradisjon* (2. utg., ss. 111-134). Cappelen Damm Akademisk.
- Hopp, Z. (1943). *Hanna Winsnes: Dikter og kokk*. Oslo: J. W. Cappelen Forlag.

- Hareide, J. (1988a). Den norske romanen vokser fram. I I. Englestad, J. Hareide, I. Iversen, T. Steinfeld & J. Øverland (Red.). *Norsk kvinnelitteraturhistorie. BIND 1 1600-1900*. (ss. 49-62) Oslo: Pax Forlag A.S.
- Hareide, J. (1988b). «... en opvagt Forstand og et ydmygt Sind» Hanna Winsnes. I I. Englestad, J. Hareide, I. Iversen, T. Steinfeld & J. Øverland. *Norsk kvinnelitteraturhistorie. BIND 1 1600-1900*. (s. 67-76) Oslo: Pax Forlag A.S.
- Hareide, J. (1997). Hanna Winsnes alias Hugo Schwartz – en populær underholdningsforfatter. I K. G. Svensøy & T. Alsvik (Red.), *Hanna Winsnes og hennes tid* (ss. 62-81). Drammen: Drammens museums årbok.
- Hareide, J. (1999). «Saaledes findes der ofte digterisk talent, hvor man mindst formoder det» Hanna Winsnes` kjærlighetsromaner. I J. Hareide. *Skrivefryd og pennekrekk. Selvframstilling og skriveproblematikk hos norske 1800-tallsforfatterinner. En artikkelsamling*. (ss. 33-50) Oslo: Cappelen Damm Akademisk forlag.
- Haavet, I. E. (1994). Hvor mye er mor verd? – Mødrenes forkjemper 125 år. I I. E. Haavet (Red.). *Kitty Anker Møller: mødrenes forkjemper 125 år*. (ss. 7-13). Bergen: Universitetet i Bergen. Senter for humanistisk kvinneforskning.
- Imerslund, K. (2003a). Dannelsesidealer i Hanna Winsnes' forfatterskap for barn. I A. Skaret & K. Imerslund (Red.). «*Det norske Qvindekjøns Pryd*» *Ei bok om Hanna Winsnes*. (s. 69-88). Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Imerslund, K. (2003b). Hanna Winsnes – en nasjonal klassiker? I A. Skaret & K. Imerslund (Red.). «*Det norske Qvindekjøns Pryd*» *Ei bok om Hanna Winsnes*. (s. 119-143). Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Jdid, N. (2021). *"Taking part in society the way I am": An exploration of active citizenship norms in Denmark and Norway* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen.
- Johansen, K. (1998). *Hvis kvinner ville være kvinne: Sigrid Undset, hennes samtid og kvinnespørsmålet*. Oslo: H. Aschehoug & Co.

- Karlsson, M. (2002). Melodramabegreppet. I M. Karlsson, *Känslans röst: Det melodramatiska i Selma Lagerlöfs romankonst*. (ss. 24-48). Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Key, E. (1903). VII Samhällsmoderlighet. I E. Key, *Lifslinjer 1. Kärleken och äktenskapet*. (ss. 213-52). Stockholm: Alb. Bonniers Boktryckeri.
- Kunnskapsdepartementet (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020.
- Kunnskapsdepartementet (2019a). *Læreplan i Norsk (NOR01-06)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020.
- Kunnskapsdepartementet (2019b). *Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS01-03)*. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020.
- Larsen, E. (2015). Stemmerett til alle! 1880-1813. I H. Danielsen, E. Larsen, & I. W. Ovesen, *Norsk likestillingshistorie* (ss. 89-121). Bergen: Fagbokforlaget.
- Leira, A. (1998). En «kvinnevennlig» velferdsstat»? I A.-H. Nagel (Red.). *Kjønn og velferdsstat*. (ss. 56-74). Bergen: Alma Mater.
- Lindell, U. (2017). Forord I H. Winsnes. *Det første skritt*. (ss. 5-9). Oslo: Nasjonalbibloteket.
- Lindén, C. (2002). Moderlighetens metaforer: Ellen Key och Friedrich Nietzsche. I C. Lindén, *Om kärlek. Litteratur, sexualitet og politik hos Ellen Key* (ss. 153-188). Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Lister, R. (2003). *Citizenship: Feminist Perspectives* (2.utg.). Washington Square, New York: New York University Press.
- Marshall, T. H. (1990). *Citizenship and Social Class: and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marshall, T. H. (1983). Citizenship and Social Class. I D. Held (Red.). *States and Societies*. (s. 249-260). London: Blackwell Publishers.

- Melby, K. (1991). Hanna Winsnes og standsinteressene. I B. A. Alver, & L. Mikaelsson (Red.). *KvinneMinneBok til Ida Blom på 60-årsdagen, 20. februar 1991* (ss. 187-198). Bergen: Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen.
- Melby, K. (1997). Hanna Winsnes – folkeopplyser og samfunnsforsker. I K. G. Svensøy & T. Alsvik (Red.), *Hanna Winsnes og hennes tid* (ss. 50-61). Drammen: Drammens museums årbok.
- Mesna, M. (2014). *Kilden*. Lavstatus å skrive om alenemødre. Hentet fra: [\[https://kjonnsforskning.no/nb/2014/02/lavstatus-skrive-om-alenemodre\]](https://kjonnsforskning.no/nb/2014/02/lavstatus-skrive-om-alenemodre)
- Minken, A. (2011). *Tatere i Norden før 1850 : Sosio-økonomiske og etniske fortolkningsmodeller* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Tromsø.
- Moi, T. (2014). Stumhet og kjærighet: En lesning av Amtmandens Døttre. I T. Haugen, *Å bli en stemme. Nye studier i Camilla Colletts forfatterskap*. (ss. 33-54). Oslo: Novus Forlag.
- Mouritsen, P. (2015). *En plads i verden: Det moderne medborgerskab*. Hentet fra: [\[https://ereolen.dk/ting/object/870970-basis%3A51925610/read\]](https://ereolen.dk/ting/object/870970-basis%3A51925610/read)
- Møller, K. A. (1994). Moderskapets frigjørelse. Foredrag holdt i Stemmerettsklubben i Kristiania 1915. I I. E. Haavet (Red.). *Kitty Anker Møller: mødrenes forkjemper 125 år*. (ss. 91-119). Bergen: Universitetet i Bergen. Senter for humanistisk kvinneforskning.
- Notaker, H. (1990). *Hanna Winsnes – mer enn matmor*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Owesen, I. W. (2015). Norge i Europa 1814-1850. I H. Danielsen, E. Larsen, & I. W. Owesen, *Norsk likestillingshistorie* (ss. 18-39). Bergen: Fagbokforlaget.
- Pateman, C. (1998). Den patriarkalske velferdsstaten. I A.-H. Nagel (Red.). *Kjønn og velferdsstat* (ss. 50-85). Bergen: Alma Mater.
- Pedersen, F. H. (2021). Det nasjonale som estetisk kriterium i norsk litteraturkritikk på 1800-tallet. I A. Bohlin, & E. Stengrundet, *Nation som kvalitet. Smak, offentligheter och folk i 1800-talets Norden* (ss. 209-232). Bergen: Alvheim & Eide Akademisk Forlag.

- Pedersen, R. (2003). «Kundskab om madlaving [...] oplyser virkelig din forstand og gjør dig mer dannet». Om den kulturhistoriske bakgrunnen for Hanna Winsnes' *Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen*. I A. Skaret & K. Imerslund (Red.). «*Det norske Qvindekjøns Pryd*» *Ei bok om Hanna Winsnes* (s. 37-49). Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Pontoppidan, E. (1954). *Sannhet til Gudfryktighet: i en enfoldig og så kort som mulig, dog tilstrekkelig forklaring over Dr. Martin Luthers lille katekisme; denne bok inneholder alt det som en trenger å vite og gjøre for å bli salig*. Moss: A.S. Sæbø's trykkeri og bokhandleri.
- Rich, A. (1976). *Of woman born: Motherhood as Experience and Institution*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- Ridderstrøm, H. (2021). *Pikareskroman*. Hentet fra:
[\[https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/pikareskroman.pdf\]](https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/pikareskroman.pdf)
- Ring, B. (1924). *For hundrede aar siden. Hanna Winsnes og hendes*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Stortinget. (2018, 9.mai). *Stortinget. Eidsvoll og Grunnloven 1814*. Hentet fra:
[\[https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Grunnloven/Eidsvoll-og-grunnloven-1814/\]](https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Grunnloven/Eidsvoll-og-grunnloven-1814/)
- Syéd, G. F. (2012). *Nådeløs omsorg: Kjærlighet, selvmord, kunst og overskridelse*.
- Søberg, L. P (2003). *Hanna Winsnes' Lærebog i de forskjellige grene af huusholdningen og moderne husholdningsvitenskap*. I A. Skaret & K. Imerslund (Red.). «*Det norske Qvindekjøns Pryd*» *Ei bok om Hanna Winsnes* (s. 51-67). Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Sørensen, E. (1997). *Hanna Strøms Drammen. Om hennes bakgrunn fra Drammen*. I K. G. Svensøy & T. Alsvik (Red.). *Hanna Winsnes og hennes tid*. (ss. 116-128). Drammen: Drammens museums årbok.
- Ulvund, F. (2017). *Nasjonens antiborgere: Forestillinger om religiøse minoriteter som samfunnsfiender i Norge, ca. 1814-1964*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Vassenden, E. (2008). Om Jødinden. I S. Sæterbakken & J. K. Larsen (Red.). *Norsk litterær kanon*. (ss. 79-87) Oslo: Cappelen Damm.
- Wiestad, E. I. (1989). *Kjønn og ideologi: En studie av kvinnesynet hos Locke, Hume, Rousseau og Kant*. Oslo: Solum Forlag A/S.
- Winsnes, H. (1831). *Catechismi fem Parter: udsatte i Vers*. Christiania : Chr. Grøndahl.
- Winsnes, H. (1841). *Grevens datter*. Christiania: Guldberg & Dzwonkowskis Forlag.
- Winsnes, H. (1844). *Det første Skridt*. Christiania: Guldberg & Dzwonkowskis Forlag.
- Winsnes, H. (1847). *Bibelhistorien udsat i Vers*. (ss. 189-90) Christiania: Norsk Tidsskrift for Videnskap og Litteratur.
- Winsnes, H. (1852). *Aftenerne paa Egelund*. Christiania: Chr. U. Wulfsberg.
- Winsnes, H. (1854). *Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen*. Christiania: Chr. U. Wulfsberg (5.opplag).
- Winsnes, H. (2017). *Det første skritt: En novelle*. Oslo: Nasjonalbiblioteket.
- Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and Nation*. (ss.68-92). London: SAGE Publications.
- Zinken, H. (1943). *Hanna Winsnes. Dikter og kokk*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag.
- Øye, M. K. (2003). Fornuft og følelser – og farlige drifter: Om Hugo Schwartz' fortellinger. I A. Skaret & K. Imerslund (Red.). «*Det norske Qvindekjøns Pryd*» *Ei bok om Hanna Winsnes* (ss. 89-104). Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Aasen, E (1988). *Erindringer: fra familiefortelling og krønike til selvbiografisk beretning*. I I. Englestad, J. Hareide, I. Iversen, T. Steinfeld & J. Øverland (Red.). *Norsk kvinnelitteraturhistorie. Bind 1600-1900*. (ss. 67-76). Oslo: Pax Forlag A.S.
- Aaslestad, P. (1999). *Narratologi: En innføring i anvendt fortellerteori*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag.
- Aas, L. R. (1993). *Det kvinnelige selvet: en drøfting av nyere forskning i noen nordiske 1800-tallsromaner med hovedvekt på Thomasine Gyllembourgs, Hanna Winsnes' og Camilla Collets forfatterskap*. [Hovedfagsavhandling]. Universitetet i Bergen.

Sammendrag

Forfatter: Hege Mathilde Storheim

Tittel: Det første skritt mot medborgerskap?

Undertittel: Moderskap og kvinnelig medborgerskap i Hanna Winsnes' *Det første Skridt*.

Denne masteroppgaven tar for seg hvordan Hanna Winsnes (1789-1872) skriver fram moderskap som et særegent kvinnelig samfunnsbidrag i *Det første Skridt*. Den oppofrende, omsorgsfulle og litt strenge moren, som gjerne også har et samfunnsoppdrag som lærerinne eller prestekone, er en gjentakende skikkelse i Winsnes' tekster. Det gjelder også i *Det første Skridt*, der mødrenes barneoppdragelse er sentrale for hvordan neste generasjons medborgere blir. Problemstillingen som undersøkes i denne masteroppgaven er: *Hvordan framstilles moderskap i relasjon til kvinnelig medborgerskap i Det første Skridt av Hanna Winsnes?*

I romanen er det fire mødre som forholder seg til moderskap på ulike måter. De ulike holdningene og forutsetningene kvinnene har gjør noe med romanens plassering av mødrene som medborgere, og derfor undersøkes følgende forskningsspørsmål i analysen: *Hvilken betydning har fortellerteknikk for framstillingen av moderskap i Hanna Winsnes sin Det første Skridt? Hvilken betydning har etnisk bakgrunn og sosial klasse for framstillingen av moderskap? Hvilken betydelse får oppdragelse i romanen og hvordan kobles moderskap til medborgerskap i romanen?*

De teoretiske innfallsvinklene i masteroppgaven er medborgerskapsteori, feministisk teori om moderskap og narratologi. I tillegg vektlegges en historisk kontekstualisering av Hanna Winsnes liv og om omreisende grupperes samfunnsposisjon i Norge på 1800-tallet. Frode Ulvunds begrep om antiborgerskap, Ruth Listers forståelse av medborgerskap som praksis og Nira Yuval-Davis' og Noor Jdids formulering om aktivt medborgerskap er viktig for begrepsliggjøring av tendensene som jeg har funnet i romanen. I tillegg baserer oppgaven seg på feministiske refleksjoner rundt moderskap av Simone de Beauvoir, Adrienne Rich og Ellen Key. Hvor sistnevntes teoretiske begrep om *samfunnsmoderlighet* er en sentral brikke i forståelsen av moderskapet i *Det første Skridt*. Innen det narratologiske feltet anvender oppgaven begreper utviklet av Gérard Genette, som Petter Aaslestad og Anders M. Gullestad bygger videre på.

Resultatene som kommer frem i denne masteroppgaven er at Hanna Winsnes plasserte romanens fire mødrene i mer eller mindre i moralske og oppofrende moderskap i romanen. På den måten skrives det fram et budskap om hvilken tilnæringsmåte til moderskapet som ansees

som det moralsk mest høytstående i romanen. Jeg konkluderer med mødrene som besitter samfunnsmoderlige evner, som ikke nødvendigvis avhenger av et biologisk moderskap, er de som skrives fram med den mest dannede moralen for neste generasjon medborgere. Det er lærerinnen Elise og prestekonen Fredrikke som er de samfunnsbærende mødrene i romanen. På denne måten påpekte Winsnes hvordan det moralske og oppofrende moderskapet var et viktig samfunnsbidrag fra kvinnene til nasjonens anliggende.

Abstract

Author: Hege Mathilde Storheim

Title: The first step towards citizenship?

Subtitle: Motherhood and women's citizenship in Hanna Winsnes' *Det første Skridt*.

This master thesis addresses how Hanna Winsnes (1789-1872) describes motherhood as a distinctive female contribution to society in *Det første Skridt*. The sacrificial, caring and slightly strict mother, who often also has a social mission as a teacher or priestess, is a recurring figure in Winsnes' texts. This also applies in *Det første Skridt*, where the mothers' child rearing is central to how the next generation of citizens becomes. The problem examined in this master's thesis is: How is motherhood portrayed in relation to female citizenship in *Det første Skridt* by Hanna Winsnes?

In the novel, there are four mothers who relate to motherhood in different ways. The different attitudes and assumptions the women have do something about the novel's placement of the mothers as citizens, and therefore the following research questions are examined in the analysis: *What is the significance of the narrative technique for the presentation of motherhood in Hanna Winsnes's Det første Skridt? What is the significance of ethnic background and social class for the presentation of motherhood? What is the meaning of upbringing in the novel and how does motherhood connect to citizenship in the novel?*

The theoretical approaches to the master's thesis are citizenship theory, feminist theory of motherhood and narratology. In addition, emphasis is placed on a historical contextualization of Hanna Winsnes' life and the social position of itinerant groups in 19th century Norway. Frode Ulvund's concept of anti-citizenship, Ruth Lister's understanding of citizenship as a practice and Nira Yuval-Davis' and Noor Jdid's formulation of active citizenship are important for conceptualizing the tendencies that I have found in the novel. In addition, the thesis is based on feminist reflections on motherhood by Simone de Beauvoir, Adrienne Rich, and Ellen Key. Where the latter's theoretical concept of societal maturity is a central element in the understanding of motherhood in *Det Første Skridt*. Within the narratological field, the thesis uses concepts developed by Gérard Genette, on which Petter Aaslestad and Anders M. Gullestad further develops.

The results of this master's thesis are that Hanna Winsnes placed the novel's four mothers in different morally and sacrificial motherhoods in the novel. In this way, a message is written on which approach to motherhood that is considered the morally most high-ranking in the novel.

I conclude that the mothers who possess societal abilities, which do not necessarily depend on biological motherhood, are those who are written forward with the most formed morality for the next generation of fellow citizens. It is the teacher Elise and the priest's wife Fredrikke who are the socially bearing mothers in the novel. In this way, Winsnes pointed out how moral and sacrificial motherhood was an important contribution of society from women to the nation's affairs.

Vedlegg 1: Masterens profesjonsrelevans

Et av to hovedmomenter jeg foretar meg i masteren er medborgerskap, og ved Utdanningsdirktoratets innførelse av Fagfornyelsen 2020 har temaet medborgerskap fått en sentral rolle i Læreplanverket. I læreplanverkets overordnende del står punkt 2.5.2 Demokrati og medborgerskap som et eget tverrfaglig tema. Målet med de tverrfaglige temaene er at elevene skal utvikle kunnskap om lokale, nasjonale og globale samfunnsutfordringer, og på den måten få kompetanse til å løse morgendagens utfordringer. Disse utfordringene skal elevene bli rustet til å møte ved hjelp av en tverrfaglig «verktøykasse», som de utvikler gjennom arbeid om deriblant demokrati og medborgerskap (Kunnskapsdepartementet, 2017).

Det varierer hvordan de tverrfaglige temaene kommer til uttrykk gjennom de ulike fagspesifikke læreplanene. For mitt vedkommende vil Læreplan i norsk (NOR01-06), historie (HIS01-03) og samfunnsfag (SAF01-04) være de mest nærliggende for mitt fagfelt. Generelt har de humanistiske fagene et særlig ansvarsområde på kunnskapsformidling og kompetanseutvikling innen medborgerskapstematikken. For norskfaget innebærer det mellom annet at elevene skal gjennom lesing av skjønnlitteratur få innblikk i «[...] andre menneskers livssituasjon og utfordringer» (Kunnskapsdepartementet, 2019a). Målet med lesing av skjønnlitteratur og utvikling av skriveferdigheter er at elevene skal utvikle «[...] forståelse, toleranse og respekt for andre menneskers synspunkter og perspektiver, og det kan legge grunnlag for konstruktiv samhandling» (Kunnskapsdepartementet, 2019a). I Læreplan for historie (HIS01-03) innebærer det tverrfaglige temaet Demokrati og medborgerskap at elevene skal bli bevisste på hvordan vårt demokrati ble til, og hvordan demokratiet har endret seg i tråd med nye idéer, meninger og tanker om hvordan demokratiet bør være. Ikke minst skal historiefaget bevisstgjøre hva aktivt medborgerskap er, og på hvilken måte elevene kan være aktive medborgere i samfunnet (Kunnskapsdepartementet, 2019b).

Gjennom arbeidet med denne masteren har jeg opparbeidet meg perspektiver på tema som demokrati og medborgerskap. Noe som har gjort meg rustet til å se ulike innfallsvinkler til hvordan jeg kan bringe disse temaene inn i klasserommet. Å legge opp til et undervisningsopplegg sentrert rundt *Det første Skridt* er en slik innfallsvinkel. Ved å bruke denne romanen som utgangspunkt for refleksjon rundt demokrati og medborgerskap vil det skapes en mulighet til å arbeide tverrfaglig mellom norsk og historie. Romanen var et bidrag i en pågående demokratiseringsprosess av kvinner som en marginalisert gruppe. I tillegg til å aktualisere syn på kjønn, framhever også romanen andre marginaliserte grupper, klasseperspektiv og diskriminering på 1800-tallet.

Hvordan alt dette henger sammen med demokratiutviklingen og det aktive medborgerskapet, er viktig for elevenes forståelse av sin egen og andres plass i samfunnet som medborgere. Romanen kan også fungere som et friskt pust i en ellers ganske så tradisjonell kanonisering av nordisk litteratur i norskfaget. I den nye læreplanen er det fokus på dybdelæring, og et valg av én roman, framfor mange utdrag av forskjellige tekster, er en måte å forstå dybdelæring i norsk. Derfor passer det bra at Nasjonalbiblioteket i 2017 utga en språklig modernisert versjon av romanen, som jeg kan bruke som et middel i tilpasset opplæring for elever som vil finne originalutgivelsen uten dagens språknormeringer og den gotiske skriften utfordrende å lese.